PDF 4 KURD

پوختەیەك دەربارەی
راگەیاندن و راگەیاندنی ئیسلامیی

ئەحمەد ئیبراهیم وەرتی

چاپی یەكەم

١٤٢٩ك ٢٠٠٨ز

PDF 4 KURD

ناوی کتێب: پوختەیەك دەربارەی راگەیاندن و راگەیاندنی ئیسلامیی

نووسینی: ئەحمەد ئیبراهیم وەرتی

ژمارەی سپاردن: (٢٤٥٢) ساڵی (٢٠٠٨)

شوێنی چاپ: خانەی چاپ و بڵاوکردنەوەی چوارچرا

نۆرەی چاپ: یەکەم

ساڵی چاپ: ٢٠٠٨

نەخشەسازی بەرگ: فازل قەرەداغی

نەخشەسازی ناوەوە: ئیدریس سیوەیلی

لە بڵاوکراوەکانی: پرۆژەی (تیشك)، زنجیرە (٤٢)

ناونیشانی پرۆژە لەسەر تۆڕی ئینتەرنێت : www.tishkbooks.com

ئیمەیلی پرۆژە: info@tishkbooks.com

tishkbooks@yahoo.com

مافی لەچاپدانی ئەم بەرهەمە پارێزراوە بۆ پرۆژەی تیشك

PDF 4 KURD

بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ

﴿قُلْ هَـذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَاْ وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللّهِ وَمَا أَنَاْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ (يوسف: ١٠٨)

PDF 4 KURD

پێشکەشە بە:

. دایك و باوکم.

. هاوکارانم لە ڕاگەیاندن.

. هەموو ئەو مامۆستایانەی وشەیەکیان فێرکردووم.

. خوێنەری بەڕێزی ئەم کتێبە.

PDF 4 KURD

پێشەكیی

مرۆڤایەتی ئەمڕۆ لە چەرخێكدا دەژی كە ڕاگەیاندن گشت سنوورەكانی بەزاندووەو بەهۆی تەكنەلۆژیای پێشكەوتووی سەردەمەوە ڕێگا دوورەكانی كورت كردۆتەوە، كە لە دوورترین شوێنەوەو بە خێراترین شێوە هەواڵو زانیاری بۆ خەڵك دەگوازێتەوە، ئەمڕۆ هەموو شتێك پێویستی بە ڕاگەیاندن هەیە، هەموو چالاكییە سیاسیو كۆمەڵایەتیو سەربازیو ئابووریو ڕۆشنبیرییەكان، لە ڕێگەی هۆكانی ڕاگەیاندنەوە دەگەن بە كۆمەڵانی خەڵك، ڕاگەیاندن كاریگەریی بەرچاوی لەسەر ژیانی تاكو كۆمەڵو لەسەر بیروبۆچوونو تێڕوانینەكانیان هەیەو ڕۆڵی فرەشی هەیە لە گۆڕانو دارشتنی بڕیاری سیاسییدا.

زۆر گەلو نەتەوەش توانیویانە بەسوود وەرگرتن لە تەكنەلۆژیای نوێ، دەزگاو هۆكانی ڕاگەیاندن بقۆزنەوە بۆ بەرژەوەندی خۆیانو بەدیهێنانی ئامانجو خەونو خولیاكانیان و هەوڵدان بۆ ڕازیكردنو ڕاكێشانی سۆزی ڕای گشتی جیهانی بەلای خۆیانو كێشەكانیانو مسۆگەركردنی هاوكاریو پیشتیوانی لێكردنیان.

بەپێی ئەوەندە زانیاریو ئەزموونەی لە بواری ڕاگەیاندندا هەمانە بە حوكمی كاركردنمان لەو بوارەدا كە ئەم نامیلكەیەش بەرهەمی خوێندنەوەو ئەزموونی چەند ساڵەمانە لە ڕاگەیاندن، پێمانوایە دەبێ پەیامی ڕاگەیاندن بە مەسئولیەتەوە ئەدابكرێو ڕاگەیاندنكار، یان ئەو كەسەی لە بواری میدیادا كاردەكات، پێویستە كارەكەی پەیوەست بكات بەبەرپرسیارێتییەوە و ڕادەی سەركەوتنیشی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوە كە تا چەند لە واقیعو ئەو ژینگە كۆمەڵایەتییە تێ دەگات كە كاری ڕاگەیاندنی تێدا دەكات، یان پەیامەكانی ڕاگەیاندنی ئاراستە دەكات، واتە ئەو كاتە توانیویەتی بە ئەركی ئیعلامی خۆی ڕابێتو كارەكەی بەهاو بایەخی هەبێ كە لەگەڵ ڕۆحو ویژدانی گەلدا قسە بكاتو پانتایی ئازادی لە چوارچێوەی بەهای كۆمەڵایەتیو بەرپرسیارێتی ئەخلاقییدا جێ بكاتەوە، ئازادی ڕەهاش لە هیچ شوێنێكی دنیادا نییەو ئەوەی هەیە لە چوارچێوەی یاسادایەو یاسا ڕێۆ شوێنی دیاری كردووە.

قەڵەم یەكەم ئامڕازی ڕاگەیاندنە و خوای گەورە سوێندی پێ خواردووەو ڕێزی بۆ داناوەو سورەتێكی قورئانی پیرۆزی بە ناوی (قەڵەم)ەوە ناوناوەو لە یەكەم ئایەتیدا دەفەرموێ: (ن

وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ﴾ (القلم: ١). واته: نوون، سوێند بە پێنووس‌و ئەوەش دێتە نووسین. یانی ئەو دێڕانەی بە قەڵەم دەنووسرێن، ئەمەش گرنگی و بایەخی راگەیاندن دەردەخات، بۆیە هەقی خۆیەتی لەسەری بووەستین‌و لێکۆڵینەوەی لەسەر بکەین.

ئەم نووسینە، هەنگاوێکە بۆ ناساندنی راگەیاندن بە گشتی‌و راگەیاندنی ئیسلامیی بە تایبەتی‌و روونکردنەوەی چەندین بابەتی پەیوەست بە راگەیاندنەوە، لەوانەش: پەیوەندی نێوان راگەیاندن‌و سیاسەت‌و شێوازو کاریگەرییەکانی راگەیاندن‌و رای گشتی‌و راگەیاندن... ئومێد دەکەم کەلێنێك لە کتێبخانەی کوردییدا پڕ بکاتەوەو سوودێکیش بە کارایانی بواری راگەیاندن‌و خوێنەرانی بگەیەنێت.

ئەحمەد وەرتی

هەولێر

٢٠٠٧/٥/٦

PDF 4 KURD

PDF 4 KURD

بەشی یەکەم:
بنەما گشتییەکانی راگەیاندن

چەمکی راگەیاندن

پێناسەی راگەیاندن لە رووی زمانەوانییەوە :

وشەی راگەیاندن (الإعلام) بە واتای گەیاندنو بەئاگاهێنان، ئاگادارکردن، هەواڵ دان دێت،[1] دەوترێ: (أعْلَمَهُ الأمرَ وبالأمرِ: أَطْلَعَهُ عليهِ)،[2] واتە: کارەکە، یان شتەکەی پێ راگەیاند، بەمانای لێی ئاگادارکردەوە.

هەروەها راگەیاندن (الإعلام)[3] بە مانای (زانین) دێت، چونکە لە (عیلم)ەوە هاتووە، کە پێچەوانەی (نەزانین)ە.

چەند وشەی تریش هەن لە زمانی عەرەبیدا مانای راگەیاندن دەگەیەنن،[4] وەك (أذن)، وەك (أذن بالشيء، إذنا، و أذانا وأذانة)، واتە: زانی، لە قورئانی پیرۆزدا هاتووە: (فَأْذَنُواْ بِحَرْبٍ مِّنَ اللّهِ وَرَسُولِه) واتە: لەسەر زانینو ئاگایی بن.[5] ئایەتەکە واش مانا کراوە کە: (بەهەرکەسێك واز نەهێنێ لە خواردنی سوو (ریبا) رابگەیەنن بەشەرێك لە لایەن خوداو پێغەمبەرەکەیەوە).

---

1 - حسن عمید: فرهنگ عمید، مؤسسه إنتشارات أمیر کبیر، چاپ بیستو ششم، تهران، ۱۳۸۲هـ ش. ص۱٦۷.

2 - منجد الطلاب، فؤاد أفرام البستاني، ط۱۸، دار المشرق، بیروت (ساڵی چاپکردنی لەسەر نییە)، ص٤۹٥.

3 بروانە: معجم الصحاح للجوهري، ط۱، دار المعرفة، بیروت، ۱٤۲٦ه، ۲۰۰٦م، ص۷۳۸ـ ۷۳۹. معجم القاموس المحیط للفیروز آبادي، ط۲، دار المعرفة، بیروت، لبنان، ۱٤۲۸هـ ۲۰۰۷م، ص۹۰۷.

4 هەردوو سەرچاوەکەی پێشوو، یەکەمیان ل۳٥، دووەمیان ل۳۹، ٤۰.

5 سورەتی (البقرة: ۲۷۹).

(وآذَنَهُ الأمر) أي أعلمه، واته: پێی ڕاگەیاند، (وآذنتُهُ) أي: أعلمته، واته پێم ڕاگەیاند. (والآذان: الإعلام) واتە: بانگدان بە مانای ڕاگەیاندنە، بانگی نوێژیش مەشهورە.

ئەگەر سەیری مانای زمانەوانی (الدعوة)[1] بکەین، دەبینین واتای بانگکردن بۆ بەشداریی لە شتێك دەگەیەنێ، وە هەوڵە گوتاریو کردارییەکان دەگەیەنێ کە دەدرێن بۆبەدیهێنانی ئامانجێك یان کارێك، کاتێك سەیری مانای زمانەوانی ڕاگەیاندن (الإعلام) یش دەکەین، هەمان واتامان دەست دەکەوێت، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ کە هەردووکیان لەرووی زمانەوانییەوە یەك مانا دەگەیەنن‌و جیاوازییان نییە لەلایەنە تەبلیغییەکەوە.

هەروەها چەمکی وشەی (بلاغە)ش لە زمانی عەرەبییدا لە چەمکی نوێی پرۆسەی پەیوەندیکردن نزیك دەبێتەوە، چونکە پەیوەندیکردن بریتییە لەو (پرۆسەیە کە ئاڵوگۆڕی واتاو تێگەیشتنەکانی لەنێو تاکەکاندا تیادا ئەنجام دەدرێت لە ڕێگەی بەکارهێنانی سیستمی ئاماژە باوەکاندا).[2]

وشەی (البلاغ) لە (الإبلاغ والتبليغ)ەوە هاتووە، کە (القاموس المحيط) هەردووکیانی بە مانای گەیاندن (الإيصال) هێناوە.[3] وە ڕاگەیاندن (شێوەیەکە لە شێوەکانی پرۆسەی پێکگەیشتن ـ کۆمیونیکەیشن (Communication) کە لە بەرامبەر مانای (Information) دێت کە واتای (زانیارییەکان) دەگەیەنێت.[4]

لێرەوە بۆمان دەردەکەوێت کە وشەی ئیعلام لە زمانی عەرەبیدا چەند مانایەك لە خۆ دەگرێت، هەندێ جار لەیەك نزیك و هەندێ جاری تر لەیەك دوور، کە بەپێی چەمکی نوێ‌و هاوچەرخانەی، ڕاگەیاندنی ڕووداوەکان و هەواڵدان، و گێڕانەوەو ریوایەت‌و هەواڵ‌و نووچە

---

1 سەیری: تيسير محجوب الفتياني ـ مقومات رجل الاعلام الاسلامي، بكه، ط١، عمّار، عمّان، ١٤٠٨ه، ١٩٨٧م، ص٢٢.

2 هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل٢٣.

3 القاموس المحيط، الفيروز آبادي ـ سەرچاوەی پێشوو، ل١٢٩.

4 هەڤاڵ ئەبوبەکر، ڕاگەیاندن‌و ڕاگەیاندنی کوردیی، چاپی یەکەم، ناوەندی ڕۆشنبیر، سلێمانی ، ٢٠٠٢، ل١٠.

دەگەیەنێ، هەروەك ئاماژە دەكات بە رێنمایی **(الإشارد)** و ئاراستەكردن **(التوجیه)**و بانگەشە كردن **(الدعایة)**، واتە ئەو مانایانەش لەخۆدەگرێ.

PDF 4 KURD

پەرتووکی ئەلیکترۆنی

پێناسەی ڕاگەیاندن لە ڕووی زاراوەییەوە :

ڕاگەیاندن زۆر پێناسەی بۆ کراوە لەلایەن زانایانەوە، کە ئێمە لێرەدا دیارترینو بەناوبانگترین ئە و پێناسانە باسدەکەین:[1]

١ـ ئوتوجروت بەم شێوەیە پێناسەی ڕاگەیاندن دەکات: (ڕاگەیاندن بریتییە لە گوزارشت کردنێکی بابەتیانە لە عەقڵیەتی جەماوەر، و لە ڕۆحو خواستو ئارەزوو و ئاڕاستەکانی لە هەمان کاتدا).

بەپێی ئەم پێناسەیە، ڕاگەیاندن گوزارشت (تعبیر) کردنێکی بابەتیانەیە، نەك خودی لە لایەن ڕۆژنامەوان یان بێژەری ڕادیۆو تەلەفزیۆن یان سینەماکار..، کەوابوو ڕاگەیاندنکار هیچ مەبەستێکی دیاری کراوی لەو شتانەدا نییە کە بڵاوی دەکاتەوە بەناو خەڵکدا ـ کە چەند ڕاستییەکی ڕووتن ـ و ئەو تەنیا مەبەستی خودی کارە ڕاگەیاندنەکەیەو بەس. بەڵام واقیع پێچەوانەی ئەم ڕایەمان بۆ دەسەلمێنێ، چونکە بێژەر، نووسەر، ڕۆژنامەوان، و هونەرمەند لەوەی دەینووسێو بڵاوی دەکاتەوە، تەنێ گوزارشت لە ناخی خۆی ناکات، چونکە ئەو گوێزەرەوەی ئەو شتانەیە سەرچاوە ئەسڵییە ئیعلامییەکە پێی ئەدات، نکوڵیش لەوە ناکرێت کە ئەو کەسە لە پێناو بەدیهێنانی بەرژەوەندیو ئامانجە تایبەتییەکانی خۆیدا کار دەکات (لێرەدا قسە لە حاڵەتە گشتییەکەیە)، باشترین بەڵگەش بۆ ئەم قسەیە کاریگەری دەسەڵاتدارانو سەرمایەدارو خاوەن کۆمپانیاکانە لەسەر ڕاگەیاندنو ڕەوت و ئاراستەکەی.

بۆیە دەکرێ بڵێین ڕاگەیاندن لە ڕووی واقیعەوە زاتییە نەك بابەتی، ئەمەش بە پێچەوانەی ڕاگەیاندنی ئیسلامیی، چونکە ڕاگەیاندنکاری مسوڵمان (نووسەر، ڕۆژنامەوان، پەیامنێر) کاتێك ڕای خۆی لەمەڕ بابەتێك ئەدات، ئەوا ڕەچاوی بنەماو ڕێنماییەکانی ئیسلام دەکاتو هەر هەواڵو بابەتو دەربڕینێك ڕۆژنامەوانی مسوڵمانی ڕاستگۆ بڵاوی دەکاتەوە، خۆی دائەماڵێ لە خود، ئەمەش بە سوود وەرگرتن لەسەرچاوەکانی ئیسلام، بۆ نموونە خوای گەورە دەفەرموێ: (إن عليك الا البلاغ)[2]، (إن أنت إلا نذير).[1]

---

[1] بۆ ئەم پێناسانە بگەڕێرەوە بۆ: تیسیر محجوب الفتیانی – سەرچاوەی پێشوو، ل٢٤ـ ٢٨.

[2] سورەتی (شورا: ٤٨).

PDF 4 KURD

هەر قورئانی پیرۆز لە چەندین هەڵوێستدا رەخنەی لە پێغەمبەر (ﷺ) گرتووە، لەوانە بەسەرهاتەکەی عەبدوڵڵای کوڕی ئوم مەکتوم‌و مەسەلەی دیلەکانی بەدرو هی تر، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ کە راگەیاندنی ئیسلامیی راگەیاندنێکی بابەتییە، نەك خودیی.

٢ـ دکتۆر ئیبراهیم ئیمام لە پێناسەی راگەیاندندا دەڵێ: "بریتییە لە گەیاندنی دەنگ‌و باسی راست‌و دروست‌و زانیارییە تەواوەکان‌و راستییە چەسپاوەکان بە خەڵك کە یارمەتییان ئەدات لەسەر دروستکردنی رایەکی دروست لەمەڕ هەر رووداو یان گرفت‌و مەسەلەیەکدا، بەشێوەیەك کە ئەم رایە ببێتە گوزارشتێکی بابەتی لە خواست‌و عەقڵێت‌و ئاڕاستەکانی جەماوەر". ئەم پێناسەیە لە هی یەکەمەوە نزیکە.

٣ـ هەندێکی تر لە زانایان ئاوا پێناسەی راگەیاندنیان کردووە کە بریتییە لە: "شێوازی رێکخستنی بانگەشەی سیاسی، یان بلاوکردنەوەی بیروبۆچوونەکان لە ناوەندو ژینگەیەکی ئامادەکراو لە رووی دەروونییەوە بۆ پێشوازی ئەو شەپۆلە فیکرییانەی سەرچاوەکانی دەسەڵات تەکانیان پێ ئەدەن، ئەو سەرچاوانەی کە تەحەکوم بەرای گشتی دەکەن‌و دەیجوڵێنن‌و بە دەستێکی پۆڵایینیشەوە جڵەوی دەسەڵاتیان بەدەستەوە گرتووە".

ئەم پێناسەیەش زیاتر بەسەر راگەیاندنی وڵاتانی پێشووی کۆمۆنیستی و هەندێ وڵاتی دیکەی هاوچەرخیشدا دەچەسپێ کە بە ئاگرو ئاسن فەرمانڕەوایی دەکەن.

٤ـ هەندێکی تریش پێناسەی راگەیاندن دەکەن بەوەی کە بریتییە لە "بلاوکردنەوەی لە رێگەی راو بیروبۆچوون‌و راستییەکان لە نێوان جەماوەری کۆمپانیا یان دامەزراوەیەکدا لە رێگەی دەزگاکانی راگەیاندنەوە، وەك رۆژنامەو رادیۆو سینەماو کۆڕو ئاهەنگ‌و پێشانگاو شتی واوە، ئەمەش لە پێناو لێکگەیشتن‌و قەناعەت پێهێنان‌و بەدەستخستنی پشتگیری".

ئەم پێناسەیەش، پێناسەیەکی گشتگیر نییە و تەنێ چەند لایەنێکی کاری راگەیاندن دەگرێتەوە.

٥ـ بە پێی پێناسەی هەندێکی تر، راگەیاندن بریتییە لە: "هێنانی چەند راوبۆچوون‌و بابەتێکی رۆشنبیری‌و چەند راستییەکی بابەتییە کە هەندێ کاریگەرییان هەیە لەسەر بیروباوەڕو رەفتارو هەڵسوکەوتی ئەوانەی شتەکانیان بۆ دەگوازرێتەوە".

---

[1] سورەتی (هود: ١٢).

PDF 4 KURD

٦ـ هەرچی (هادی نعمان الهیتی)یە ئاوا راگەیاندنی پێناسە کردووە کە بریتییە لە: "پرۆسەی سوودگەیاندن بە خەڵك بە هەواڵو راستیو زانیارییە راستەکان لە رێگەی چەند دەزگاو هۆیەکی تایبەتەوە، یان بریتییە لە ئاشنا کردنی رای گشتی لە ناوەوەو دەرەوە لەوەی روو دەدات لە رووداوو پێشهاتەکان، وە بڵاوکردنەوەی هۆشیاری و رۆشنبیری لە ریزەکانی جەماوەردا".

٧ـ بەپێی پێناسەی رایت (Wright)یش، راگەیاندن بریتییە "لەو پرۆسەیەی کە بەهۆیەوە مانایەك لە ماناکان لەنێو تاکەکاندا دەگوزارێتەوە".

٨ـ پێناسەیەکی تر ئەوەیە کە راگەیاندن بریتییە لە: "بەکارهێنانی نەخشەدارو بەپلان بۆ شێوازی پڕوپاگەندەو شێوازەکانی تر بە ئامانجی کاریگەری دروست کردن لەسەر سۆزو بیروڕاو رەفتارو ئاراستەی لایەنی بەرامبەر چ دۆست بێ یان نەیارو دوژمن، یاخود بێلایەن، ئەمەش لە پێناو خزمەتکردنی ئامانجەکانی بانگەوازو بەهێزکردنی دەسکەوتە نیشتمانیو نەتەوەییو بیروباوەڕییەکاندا".[1]

یان راگەیاندن بریتیە لە پەخشو بڵاوکردنەوەی هەواڵو بیروڕاو راستیو زانیارییە دروستو راستەکان لە هۆو کەناڵە جیاجیاکانی راگەیاندا.

٩ـ راگەیاندنی نوێ ئاواش پێناسە دەکرێت کە "پرۆسەیەکی پەروەردەییە کە بەشێکی بریتییە لە هونەری قەناعەت پێهێنانو دروست کردنی رەفتارو مەیلو ئاراستەگەل لای گەورەو تەمەندارەکان، لەلایەکەوەو چاندنی رەوشتو بەهاکان لای نەوەی تازەپێگەیشتوو لەو تەمەنانەی لە خوار (٩)ساڵییەوەنو راهێنانو بەهێزکردنیان دژ بە راگەیاندنی نەیارو دوژمنکارانە لە داهاتوودا، لەلایەکی ترەوە".[2]

لەم پێناسانەی پێشووەوە بۆمان دەردەکەوێت کە زاناو بیرمەندان تائێستا لەسەر پێناسەیەکی وردو دیاریکراو بۆ چەمکی راگەیاندن رێکنەکەوتوون، دەوڵەتو حکومەتەکانی دنیاش جیاوازن لە تێگەیشتنو راڤەکردنی راگەیاندن هەریەکەیان بەپێی سیستمی حوکمڕانی و جیهانبینی خۆیو فەلسەفەی کۆمەڵگاکەی و دیدوتێڕوانینی بۆ گشت بوارەکانی سیاسیو کۆمەڵایەتیو ئابووریو کلتوری کۆمەڵگا.

---

[1] موسی زید الکیلانی - الاعلام السیاسی والاسلام، مؤسسة الرسالة، الطبعة الاولی، بیروت، ١٤٠٥هـ - ١٩٨٥م، ص٢٧.

[2] هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل٢٧ـ ٢٨.

PDF 4 KURD

گەرچی پێناسەیەکی دیاریکراوی وانییە هەموو لایەك لەسەری کۆك بن و چەمکی زاراوەی (راگەیاندن) بەوردی شی بکاتەوە، وەلیٚ زاناکان تارادەیەکی زۆر هاوڕان و دەتوانین بێژین (نیمچە هاوڕان) لەسەر بنەماو پرەنسیپە گشتییەکانی راگەیاندن کە ئەمانەن[1]:

١ـ ئەو بابەتو راستییانەی ژمارەو داتاو سەرژمێرییەکان پشتگیرییان دەکەن.

٢ـ بابەتی بوونو دوورکەوتنەوە لە خودگەرایی لە بلاوکردنەوەی راستیەکاندا.

٣ـ راستگۆیی‌و پاراستنی ئەمانەت لە کۆکردنەوەو گواستنەوەی لێدوانەکان و روونکردنەوەکان لە سەرچاوە ئەسلیەکانی خۆیانەوە.

٤ـ گوزارشت کردنێکی راستگۆیانە لەو جەماوەرو خەلکەی راگەیاندنەکەیان ئاراستە دەکرێت.

چەمکی پێچەوانەی ئەم خالانەی پێشوو ئەوە دەگەیەنیٚ کە:

١ـ ئەو راگەیاندنەی لەسەر بنەمای واقیع ناوەستێت، بەلکو لەسەر خەیالو گریمانە، چەمکی راگەیاندن نایگرێتەوە.

٢ـ ئەو رۆژنامەوانو راگەیاندنکارەی بەپێی ئارەزوو و مەیلی خۆی راوبۆچوونی تێکەل بەو زانیاریی‌و بابەتانە دەکات کە بۆ جەماوەری دەگوازێتەوە و بەو جۆرە دایان دەرێژێتەوە کە خۆی دەیەویٚ، خەسلەتی راگەیاندنکارو رۆژنامەوان لەدەست دەدات.

٣ـ ئەگەر راستگۆیی و ئەمانەت نەکران بە پێوەری گەیشتن بە زانیاریی‌و لێدوانو هەوالەکانو گەیاندنیان بە خەلکی، ئەوا راگەیاندن گرنگترین کۆلەگەکانی خۆی کە راستگۆیی (**المصداقية**)یە لەدەست دەدات.

٤ـ کاتێك راگەیاندن بەشێوەیەکی راستگۆیانەو دەستپاکانە گوزارشتی لەبیروباوەرو کلتورو دابو نەریتە رەسەنەکانی جەماوەر نەکردو لەگەل رۆحی نەتەوەو تێگەیشتن و بیرکردنەوەیاندا نەدەگونجا، ئەوا جەماوەر پێشوازی لیٚ ناکەنو نامۆ دەبێت پێیانو سەرەنجام سەرکەوتوو نابێت.

---

[1] بروانە: تیسیر محجوب الفتیانی، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٧ـ ٢٨.

PDF 4 KURD

مێژووی ڕاگەیاندن

ڕاگەیاندن مێژوویەکی کۆنی هەیە و دەتوانین بڵێین لەگەڵ دروستبوونی مرۆڤو نیشتەجێبوونی لەسەر زەویدا بوونی هەبووە، چونکە گەر ڕاگەیاندن شێوەیەك لەشێوەکانی پەیوەندیکردن (**الإتصال**) بێت کە ناوە زانستییەکەیەتی، بەم واتایە هەر لە سەرەتای دروستبوونی ئادەمیزادەوە پرۆسەی ڕاگەیاندن دەستی پێ کردووەو مرۆڤ خۆی مومارەسەی کردووە لە میانەی قسەو دیالۆگو وتوێژەوە کە بەکاری هێناوە بۆ قەناعەت پێهێنانی بەرامبەرو تێگەیاندنی، بەڵام کە دەڵێین ڕاگەیاندن کۆنە وەکو بوونێکی کۆمەڵایەتی، مانای بوونی دەزگای ڕێکخراوی ڕاگەیاندن وەك ئەوەی ئێستا هەیە ناگەیەنێت، بەڵکو مەبەست ئەوەیە کە خوای گەورە مرۆڤی وادروست کردووە کە بە سروشت بوونەوەرێکی کۆمەڵایەتی بێتو حەز بە تێکەڵاو بوونو پێکەوە ژیان لەگەڵ خەڵکانی تردا بکات و قسەو وتووێژ لەگەڵیاندا ئاڵوگۆڕ بکات، بەڵگەش لەسەر ڕاستی ئەم وتەیە، واتە زانینی زمانی وتووێژو شێوازی گواستنەوەی وشەو پەیامو مەبەستی خۆی و گەیاندنی بە مرۆڤی تر دوای ناسینی شتەکانو ناوەکانیان، قورئانی پیرۆزە، کە دەفەرموێت: (**وَعَلَّمَ آدَمَ الأَسْمَاءَ كُلَّهَا**)[1]. واتە: خودا هەموو ناوێکی فێری ئادەم کرد.

پاشان لەگەڵ گەشەکردنو بەرەوپێشچوونی مرۆڤایەتیو گەشەکردنی کایە مرۆڤایەتییەکانو پەرەسەندنی پەیوەندییە مرۆییو نێودەوڵەتییەکان، ڕاگەیاندنیش وردە وردە گەشەی کردووەو بەچەندین قۆناغی جۆراو جۆردا گوزەری کردووە.

فیرعەونەکان بەردیان هەڵکۆڵیوەو فەرمانەکانیان لەسەر نووسیوەتەوە، هەروەها لەسەر پەرستگاکان، هەتا وای لێهاتووە هەواڵی سەربازیو وەرزشیشیان بڵاوکردۆتەوە، دکتۆر (عبدالقادر حاتم) لە کتێبەکەیدا (**الرأي وتأثره بالإعلام والدعاية**) شوێنەوارە گەورەکانی فیرعەونەکان (وەك ئەهرامەکان) لە هونەرەکانی ڕاگەیاندن دەیانژمێرێتو دەڵێ: فیرعەونەکان سیو حەوت سەدە لەمەوپێش ڕۆژنامەگەری (**الصحافة**)یان ناسیوە.[2]

لای یۆنانییەکانیش ڕاگەیاندن خۆی لە وتاربێژە سیاسییەکانو ئەو کۆڕو کۆبوونەوانەدا ئەبینیەوە کە تیایاندا قارەمانێتی و شەڕەکانیان بە شیعر و هۆنراوەی حەماسییەوە

---

1 (البقرة: ٣١).

2 تیسیر محجوب الفتیانی، سەرچاوەی پێشوو، ل٣٤.

PDF 4 KURD

ئەگێڕایەوە، ئەفلاتون وەك هونەرێکی قەناعەت پێهێنان دەیڕوانییە وتاربێژیو بەپێویستی دەزانی کە پیاوی دەوڵەت لە میانەی سیاسەتدا فێری وتاربێژی ببێت.

راگەیاندن لای رۆمانییەکان خۆی لە پەیامی مژدەدەرە دیانەکاندا دەبینییەوە، کە ئەوان بۆ مژدەدان بە ئینجیل بە وڵاتاندا یان بە ناوچەکاندا بڵاودەبوونەوە، ئەمەش بە هەنگاوگەلی پڕ بایەخ لە مێژووی پەرەسەندنی راگەیاندن دێتە هەژمار.

لە رۆژگاری (یۆلیۆس)ی قەیسەردا رۆژنامەی (رووداوەکانی رۆژ ـ **الحوادث اليومية**) دەرچووە کە هەواڵی جۆراوجۆری لە خۆگرتووە، لەوانەش دەنگو باسی سیاسی بەشێوەیەکی تایبەتی.

دەگێڕنەوە کە (قەیسەر) هەوڵیداوە رووی هاوڵاتیانی لە گرفتو کەموکوڕییەکانی حکومەت وەرگێڕێو بە هەواڵی تایبەت بە وەرزشی جەستەیی سەرقاڵیان بکات، کە جەماوەری ئیغریقی لە گۆڕەپانێکی گشتییدا کۆدەبوونەوەو سەیری ئەو بەرەندە (فائز)ەیان دەکرد کە لەناویاندا دەردەکەوت پاش ماندووبوونێکی زۆرو بڕینی مەودای (٣٦) کیلۆمەتر کە بە هەناسەبڕکێوە ئەنجامەکەی رادەگەیاند.

پاشان لەناو گەلانی تریشدا راگەیاندن پەرەی سەندو بەشێوازی جیاجیا بڵاوبوویەوە، لە عێراقیشدا، زانایانی شوێنەوارناس چەند بڵاوکراوەیەکیان دۆزییەوە کە مێژووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی (١٨٠٠پ. ز) کە جوتیارەکانیان رێنمایی کردووە چۆن تۆوەکانیان بچێنن و ئاوی بدەنو لە نەخۆشییەکان بیانپارێزن، کە ئەم پەخشنامانە تارادەیەك لەو بڵاوکراوەو ئاگادارینامانە دەچن کە وەزارەتەکانی کشتوکاڵ ئاراستەی جوتیاران و خاوەن کێڵگەکانی دەکەن لە وڵاتە پێشکەوتووەکاندا.[1]

مێژوونووسانو پسپۆڕانی بواری مێژووی رۆژنامەنووسی سەرەتاکانی سەرهەڵدانی کاری رۆژنامەگەری دەگەڕێننەوە بۆ ساڵی (٩١١)ی پێش زاین لە کیشوەری ئاسیا، کاتێ حکومەتی دەسەڵاتداری ئەو کاتەی چین لە پێناو دەستەبەرکردنی هەموو شێوازێکی کاریگەر بۆ پایەدارکردنی پێگەی دەسەڵاتەکەیان، رۆژنامەی (کین بان)یان بڵاوکردەوە، کە

---

[1] هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل٣٦ـ ٣٨.

PDF 4 KURD

ڕۆژانە سێ جارو بەسێ ڕووخسارو سێ ژەمە بڵاودەکرایەوە، بەیانیان بە ڕەنگی زەرد، نیوەڕۆیان بە ڕەنگی سپی، ئێوارانیش بە ڕەنگی سوور، دەردەچوو.[1]

لە دوورگەی عەرەبیشدا بوارو شێوازی پێوەندیکردن دوو جۆری هەبووە:

جۆری یەکەم: لە نێوان عەرەبەکان خۆیاندا، کە خۆی لەم بوارانەدا ئەبینییەوە:

١ـ هەڵبەستی شیعری.

٢ـ وتارو وتاربێژان.

٣ـ بانگکردن.

٤ـ جێژنەکان.

٥ـ بازاڕەکان.

٦ـ کۆڕو کۆبوونەوە (الندوة).

٧ـ ئاگرکردنەوە لەسەر لوتکەی چیاکان.

٨ـ کتێبە ئایینییەکان.

٩ـ بەڵێنو پەیمانو هاوپەیمانێتی.

١٠ـ نامە تایبەتییەکان.

١١ـ ماڵەکانی خواپەرستی.

١٢ـ چیرۆكو بەسەرهات.

١٣ـ پەندو قسەی نەستەقو شێوازەکانی تر.

جۆری دووەم: لە نێوان عەرەبەکانو غەیری خۆیاندا، ئەمیش خۆی لە چەند بوارێکدا دەبینییەوە:

١ـ بازرگانی.

٢ـ ئەو شارو ئیمارەتانەی هاوسنووری دوو دەوڵەتی فارسو ڕۆم بوون.

٣ـ نێردە (البعثات)کانی جوولەکەو دیانەکان.

٤ـ شەڕو پەلامارو داگیرکردنەکان.

---

[1] برایمی مەلا ـ ڕۆژنامەگەری لەسەرەتای سەرهەڵدانەکانەوە تا چەرخی نوێکاری، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، هەولێر، ١٩٩٨، ل١٠.

PDF 4 KURD

ئەم شێوازانەی پێشوو بۆ پەیوەندیکردنو ڕاگەیاندنو یەکترناسینو ئاگادارکردنەوە سوودیان لێوەرگیراوە.[1]

مسوڵمانانیش لەسەرەتای هاتنی ئیسلامەوە سوودیان لە چەند شێوازێکی ڕاگەیاندن وەردەگرت، کە بە کورتی دەتوانین ئاماژە بە گرنگترینیان بکەین:[2]

١ـ شیعرو هۆنراوە.

٢ـ وتاربێژیی.

٣ـ قورئانی پیرۆز.

٤ـ فەرموودەی پێغەمبەر (ﷺ).

٥ـ سەرمەشقی جوان (القدوة الحسنة).

٦ـ پەیوەندی تاکی و دەستەجەمعی.

٧ـ مزگەوت.

٨ـ کۆچکردنەکان.

٩ـ پەیماندانەکان (البیعات).

پاشان لەگەڵ ڕۆیشتنی ڕۆژگارو بەرفراوانبوونی سنووری دەوڵەتو قەڵەمڕەوی ئیسلامییدا، شێوازەکانی ڕاگەیاندنو بانگەوازیش پەرەیان سەند، بەتایبەت لەسەردەمی عەبباسیو فاتمییەکاندا، و ئینجا سەردەمی ئەییوبییەکانو عوسمانییەکان، و فەمانڕەوایانی ئیسلام گرنگی زۆریان بە بواری ڕاگەیاندن داوەو داناو زانا مسوڵمانەکان بەکردەیی مومارەسەی کاری ئیعلامییان کردووە هەروەك دواتر ئاماژەی پێدەکەین.

مێژووی ڕاگەیاندنیش لە ئەوروپا دا بەتایبەت مێژووی ڕۆژنامەگەریی تا ئەمڕۆ بەتەواوی ڕوون نەبووەتەوە، بەڵام زۆربەی مێژوونووسەکان دەیگەڕێننەوە بۆ سەدەی (١٣ز)و بەدیاریکراوی بۆ ساڵی (١٢٧٥ز)، ئەوکاتەی کە کۆشکی پادشایی بەریتانیا بڕیارێکی لەوساڵەدا دەرکرد دژ بە بڵاوکردنەوەی هەواڵنامە پڕوپاگەندە ئامێزەکان، کە وەك بەڵگەیەك بۆ بوونی ڕۆژنامە یان بڵاوکراوەیەکی لەو چەشنەی دادەنێن لەو سەردەمەدا.[3]

---

[1] بۆ زانیاری زیاتر لەمەڕ ئەم شێوازو بوارانە، بڕوانە: تیسیر محجوب الفتیانی، سەرچاوەی پێشوو، ل٣٩ـ ٦٠.

[2] سەرچاوەی پێشوو، ل٦١ـ ٧٠.

[3] برایمی مەلا، سەرچاوەی پێشوو، ل١٠.

پاشان لەگەڵ داهێنانی ئامێری چاپ لەلایەن زانای ئەڵمانی (گۆتەنبەرگ)دا لە ساڵی (١٤٣٦ز)، ڕاگەیاندن هەنگاوێکی مەزنی بەرەو پێشەوەنا، لەسەدەی حەڤدەهەم بیرۆکەی کۆکردنەوەی هەواڵەکان لە دایك بوو، و خاوەن چاپخانەکان هەڵدەستان بە چاپکردنی بڵاوکراوە هەواڵییەکان (النشرات الاخباریە)، یەکەم ڕۆژنامەی چاپکراویش لە لایەن (أبراهام فیرهوتن) لە بەلجیکا بڵاوکرایەوە لە شاری (أنفرس)، لە ساڵی (١٦٠٦ز) لە شاری ستراسبۆرگی فەڕەنسا یەك لە ڕۆژنامە یەکەمینەکان و پاشان ڕۆژنامەی ئەگازێت ساڵی (١٦٣١ز) بڵاوکرانەوە.[١]

لە سەدەی هەژدەهەمدا ڕاگەیاندن شێوازێکی هاوچەرخانەی بەخۆوەدیتو بەهاتنی سەدەی نۆزدەهەم ڕاگەیاندن بەهۆی پەرەسەندنی تەکنیکییەوە پێشکەوتنی بەرچاوی بەخۆوە بینی، ئەوەبوو کە ئاژانسە هەواڵییە بەناوبانگەکان پەیدابوون، ئاژانسی (هافاس Havas)ی فەرنسی ساڵی (١٨٣٥ز) و ئاژانسی (ئەسوشێتدپریس Associated Press)ی ئەمریکی ساڵی (١٨٤٨ز)و ئاژانسی (ڕۆیتەر Reuters)ی بەرتیانی لە ساڵی ١٨٥١ز، پەیدابوون.

ئیتر لەو کاتەوە هونەری ڕۆژنامەوانی پەرەی سەندو وێڕای ڕۆژنامەو ئاژانسە هەواڵییەکان، وێنەکێشانو وێنەی فۆتۆگرافی پەیدابوون.

پاشان چەندین دەزگای ڕاگەیاندنی تر سەریان هەڵدا وەك سینەماو ڕادیۆو تەلەفزیۆن، کە یەکەم شوێن یان هۆڵ بۆ سینەما لە ساڵی (١٨٩٥ز) لە پاریس کرایەوە، لە نێوان ساڵانی (١٩٢٠ـ ١٩٢١ز) یەکەمین ئێزگەی ڕادیۆیی لە هەریەکە لە پاریسو ئینگلتەرا و ویلایەتە یەککرتووەکانی ئەمریکادا بیسترا، ئینجا لە وڵاتی فەڕەنسا.

یەکەم کاسێتی تەلەفزیۆنیش ساڵی (١٩٤٩ز) بۆ هەواڵ پەخشکرا.[٢] بەڵام لە وڵاتانی عەرەبیدا یەکەم ڕۆژنامە لە ساڵی (١٨٢٨ز) بەناوی (وقائع المصریة) لەلایەن (محمد علي) فەرمانڕەوای میصر دەرچووە.[١]

---

1 تیسیر محجوب الفتیانی، سەرچاوەی پێشوو، ل٧٩ـ٨٠. برایمی مەلا، سەرچاوەی پێشوو، ل١١.

2 بڕوانە: تیسیر محجوب الفتیانی، سەرچاوەی پێشوو، ل٨٠ـ ٨١. دکتۆر فاروق موحەممەد ئەبوزەید، سەرەتایەك لە زانستی ڕۆژنامەوانی، وەرگێرانی فەرەیدون ڕەئوف عارف، چاپخانەی تیشك، سلێمانی، ٢٠٠٦، ل٢٨١ـ ٢٨٣.

PDF 4 KURD

پاشان لەگەڵ گەشەکردنو بەرەوپێشچوونی مرۆڤایەتیو گەشەکردنی کایە مرۆڤایەتییەکانو پەرەسەندنی پەیوەندییە مرۆییو نێودەوڵەتییەکان راگەیاندنیش بەچەندین قۆناغی جۆراوجۆر دا گوزەری کردووە تا گەیشتووەتە ئەم قۆناغەی ئێستای کە راگەیاندن تەنیا لە چوارچێوەی (بیستنو نووسیندا) نەماوەتەوەو چەندین پێشکەوتنی گەورەی بەخۆوە بینیوە کە ئەو هەموو دەزگای بینینو بیستنو تەکنیکی نوێیە هاتۆتە ئارا لە رادیۆو تەلەفزیۆنو کەناڵی ئاسمانیو رۆژنامەگەریی بە هەموو جۆرەکانییەوە تا ئەو ئاستەی خۆی لە مەیدانەکەدا سەپاندووەو بە دەسەڵاتی چوارەم ناوزەد دەکرێ، لەتەك هەموو ئەوانەشدا، تەکنەلۆژیای ئینتەرنێتیشی بۆ زیاد بووە.[2]

پێکهاتەکانی راگەیاندن

لە زمانی کوردیدا (راگەیاندن) بە مانای (پێراگەیاندن) دێتو لە بنەڕەتەوە لە دوو پێشگری (پێ + ڕا) لەگەڵ چاوگی (گەیاندن) پێکهاتووەو لە ئەنجامی زۆر بەکارهێنانی (راگەیاندن)و رۆشتنی ئەم فۆرمەی لە (پێراگەیاندن) کەوتۆتەوە لای نێرەرو وەرگری کورد، ئێستا فۆرمەکە بە (راگەیاندن) ماوەتەوە).[3]

بەڵام راگەیاندن وەك هەرتیۆرێکی مرۆیی تر دەکرێ پێناسەکەی لەکۆمەڵگایەکەوە بۆ کۆمەڵگایەکی تر بەپێی فەلسەفەو پێکهاتەو ئاستە کۆمەڵایەتیەکانی، جیاواز بێت، هەروەك جیاوازی کات کاریگەریی خۆی هەیە، لەتەك مەسەلەگەلی ئابووریو بازرگانیو بەرژەوەندی تر، بە کورتی ئەو فاکتەرانەی وادەکەن راگەیاندن بەپێی کاتو شوێن جیاوازبێت بریتین لە:

١- جۆری سیستمی فەرمانڕەوایی.

٢- جۆری سیستەمو پێکهاتەی کۆمەڵایەتی.

---

[1] دکتۆر فاروق موحەممەد ئەبوزەید، سەرچاوەی پێشوو. ل٤٣.

[2] بۆ زیاتر شارەزایی لە مێژووی راگەیاندن، بڕوانە: هەڤاڵ ئەبوبەکر، سەرچاوەی پێشوو، ل٣٣و دواتری. دکتۆر فاروق موحەممەد ئەبوزەید، سەرچاوەی پێشوو، ل ٢٧٩. تیسیر محجوب الفتیانی، سەرچاوەی پێشوو، ل٣١ و دواتری. برایمی مەلا، سەرچاوەی پێشوو، ل١٠و دواتری.

[3] هەڤاڵ ئەبوبەکر- سەرچاوەی پێشوو, ل١٥ - ١٦.

PDF 4 KURD

٣- جۆری سیستمی ئابووریو بازرگانی.

کەوابوو سیستمی ڕاگەیاندن لەهەر کۆمەڵگایەکدا شتێك نییە جگە لە ڕەنگدانەوەی سیستمی سیاسیو کۆمەڵایەتیو کلتوریی ژیاری باو لەو کۆمەڵگایەو ئاستی پەرەسەندنو پێشکەوتنی ژیاریی تیایدا، فرەسیستمی سیاسیش بۆتە لەمپەری دروستبوونی ئۆڵگۆیەکی ڕاگەیاندنی یەکگرتوو لە جیهاندا، بۆیە دەبینین لە سەدەی بیستەمدا، دوو سیستمی ڕاگەیاندن لەسەر ئاستی نێودەوڵەتیدا خۆیان سەپاند کە ئەوانیش:

١- سیستمی ڕاگەیاندنی خۆرئاوا وەك ڕەنگدانەوەی نیزامی لیبڕاڵی.

٢- سیستمی ڕاگەیاندنی خۆرهەڵات وەك ڕەنگدانەوەی نیزامنی سۆشیالیستی.

وەلێ هەردوو سیستمەکە بەرهەمی یەك ژیار بوون کە ئەویش ژیاری تازەی خۆرئاوایە بە ئایدیۆلۆژیا جیاوازەکەیەوە.[١]

تێڕوانینی فیکری سیستمی ڕاگەیاندنی خۆرئاوا - کە ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا نوێنەرایەتی دەکات - لە سەر بنەمای فەلسەفەی لیبڕاڵی ڕاوەستاوە بە هەردوو باڵەکەی : ئابووری کە خۆی لە سەرمایەداریدا ئەبینێتەوە و سیاسی کە خۆی لە دیموکراسیدا ئەبینێتەوە .

بە پێی سیستمی ناوبراو تاك ئازادە لە بەدەستخستنی زانیاریو مەعریفە، لەگەڵ ڕەچاوکردنی خاوەندارێتی تاکیو فرەدامو دەزگایی پێوەندیکردنو ڕەتکردنەوەی هەرکۆتو مەرجێك لە دەرەوەی ئەو دەزگایانەوە بێت، بەڵام بە ئەزموونو مومارەسەی کرداری ئەو ڕاستییە سەلماوە کە ئازادی ڕاگەیاندن، ئازادییەکی بێلایەن نەبووە، بەڵکو لایەنگیری بەرژەوەندی خاوەن کۆمپانیاو دەزگا ئیعلامییەکان بووەو مۆرکێکی مۆنۆپۆڵکردن (إحتکار)ی پێوە بووە، چونکە زۆربەی هەرە زۆری هۆکانی ڕاگەیاندنی خۆرئاوا پشت بە (ریکلام) دەبەستن بۆ دەستخستنی قازانجی زێترو سەرمایەی پتر، بۆیە گەرچی هەوڵی زۆر دراوە بۆ دروستکردنی جۆرێك لە هاوسەنگی لە نێوان لیبراڵیەتی ڕاگەیاندن کە ئازادی و بەرپرسیارێتی کۆمەڵایەتی بەیەکەوە گرێ بدات، بەڵام هەروا مۆرکی مۆنۆپۆڵکردن و دەست

---

[1] دکتۆرة حنان یوسف - الإعلام و السیاسة مقاربة ارتباطیة، أطلس للنشر والانتاج الاعلامي، ط٢، القاهرة، ٢٠٠٦، ص٣٩.

بەسەراگرتنی دەزگا راگەیاندنەکان باڵی کێشاوە بەسەر راگەیاندنی خۆرئاوا بە گشتیو سیستمەکانی تری پێوەندیکردنیشدا.

سیستمی راگەیاندنی خۆرهەڵاتیش کە فەلسەفەی مارکسی ـ لینینی چوارچێوە فیکرییەکەی پێکدەهێنا ـ و یەکێتی سۆڤیەتی پێشوو نوێنەرایەتی دەکرد ـ لەسەر بنەمای رەتکردنەوەو رەخنەکردنی لیبراڵیەتو تاوانبارکردنی بە قۆستنەوەی بۆرژوازییەت دژ بە چینی کرێکارو ستەملێکردنو چەوساندنەوەی، پایەی داکوتابوو.

لە کاتێکدا بونیادی ساسی سۆسیالیستی لەسەر دیکتاتۆریەتی پرۆلیتاریا کە خۆی لە حیزبی کۆمۆنیست (شیوعی)دا ئەبینیەوە، وەستابوو.

بەپێی ئەم چەمكو تێڕوانینە هۆکانی پێوەندیکردنو دەزگاکانی راگەیاندن، وەك چەكو هۆکارێکی ئایدۆلۆژی بۆ بەرجەستەکردنی ئامانجە سۆسیالیستییەکان بەکاردەبرێن لە پێشیانەوەش خاوەندارێتی گشتیو کۆمەڵایەتی دەزگاو هۆکانی راگەیاندنو پێوەندیکردن وەك گرەنتییەك بۆ نەقۆستنەوەو ئیحتیکار نەکردنی ئەو دەزگایانە لە لایەن دامەزراوە مۆنۆپۆلیە سەرمایەدارەکانو چینی بۆرژوازی.[1]

بەڵام ئەم سیستمەش نەیتوانی ناسنامە دیکتاتۆریو پاوانخوازییەکەی بشارێتەوە، ئەوەبوو کە راگەیاندنی یەکێتی سۆڤییەت کەوتە ژێر دەسەڵاتی حیزبی کۆمۆنیستو سانسۆڕی توندی خرایە سەرو ئازادییەکان بەرتەسك بوونەوە تا وای لێهات جۆرێك لە شۆڕش لەنێو خۆی کۆمەڵگا سۆسیالیستییەکان سەری هەڵدا، کە لە بزووتنەوەکەی گۆڕباچۆفو پرۆسترۆیکاکەیدا گەیشتە چڵەپۆپەو هەرەسهێنانی یەکێتی سۆڤیەتو سیستمە راگەیاندنییە خۆرهەڵاتییەکەی بەدوادا هات و دواجار نیزامی دوو جەمسەریش کۆتایی پێهات، بەڵام لەبەرژەوەندی جەمسەرەکەی تردا کە ئەمریکا بوو، کە ئێستا رێبەرایەتی سیستمی راگەیاندنی نوێی جیهانی دەکاتو دارای هۆکانی سەپاندنی دەسەڵاتی سیاسیو سەربازیو ئابوورییە بەسەر زۆرێك لە ناوچەکانی جیهانداو هەنووکە توانستە ئیعلامییەکانی گەشەی زۆری کردووە دوای وەرچەرخانی سیستمی نێو نەتەوەیی لە دوو جەمسەرییەوە بۆ تاك جەمسەری، بۆیە پلەی یەکەمی هەیە لە دابەشکردنی پرۆگرامە تەلەفزیۆنییەکان دوای ئەویش ئینگلتەرا دێت پاشان فەرەنساو ئەڵمانیاو یابان.

---

[1] هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل٤٣.

PDF 4 KURD

ئەم باڵادەستییەی ڕاگەیاندنی خۆرئاواو هەژموونی عەولەمەی ڕاگەیاندنە، بەتایبەت گەر بە وردی سەرنج بدەین لە هۆکانی ڕاگەیاندن وەك تەلەفزیۆنو ڕادیۆو سینەماو ئینتەرنێت، ئامادەیی ئەمریکاو خۆرئاوا تیایدا نەشاراوەیە، ئەمە وای کرد چەندان دەنگ بەرز بکرێنەوە لە ئەورووپاو زۆر وڵاتی تر دژ بەو هەژموونە ڕاگەیاندنییە نوێیە تاك جەمسەرییە، بەباوەڕی ئەوە کە دژ بە فەرهەنگو کلتوری تایبەتی گەلان، نەخاسمە لەگەڵ باڵادەست بوونی کلتوری ئەمریکی دا دەوەستێت، کە پشت بە توخمی قازانج و بەکاربردرن (**الإستِهلاك**) دەبەستێتو گەلانی دنیا دەکاتە وابەستەو بەکاربەر (**مُستهلِك**) کە لە کۆتاییدا ڕای گشتییەك کە خزمەت بە ئامانجەکانی تاك جەمسەری بکات دروست دەبێ، نەك ڕای گشتییەکی جیهانی سەربەخۆو بەرچاو ڕۆشن کە ڕووداوو مەسەلە گەلی جیهانی وەکو خۆی تێبگاتو هاوکاربێت لەچارەسەرکردنیان.

بە ئاقاری ئەو لایەنە نێگەتیڤانەی عەولەمەو عەولەمەی ڕاگەیاندن بە تایبەتی، هەندێ وای بۆ دەچن کە ڕاگەیاندنی جیهانی (**كَوْني**) دەشێ ببێتە پردی بەیەککگەیشتن و دیالۆگێکی ڕاستەوخۆو بەردەوام لە نێوان گەلانی جۆراو جۆری دنیاو لەیەك نزیك خستنەوەی ژیارو کلتورە لە یەك جیاوازەکانو ئاڵوگۆڕی بیروڕاو زانیارییەکانو سەرەنجام لەیەککگەیشتنی هاوبەش، بەڵام ئەم گۆشەنیگایە تاهەنووکە جێگای مشتو مڕەو نەسەلماوە.[١] چونکە وابەستەیی ئیعلامی لە زۆر بەی وڵاتانی جیهانی سێو وڵاتە عەرەبییەکاندا بە ئاشکرا هەستی پێدەکرێو مەترسیدارترینی ئەو تەبەعیەتەش لە ناوەڕۆکی بابەتە ئیعلامییەکاندا هەستی پێدەکەی کە لەو کەناڵە جۆربەجۆرانە بڵاودەبنەوە، کە لە زۆربەی کاتا هاوسەنگی و پێوەندی ناوەڕۆکی بابەتەکان لەگەڵ سروشتی کێشە ئەسڵییەکانی ئەو وڵاتانەو بارە کۆمەڵایەتیو کلتورییەکانیاندا، ئامادەنییە. بەهەرحاڵ پێویستە لێرەدا ئەم توخمانەی خوارەوە بزانینو بوونیان هەبێت.[٢]

١ـ نێرەر (Sender): سەرچاوەی ناردنی زانیارییەکان.

[1] هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل٤٣.

[2] بڕوانە: هەڤاڵ ئەبوبەکر، سەرچاوەی پێشوو، ل١٧ـ ١٩. ڕەئوف حەسەن، ئەلفاویێتای ڕۆژنامەگەریی، چاپخانەو ئۆفسێتی ڕوون، سلێمانی ١٩٩٩، ل٣٥ـ ٤٦.

PDF 4 KURD

٢ـ بابەت .. پەیام (Message): ناوەڕۆکی ئەو زانیارییانەی دەنێردرێن، لە هەواڵو ریپۆرتاژو راپۆرتەهەواڵو پەیامو بابەتە ئایینیو رۆشنبیریو هونەریو بازرگانیو وەرزشیو کۆمەڵایەتیو تەرفیهی... تاد. پێویستە لێرەدا ئەمانە لەبەرچاو بگیرێت:

پێکهاتەی کۆمەڵایەتی، قەبارەی خەڵك، ئاین، مێژوو، جوگرافیا، ئاستی هۆشیاریو تێگەیشتنی خەڵكو ژیانیان، دابو نەریتە باوەکان، تەمەنو رەگەزو سایکۆلۆژیەتی جەماوەر، شێوازی داڕشتنو دەربڕینی پەیامو بابەتەکان بەشێوەیەك خەڵکانی ئاسایی بە ئاسانی تێیان بگەن، چونکە بە گشتی بۆ ئەوان ئاڕاستە دەکرێن.

٣ـ هۆو ئامڕازی گەیاندن (Medi): سەرجەم ئەو کەناڵو هۆو ئامرازانە دەگرێتەوە کە بە هۆیەوە زانیارییەکان دەنێردرێن بۆ لای (وەرگر)، لە کەناڵو کەرەسەو دەزگای (خوێنراوو بینراوو بیستراو) کە رادیۆو تەلەفزیۆنو رۆژنامەو کتێبو ئینتەرنێت.. دەگرێتەوە.

٤ـ وەرگر یان پێشوازیکەر (Receiver): ئەو کەسەی زانیارییە نێردراوەکان وەردەگرێت.

٥ـ شوێن (Venue): ئەو جێگایەی پەیامەکانی ئاڕاستە دەکرێت، ئاخۆ چەند دەڤەرو ناوچەیە، هەڵکەوتی جوگرافیو خوو رەوشتو دابو نەریتی خەڵکانی ئەو ناوچەیەو دوور و نزیکیان لە یەکتری چەنێکە.

٦ـ کات (Time): کاتی ناردنی پەیامەکانو تواناو ئامادەیی کەسی وەرگر بۆ وەرگرتنیان لەو کاتەدا.

٧ـ زمانی هاوبەش (Common Language): واتە وشەو رستەی زمانی هاوبەش لە نێوان هەردوو (نێرەر)و (وەرگر)دا هەبێتو وەرگرەکە لە ناوەڕۆکی ئەو بابەتو پەیامانە بگات کە ئاڕاستەی دەکرێن.

٨ـ کاریگەریی (Effect): کاریگەریی و کارتێکردنی ئەو پەیامانە لەسەر وەرگر چەندو بەچ شێوەیەك دەبن کە بۆی دەنێردرێن.

PDF 4 KURD

بایەخ و گرنگی ڕاگەیاندن

ڕاگەیاندن فاکتەرێکی هەرەگرنگ، یاخود گرنگترین فاکتەری هۆشیارکردنەوەو تێگەیاندنو پێگەیاندنی جەماوەرو کۆمەڵگایەو ڕۆڵێکی گەورە دەبینێت لە بنیاتنانی سیستمی کۆمەڵایەتیداو لە گشت بوارە جیاجیاکانی ئایینی، ئابووری، سیاسی، فێرکردن، ڕۆشنبیری، پەروەردە..).

ڕاگەیاندن وەکو چەکێکی دوو سەرە، ئەتوانرێت بەشێوازێکی ڕێكو پێكو ئیجابیانەو دوور لە چەواشەکاری ئاڕاستە بکرێت بۆ ڕاستکردنەوەی هەڵەو کەموکوڕیو چەمکە ئاوەژووەکان، و ئاراستەکردنی کۆمەڵگا بەرەو یەکڕیزیو برایەتیو یەکخستنی تواناکانو دروستکردنی گیانی پێکەوە ژیانو هاریکاریو دەستگیرۆیی یەکترو بەرەو پێشڤەبردنی کۆمەڵگا، بە گشتی لە خزمەت خۆشبەختیو هۆشیاری تاكو کۆمەڵ دابێت.

دیارە دەشتوانرێت بەشێوازێکی خراپو ئاراستەیەکی سلبی بەکاربهێنرێت وەك فاکتەرێکی تێکدانو پەرت کردنی ریزەکانی گەلو هێزو لایەنەکانو نانەوەی ئاژاوەو تێکدانی نێوان چینو توێژو پێکهاتەکانی کۆمەڵو بڵاوکردنەوەی گەرای خراپەکاریو گەندەڵیو ڕقو کینەو دوژمنکاریو خستنەگەڕی وەك چەکێکی گوشندە دژ بە بەها باڵاکانی کۆمەڵگاو داڕوخاندنی.

ڕاگەیاندن دیاردەیەکی کۆمەڵایەتی کۆنەو مێژووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ سەرەتای دروست بوونی مرۆڤو نیشتەجێ بوونی لە سەر زەوی دا، وەك لە پێشەوە باسمان کرد، چونکە خودا مرۆڤی وەك کائینێکی کۆمەڵایەتی وا دروست کرد کە حەز بە تێکەڵاو بوونو پەیوەندی کردن لەگەڵ خەڵکانی ترداو دواندنیانو پێکەوە ئاشنابوونو ئاوەدانکردنەوەی سەر زەوی بکات، قورئانی پیرۆز ئاماژە بەو ڕاستییە دەکات کە خوا مرۆڤەکانی بەنێرو مێیەوە بۆ ئەوە دروست کردووەو کردوونی بە چەندین گەلو تیرەو هۆزی جیاجیا، تا پێکەوە ئاشنابنو یەکتری بناسن، (يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُم مِّن ذَكَرٍ وَأُنثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوباً وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ).[1]

---

[1] (الحجرات: ١٣).

PDF 4 KURD

وە زمانی جیاجیای پێدەوون تاوەکو پێکەوە بئاخفنو گوزارشت لە راوبۆچوونو ناخی خۆیان بکەنو هەواڵو رووداوو شتی بە سوود بۆ یەکتر بگوازنەوە (**وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالِمِينَ**)[1] واتە: هەر لە نیشانەکانی خودایە دروستکردنی ئاسمانەکانو زەویو لەیەك نەچوونو جیاوازی زمانی پێ ئاخافتنو رەنگو رووتان، کە بێگومان لەمەدا بەڵگەو نیشانەی زۆر هەن بۆ زانایان.

ئیتر وردە وردە بەپێی گەشەی مرۆڤایەتی، راگەیاندنیش گەشەی کردووە، تا وای لێهات ئامرازگەلی جۆراوجۆر بۆ گەیاندنو گواستنەوە پەیابوون، کەوا دەبنیین ئەمڕۆ راگەیاندن رۆڵێکی گرنگو کارا دەبینێت لە ژیانی گەلانی دنیاداو کاریگەری زۆری لەسەر خەڵکی هەیە بەگەورەو بچووكو ژنو پیاو، راگەیاندن رۆڵە تەقلیدیو سنووردارەکەی خۆی تێپەڕاندووەو تەنیا لە چوارچێوەی گواستنەوەی هەواڵو زانیارییەکاندا نەماوەتەوە، بەڵکو پەلی کێشاوە بۆ گشت بوارە جیاوازەکانی ژیانی خەڵكو وردەکارییەکانی، راگەیاندن ئەمڕۆ لە شێوەی چەندین کۆمپانیای تۆڕ ئامێزدا هەنگاو دەنێو بەشداریی دەکات لە دروستکردنی رای گشتیو بڕیاری سیاسییدا، بەهۆی پێشکەوتنی تەکنەلۆجیای هاوچەرخیشەوە راگەیاندن پێشکەوتنێکی سەرسوڕهێنەری بەخۆوە بینیوەو بووەتە پێوەری پێشکەوتنو گەشەکردنی هەر وڵاتێك لە رووی شارستانیو زانستو رۆشنبیرییەوە، بۆیە دەبینین سەرجەم وڵاتان بە تایبەت وڵاتە پێشکەوتووەکان گرنگیو بایەخی تایبەت بە راگەیاندن دەدەنو پارەی زۆرو زەبەنە لە پێناو پێشخستنی کەناڵەکانی دا خەرج دەکەن. زۆر گەلو نەتەوەی ئەم جیهانە بە هۆی راگەیاندنەوە بوونە خاوەنی دەستکەوتی گەورەو مەزن، زۆریشیان بەهۆی راگەیاندنەوە دووچاری کارەساتی گەورەو ترسناك و شەڕوشۆڕو مەینەتی بوونو زۆرجاریش زلهێزانو رژێمە دەسەڵاتدارەکان بۆ بەرژەوەندی خۆیان و ئامانجەکانیان قۆستوویانەتەوە.

هەر لە رێگەی راگەیاندنەوە بوو کە لە سەدەی رابردوودا ـ بەتایبەت لە نیوەی دووەمیدا ـ هێرشێکی ئیعلامی گەورە وەرێخرا دژ بە جیهانی ئیسلامیو زانایانی ئیسلام لەلایەكو بۆ پڕوپاگەندەکردنو جوانکردنی رووخساری هێزە ئیمپریالیستەکان لەلایەکی ترەوەو بۆ دروستکردنی بازاڕی تایبەت بە کاڵاو کەلو پەلەکانیان بە هەموو جۆرەکانییەوە ـ بە تایبەت جوانکاریی ـ لە جیهانی ئیسلامییدا، فیلمە تەلەفزیۆنییەکان بە گشتی هی رۆژهەڵاتو

---

[1] (الروم: ٢٢).

رۆژئاوابوون کە لاوانی لە کچو کوڕ کەمەندکێش ئەکردو دووری ئەختنەوە لە کاری جددیو بنیاتنەرانە و زانستو زانیاریو بەرهەمهێنان ـ بە ئێستاشەوە ـ، رۆڵێکی زۆر گەورەشیان بینی لەبێ ئاگاکردنو دوورختنەوەیان لە ناسنامەو فەرهەنگو تایبەتمەندییەکانیانو کەوتنە ژێر کاریگەریی کلتورو فەرهەنگی ئەوان، تەنانەت وەستان بە ئاراستەی دژایەتی کردنی مێژوو و دابو نەریتو کلتوورو شوێنەوارە بەهادارەکانیانو رەوشتو ئاکارە بەرزەکانیان کە جێگەی رێزو سەربەزییان بووە لە دێرزەمانەوە!!.

رۆژگارێك رۆژنامەو گۆڤارەکان شانازییان بەوەوە دەکرد کە پێشەنگی لاوانو سەرقافڵەی جەماوەرن لە روو پێ وەرچەرخاندنیان بەرەو دوو بلۆکی خۆرهەڵاتو خۆرئاواو لەدوورەوە دەهۆڵ بۆ کوتانیان.[1]

هەروەك دەزانین لە رێگەی راگەیاندنەوە بلۆکی خۆرئاوا توانی شکست بە بلۆکی خۆرهەڵات بێنیو سەرکەوێ بەسەریا دوای دەیان ساڵ لە جەنگی سارد لە نێوانیاندا، زانای ئابووری ناسو بواری راگەیاندن (هارولد ئەدا فرانیس) دەڵێت: "دەتوانین قۆناغەکانی گەشەکردنی ژیاریی لە خۆرئاوادا بە گەشەکردنی هۆکانی راگەیاندن لەو قۆناغانەدا جیابکەینەوە".[2]

ئەمڕۆش شەڕی راگەیاندن شەڕێکی بەردەوامەو دەکرێ بوترێ کە شەڕەکانی داهاتووش راگەیاندن رۆڵێکی سەرەکی تیایاندا ئەبینێ بەرلە هۆکانی تری سیاسیو ئابووری.

هەر لەبارەی بایەخو گرنگی راگەیاندنو رۆژنامەوانیو رۆڵی لەورژاندنی رای گشتیو جەماوەرداو ترسی زۆردارو دیکتاتۆرو دەسەڵاتداران لێی، وتەکەی (ناپلیۆن) بە نموونە دەهێنرێتەوە کە خۆی داگیرکردنو دەست بەسەراگرتنی هەموو دنیای لەکەڵلەدابوو کە وتوویەتی: "سێ رۆژ نامە لەسەد هەزار سەرباز زیاتر دەمترسێنن".

هەر لە رۆڵو کارتێکردنە سلبییەکانی راگەیاندن دەتوانین ئاماژە بە راگەیاندنی کوردی بکەین لە کاتی شەڕی ناوخۆی کوردستانی عێراق بە تایبەت راگەیاندنی حیزبە شەڕکەرەکان

---

[1] ئەحمەد ئیبراهیم وەرتی، دەزگاکانی راگەیاندنو خواستی خەڵك، رۆژنامەی یەککرتوو، ژمارە، ٣٤٩، رۆژی ٢٠٠١/٨/٣، ل٤.

[2] کۆژێر، چەند سەرنجێك لە راگەیاندنی رۆژئاوا، رۆژنامەی (راپەرین) ژمارە ١٢، رۆژی ١٩٩٨/٤/٢٠، ل٦.

PDF 4 KURD

له نەوەدەکانی سەدەی رابردوو کە هانی کوشتنو توندوتیژیو رقو تۆڵەسەندنەوەی ئەدا کە ئاکامی زۆر خراپو ترسناکی لێکەوتەوە.

جۆرەکانی راگەیاندن

راگەیاندن بەپێی ئەو دابەشکردنەی قوتابخانەی (موینخی)ی ئەڵمانی بۆ پۆلێن کردنی جۆرەکانی راگەیاندنی کردووە،[1] دابەش دەبێت بۆ چوار جۆر:

١- راگەیاندنی خۆڕسکی (فطری) (Primitive Information):

بریتییە لەو راگەیاندنەی لە کۆمەڵگا سەرەتاییەکاندا هەبووە کە لە ڕێی خۆڕسکییەوە بە هەندێ راستی گەیشتوون، وەك زانینی شوێنی ئەستێرەو ناسینەوەی وەرزەکانی ساڵ.

٢- راگەیاندنی رۆژانە (یومی) (Daily Information):

بریتییە لەو راگەیاندنەی رۆژانە هاووڵاتی لە کاتی تێکەڵاوی لەگەڵ کەسانی دی یان لە ماڵەکەی خۆی یاخود فەرمانگەکەی یا ڕێگەوبان و بە هۆی هەواڵ پرسینی دۆستو خزمو کەسو کارو هاوڕێیانی دەیگاتێ.

٣- راگەیاندنی سۆزداریی (عاطفي) (Emotional Information):

راگەیاندنی سۆزداری ئەوەیە لە ڕێی وروژاندنی سۆزو لایەنە عاتیفییەکانی مرۆڤەوە بەرامبەر ببزوێنرێت بۆ مەبەستێکی دیاری کراو.

٤- راگەیاندنی هۆشمەندیو ژیری (عقلی) Mental Information:

ئەو راگەیاندنەیە کە لەگەڵ ژیریو هۆشی مرۆڤدا دەدوێو لەسەر بنەمای راستییەکانو بە پشتبەستن بە ژمارەو ئامارو سەرژمێرییو زانیارییە دروستەکان، بنیات دەنرێ، ئەم راگەیاندنە لایەنی بابەتی زاڵە بەسەر لایەنی خودیو زاتییدا، پێچەوانەی جۆری سێیەم کە لایەنی خودی تیایدا زاڵە بەسەر لایەنی بابەتییدا.

لەلایەکی ترەوە راگەیاندن دابەش دەبێت بۆ دوو جۆری حیزبیو حکومی و سەربەخۆ یان ئەهلی، یەکەمیان حیزب یان دەسەڵات ئاراستەی دەکاتو زیاتر رەنگدانەوەی ئەوی پێوە دیارە، دووەمیشیان خەڵکانی دەرەوەی دەسەڵات سەرپەرشتی دەکەنو سەربەخۆن، ئیدی مەسەلەی ئیدیعاکردنی سەربەخۆیی و بێلایەنی لە راگەیاندندا تەنیا بانگەشەیەکی تیۆری

[1] هەڤاڵ ئەبوبەکر، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٥- ٢٦.

PDF 4 KURD

بێت وەك هەندێك بۆی دەچن یاخود بە فیعلی راگەیاندنی سەربەخۆو ئەهلی بوونی هەبێ، با سەربەخۆبوونەکەشی رێژەیی بێت، ئێرە جێگای باسکردنی نییەو حوکمدانی لەسەر بۆ خوێنەر جێدێلین.

بەشەکانی راگەیاندن

لە رووی هۆکانەوە، راگەیاندن لەمانەی خوارەوە پێکدێت:

أ ـ هۆکانی راگەیاندنی نووسراو و چاپکراو:

کە رۆژنامەو گۆڤارو بلاوکراوەو کتێبو نامیلکە دەگرێتەوە، هەروەها ئەو پەیام و نامانەش دەگرێتەوە کە دەنووسرێنو دەنێردرێن بۆ ئەو کەسەی مەبەستە ئاگادار بکرێتەوە، وەك ئەوەی قورئانی پیرۆز بۆمان دەگێرێتەوە کە سولەیمان پێغەمبەر (سلاوی خوای لەسەربێت) نامەیەکی نووسیوەو داویەتی بە پەیامنێر (پەپۆسلێمانە) تا بیگەیەنێ بە(بەلقیس)ی شاژنی یەمەن: (**اذْهَب بِّكِتَابِي هَذَا فَأَلْقِهْ إِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّ عَنْهُمْ فَانظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ * قَالَتْ يَا أَيُّهَا المَلَأُ إِنِّي أُلْقِيَ إِلَيَّ كِتَابٌ كَرِيمٌ * إِنَّهُ مِن سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * أَلَّا تَعْلُوا عَلَيَّ وَأْتُونِي مُسْلِمِينَ**)[1]. واتە: برۆ بەم نامەوەو بۆیان بهاوێژە ئینجا هەندێك دووركەوەرەوە لێیان و بنوارە وەلامیان چییە؟ (بەلقیس) وتی ئەی گەورەو پیاوماقولەکان!، من نامەیەکم بۆ هاوێشتراوەو نێردراوە کە زۆر بەرێزو گرنگە، کە لە سولەیمانەوەیەو بە ناوی خوای بەخشندەی میهرەبانە، (دەلێ) نابێ خۆتان لەمن بەرزترو زلتر بزانن و بە مسولمانی وەرن بۆ لام.

پێغەمبەری ئیسلام موحەممەدیش (ﷺ) چەندین نامەی نووسی و ئاراستەی سەرکردەو پادشاکانی سەردەمی خۆی کردو داوای لێکردن مسولمان بن، تا هەنووکەش سوود لەم شێوازە وەردەگیرێت.

هەروەها ئەم بەشە پۆستەرو نەخشەو وێنەی فۆتۆگرافی و ئاگادارینامەش دەگرێتەوە.

ب ـ هۆکانی راگەیاندنی بیستراو:

وەك رادیۆو تەلەفزیۆنو کاسێتو ریکۆردەرو تەلەفۆنو تاردان (جا وتاری رۆژی هەینی بێت یان هی تر).

---

[1] (النمل: ٢٨ـ ٣١).

PDF 4 KURD

ج ـ هۆكانی راگەیاندنی بینراو:
وەك تەلەفزیۆنو سینەماو سەتەلایتو ئینتەرنێتو پێشانگاو شانۆو نمایشكردنو وێنەو شتە نووسراوو چاپكراوەكان.

چەمكی راگەیاندنی ئیسلامیی

ئەگەر هەر بیروباوەڕو ئایدیۆلۆژیاو ئایینێك راگەیاندنێكی هەبێت، بێگومان ئیسلامیش وەك ئایینێكی خوایی و كۆتا پەیام، خودان راگەیاندنی خۆیەتی، وە ئەگەر راگەیاندنیش بە شێوەیەكی گشتی هەڵگری پەیامو ئامانجێكی دیاریكراو بێت كە رەنگدانەوەی بیروباوەڕو كلتورو ژیارو بەها باڵاكانی و بەرژەوەندییەكانی بێ، كە ئەخوازرێ بگەیەنرێتە نێوجەرگەی كۆمەڵانی خەڵك لە رێگەی ئەو هۆو ئامرازنەی لەبەردەستی دان، ئەوا بێشك راگەیاندنی ئیسلامیش خاوەنی پەیامی تایبەتی خۆیەتی كە پەیامی ئیسلامەو راگەیاندنێكە هەڵگری بیروباوەڕو خووڕەوشتو كلتورو ژیارو شارستانیەتی ئیسلامییەو ئەیگەیەنێ بە مرۆڤایەتی تاوەكو هەموو تاكێك لەو پەیامە پرسۆزو میهرو رەحمەتە بەهرەمەند ببێت.
پاش ئەوەی پێناسەی راگەیاندنمان كرد، دەمانەوێ لێرەدا پێناسەی راگەیاندنی ئیسلامیی لە رووی زاراوەییەوە بكەین.
گەرچی تا هەنووكە پێناسەیەكی دیاریكراوو گشتگیرمان نییە بۆ راگەیاندنی ئیسلامیی ـ وەك ئەوەی من بیزانم ـ بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا زاناو لێكۆڵەرەوانی بواری راگەیاندنی ئیسلامیی چەند پێناسەیەكیان بۆ راگەیاندنی ئیسلامیی كردووە .
تەیسیر مەحجوب ئەلفتیانی لە كتێبەكەی (**مقومات رجل الإعلام الإسلامی**)[1]دا، دوو پێناسەی باسكردووە كە لێرەدا دەیاننووسین:
پێناسەی یەكەم:
راگەیاندنی ئیسلامیی بریتییە لە: "ئاشناكردنی جەماوەر بەشێوەیەكی گشتی بەراستییەكانی ئایینیی ئیسلام كە لە قورئانو سوننەتەوە - راستەوخۆ، یان ناراستەوخۆ - سەرچاوەیان گرتووە، لەمیانەی دەزگایەكی راگەیاندنی ئایینی پسپۆڕ، یان گشتییەوە،

[1] تیسیر محجوب الفتیانی، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٩ـ ٣٠.

PDF 4 KURD

بەهۆی ئەو کەسەوە کە هەڵدەستێ بەکاری پەیوەندیکردنەوە کە پاشخانێکی فراوانو قووڵی لەمەڕ ئەو پەیامەوە هەبێ کە ئەیگەیەنێ، ئەمەش لە پێناو دروستکردنی رای گشتی دروستو رەوا کە حەقیقەتە ئایینییەکان تێبگاتو دەرکیان بکاتو پێیانەوە کاریگەر بێتو لە باوەڕو خواپەرستی و مامەڵەکانی دا رەنگ بداتەوە".

پێناسەی دووەم:

راگەیاندنی ئیسلامیی بریتییە لە "روونکردنەوەی راستیو جوان و شیرینکردنی لای خەڵك، بەهەر هۆو رێگاو شێوازێکی زانستی رەوا و مەشروع، لەگەڵ پەردە هەڵماڵینو ئاشکراکردنی رووی ناهەقو ناشیرینکردنی بەهەر رێگەیەکی مەشروع، بە مەبەستی راکێشانی بیرو هۆشەکان بەلای راستی داو بەشداری پێکردنی خەڵك لە خێروبێرو رێنماییەکانی ئیسلامو دوورخستنەوەیان لە ناهەق، یان بڕینی بەڵگەو بڕوبیانوویان".

گەر سەیری ئەم پێناسەیە بکەین، دەبینین لە پێناسەی یەکەم وردترو گشتگیرترە، چونکە پێناسەی یەکەم جگە لەوەی کە دووروو درێژە، بۆ جەماوەریش ئاراستە کراوە نەك تاکەکان، گەرچی پەیامی ئیسلام بۆ تاكو کۆمەڵە بێ جیاوازی، پاشان دەزگاو وەسیلە ناکرێ بە ئایینی ناوزەد بکرێ.

کەوابوو پێویستمان بەپێناسەیەکی تری وردترو قوڵتر هەیە بۆ راگەیاندنی ئیسلامیی، بەڵام بەشێوەیەکی گشتی دەتوانین بڵێین راگەیاندنی ئیسلامیی ئەو راگەیاندنەیە کە خاوەن مەبدەئەو لەسەر بنەمای راستگۆیی و دادپەروەری دامەزراوەو راگەیاندنێکی واقیعییە، دوور لە چەواشەکاریو کرداروو گوفتار پێکەوە گرێ ئەدات، هەروەها خاوەن ئیلتزامێکی ئەخلاقییە کە لە روانگەی بنەماو بنچینە شەرعییەکانەوە، بەرژەوەندی گشتی کۆمەڵگا دەخاتە پێش بەرژەوەندییە تایبەتییەکانەوە.

بانگەوازیش دەچێتە خانەی کاری راگەیاندنەوە بەپێی لێکدانەوەکانی پسپۆڕانی بواری راگەیاندنو پەیوەندی کردن بە جەماوەرەوە، چونکە بانگەواز بریتییە لەو کارەی ژیری و هۆشو بیری مرۆڤ ئەدوێنێو پشت بە بەڵگەو دەلیل و مەنتیق دەبەستێو کار لەسەر دۆزینەوەی راستی دەکات، کاتێکیش سەیری پێناسە زانستییەکەی راگەیاندن دەکەین، دەبینین خۆی لە چەمکی بانگەواز بە مانا رەسەنەکەی نزیك دەکاتەوە.

بەگشتی ئەمەی سەرەوە هێڵە گشتییەکانی راگەیاندنی ئیسلامیی دەردەخات، کە تێڕوانینی ئیسلام بۆ راگەیاندن ئاوایە، راگەیاندنێك شەفافیەتو راستگۆییو وردبینیو

PDF 4 KURD

بابەتیبوون لەخۆ بگرێ، بەشێوەیەك وەك وەسیلە، نەك ئامانج سەیری بکرێ، پێچەوانەی ئەمە، ناتوانرێ بەراگەیاندنی ئیسلامیی ناوزەد بکرێ.

لەبەشی دووەمی ئەم کتێبەدا بەدرێژی دێینە سەر باسکردنی راگەیاندنی ئیسلامییو گرنگیو خەسڵەتو ئەرکەکانی.

راگەیاندن لە کوردستاندا

راگەیاندن لە کوردستاندا، تا هەنووکە لە سنوورێکی بەرتەسکدایەو ئەو سنوورەی تێنەپەڕاندووە، ئەویش چوارچێوەی ئایدۆلۆژیاو بیروباوەری حیزبایەتییە.

گەرچی سەدەیەك زیاتر بەسەر مێژووی دەست پێکردنی رۆژنامەگەریی کوردییدا رەت بووەو راگەیاندنی کوردیی پێشکەوتنێکی باشو بەرچاوی بەخۆوە بینیوە کە دەیان کەناڵو دەزگای هەواڵ گەیاندن حزووریان هەیە، بەتایبەت لەسەر ئاستی رۆژنامەوانییەوە کە ئەو هەموو رۆژنامەو گۆڤارو بڵاوکراوەیە لە هەرێمی کوردستانی عێراقدا (رۆژانە، هەفتانە، مانگانەو وەرزی) بڵاودەبنەوە، لە رووی تەقەنی چاپکردنی نوێو نەخشەسازیشەوە پێشکەوتنی بەرچاوی بەخۆوە بینیوە، لەتەك بوونی دەیان کەناڵی رادیۆو تەلەفزیۆنو سەتەلایتی کوردییو سایتی ئینتەرنێتیش، بەڵام لەگەڵ ئەوەشا هێشتا راگەیاندن نەیتوانیوە ئەدای پەیامی خۆی بکاتو مەسەلەی گەلی کوردستان وەك گەلێکی ستەملێکراو و وڵات دابەشکراو، وەك پێویست بەجیهان و دەوروبەری خۆی بگەیەنێ و تایبەتمەندی ئەو گەلە بخاتە روو، ئەمەش لەبەر چەند هۆیەك، لەوانە زۆربەی دەزگا راگەیاندنەکان هەنووکەش حیزبو ئایدیۆلۆژیایەك زاڵە بەسەریدا، یان لە پشتەوەیەتی، زۆریش لەو حیزبو لایەنانەی تەبەنی چەند بیروباوەڕو هزرێکی هێنراوی کردووە بێئەوەی بە تەواوی بنەمای فیکری ئەو بیردۆزو ئەفکارانە بزانێ، وەك رێبازی مارکسی - لینینی و سۆسیالیستیو دیموکراسیەتی شۆڕشگێڕی و تاد، کە بە واقیعی کۆمەڵگای کوردەواری نامۆو ئاوێزانی نابن.

لە لایەکی تریشەوە راگەیاندنی حیزبەکان، زیاتر تایبەتمەندی حیزبی خۆیانو چالاکی و کاروبارەکانیان دەخاتەروو و پتر لە خزمەت بەرژەوەندی تایبەتیدا کاردەکەنو دەیانەوێت شەرعییەت بە خۆیان بدەن هەریەکەو لەسەر حیسابی حیزبو لایەنی تر و هەندێ جار لەسەر حسابی بەرژەوەندی میللەتیش، بۆیە بە ئاشکرا هەست بە هەژموونو هەیمەنەی حیزبایەتی دەکرێ بەسەر راگەیاندندا لە کوردستانو زۆربەی ئەو کادیرانەی کاری راگەیاندن

دەکەن، پسپۆڕنین و ڕەنگە زۆریان ئەزموونیشیان نەبێ و تەنێ لەسەر بنەمای حیزبی بوون دانراون، هەموو ئەوانە وای کردووە کە ڕاگەیاندن لە کوردستاندا پلانێکی ستراتیژی نەبێت و نەتوانێ پرۆژەیەکی ڕۆشنبیریی نەتەوەیی کە ببێتە هۆی یەکبوونی گشت پێکهاتەو لایەنە سیاسییەکان دابڕێژێت، بەشێوەیەك لەخاڵە هاوبەشەکان و مەسەلە چارەنووسسازەکاندا بەیەك گوتارەوە لەدەرەوەو ناوەوە دەرکەوێت.

PDF 4 KURD

PDF 4 KURD

بەشی دووەم:
راگەیاندنی ئیسلامیی

ڕێخۆشکردنێك

زۆرجار ئەو پرسیارە دێتە پێشەوە کە ئاخۆ راگەیاندنی ئیسلامییو نائیسلامیی هەیە؟ یاخود تەنیا یەك راگەیاندن هەیە، مەگەر هونەری راگەیاندنو هۆکانیو ئەرکەکانیو دیمانەی ئیعلامیو ریپۆرتاژو هەواڵو کاری رۆژنامەوانی لە وڵاتێکەوە بۆ وڵاتێکی ترجیاوازی هەیە، لە کوردستان بێ، یان لەوڵاتێکی ترو قارەیەکی دیکە و لە دەزگایەکەوە بۆ دەزگایەکی تر؟

بۆ وەڵامی ئەو پرسیارە و لقەکانی پرسیارەکەی سەرەوە، هەوڵ ئەدەین لەم بەشەدا وەڵامەکە لە میانەی چەند تەوەرەیەکدا بدەینەوە، لەوانە گرنگیو بایەخی راگەیاندن لە ئیسلامدا، خەسڵەتو تایبەتمەندی راگەیاندنی ئیسلامییو ئەرکەکانی، پاشان دێینە سەر بنەما شەرعییەکانی کاری رۆژنامەوانیو پەیامنێر، لەگەڵ باسکردنی وتاربێژییو وتاری هەینی وەك بەشێك لە راگەیاندنی ئیسلامیی، هەروەها نامەو پەیام، لە کۆتاییشدا تیشکێك دەخەینە سەر راگەیاندنی ئیسلامیی لە کوردستان.

گرنگی و بایەخی راگەیاندن لە ئیسلامدا

مەبەست لە ڕاگەیاندنی نوێی ئیسلامیی گوزارشت کردنە لە ژیار و بیروباوەڕی ئیسلام و پەیامەکەی بە هۆی تەکنەلۆژیای تازەی ئەلیکترۆنییەوە بۆ پەیوەندیکردن بەجەماوەرو خەڵکییەوە بە پێی بیردۆزی نوێی راگەیاندن، لە پێناو رۆشنکردنەوەی هزری ئیسلامییو گەیاندنی بە خەڵك، کەوابوو راگەیاندنی ئیسلامیی وەك هەڵگری بیروباوەڕو ژیارو کلتوورو خوورەوشتی ئیسلامیی، بە باڵیۆزی راستەقینەی پەیامی ئیسلام دێتە ژمار کە دەیەوێت لە روانگەی ئایەتەکانی (اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ * خَلَقَ الْإِنسَانَ مِنْ عَلَقٍ * اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ * الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ * عَلَّمَ الْإِنسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ).[1]

---

[1] - (العلق: ١ـ ٥).

PDF 4 KURD

پەیامە پیرۆزەکە بگەیەنێ بە مرۆڤایەتی کە بەزەیی‌و بەختەوەری‌و خۆشبەختی دین‌و دنیایانی تێدایە (وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ).[1] واتە: ئێمە تۆمان نەناردووە مەگەر بۆ ئەوە کە بەزەیی‌و چاکەیەك بیت بۆ هەموو جیهانیان.

جا لەو سۆنگەیەوە کە پەیامی ئاسمانی لە ڕێگەی ڕاگەیاندنەوە بە گوێی مرۆڤایەتیدا ئەدرێ‌و ڕۆشن دەکرێتەوە بەڕاستی‌و دروستی‌و بەوشەی جوان‌و پاك‌و بەپێی نەخشەیەکی گونجاوو دوور لە چەواشەکاری‌و چاوبەستەگی و هەر هێرش‌و پەلامارێکی نارەواو هەولێکی شێواندنیش لە ڕێگەی ڕاگەیاندنەوە بەرپەرچ‌و وەڵام دەدرێتەوە، بۆیە ئایینی ئیسلام گرنگی زۆری داوە بە ڕاگەیاندن‌و بایەخی تایبەتی پێداوە، مسوڵمانانیش لە هەر چەرخ‌و بارودۆخێکدا و بەپێی بەرژەوەندی و میکانیزمەکانی سەردەم گرنگییان پێداوە.

گەر بگەڕێینەوە بۆ مێژوو سەیر دەکەین پێغەمبەرانی خوا (سلاوی خوایان لەسەربێت) هەستاون بەکاری ڕاگەیاندنی پەیامی خوا بە نەتەوەکانیان‌و وەڵامی تۆمەتەکانیشیان ئەدایەوە کە لە لایەن دوژمن‌و ناحەزەکانیانەوە ئەدرایە پاڵ خۆیان‌و ئایینەکەیان بۆ دوورخستنەوەی خەڵکی لێیان.

ئیبراهیم پێغەمبەر بە بەڵگەی ڕاست‌و دروست‌و مەنتیقی، ڕووبەڕووی گەلەکەی بوویەوەو تێیگەیاندن کە ئەو پێغەمبەری خوایەو پەیامی ئەوی بۆ هێناون‌و ڕێگای ڕاستی نیشان داون‌و پێیوتن کە ئەو ڕێگایەی ئێوە نادروستەو نابێ لە غەیری خودا داروبەردو شتی لەو جۆرە بپەرسترێ، بەڵام ئەوان بەسەرکردایەتی فیرعەون کە داوای خوایەتی ئەکرد، بەرەنگاری بوونەوەو پەیامەکەیان بەدرۆخستەوە، بەڵام بێ هیچ بەڵگەیەکی لۆژیکی‌و زانستی‌و بێ پەنابردنەبەر ئەقڵ‌و وتووێژکردن، سەرەنجام خستیانە ناو ئاگرەوە بۆ ئەوەی بسووتێ‌و هەمیشە دەنگی ڕاستی کپ ببێت، وەلێ خودا ڕزگاری کردو ئەوان تیاچوون.

بە هەمان شێوە نوح پێغەمبەرو موسا و عیسا و پێغەمبەرانی تریش، لە کاتی ڕاگەیاندنی پەیامی خوادا ئازاردراون‌و بەراگەیاندنی چەواشەکارانەو نادروست وەڵامدراونەتەوە لەلایەن نەتەوەو گەلەکانیانەوە، گەرچی لەڕاستی‌و دروستی پەیامی خوا گەیشتبوون، بەڵام لەرووی ڕق‌و کینەو ڕکابەرێتی‌و خۆبەزلزانینەوە ڕووبەڕوویان دەبوونەوەو بانگەوازەکانیان قبوڵ نەدەکرد.

---

[1] - (الأنبياء: ١٠٧)

PDF 4 KURD

پێغەمبەری خۆشمان موحەممەد (ﷺ) بەرلەوەی چەك بەكاربێنێ، بەوتەی شیرین و بانگەوزاە پاكەكەی خەڵكی بانگ دەكرد بۆ پەیامەكەی و پاشانیش بەكردارو تەرجومەی عەمەلی، چونكە خودا وا فەرمانی پێكردبوو (**يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ وَإِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللّهَ لاَ يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ**).[1] واتە: ئەی پێغەمبەر! هەر شتێكی لەلایەن پەروەردگارتەوە بۆت دابەزیوە، رای گەیەنە، گەر وانەكەی پەیامەكەت رانەگەیاندووە، خودا لە خەڵكیت دەپارێزێ، وە خودا كۆمەڵی بێبڕوایان شارەزای راستە رێ ناكات.

وێڕای بەرەنگارییەكی توندی دوژمنانەكانی و بەرهەڵستكارانی پەیام و ئایینی تازەو بەكارهێنانی راگەیاندنی چەواشەكارانە بەوە كە موحەممەد شێت بووە، وە یان جادووگەرە، یان شاعیرو فاڵچییەو جۆرەها پروپاگەندەی ترو بڵاوكردنەوەیان بەنێو جەماوەردا و جۆرەها ئەشكەنجەدانی دەروونیی و جەستەیی خۆی و هاوەڵەكانی و هەرەشە لێكردنی و هەوڵی تیرۆركردنی چەند جارێك و شەهیدكردنی چەند هاوەڵێكی و گرتن و زیندانی كردن و ئەشكەنجەدانیان، هەروا فشاری زۆر خستنە سەری، فشاری كۆمەڵایەتی و سیاسی و سەرپشك كردنی لە نێوان سامان و دەسەڵات و هەر شتێكی تر كە بیەوێت بۆ ئەوەی واز لە بەجێگەیاندنی ئەركی راگەیاندن و بانگەوازەكەی بێنێت و چیتر نەیدا بە گوێی خەڵكیدا، سەرەڕای هەموو ئەوانەو سەرەنجام دەركردنی لە مەككەو كۆچكردنی و جەنگ لەگەڵدا كردنیشی، بەڵام پێغەمبەر (ﷺ) كۆڵی نەداو ئارامی گرت و بەردەوام بوو لەسەر راگەیاندنی پەیامەكەو بڵاوكردنەوەی بەهەر هۆو میكانیزمێك بۆی مەیسەر بوو بێ، چونكە پەیامێكی راستەو هەرئەبێ بگەیەنرێ بێترس و بیم (**الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَداً إِلَّا اللَّهَ وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيباً**).[2] واتە: ئەو كەسانەی پەیام و فەرمانەكانی خوا دەگەیەنن و لەو دەترسن و جگە لە خودا لە هیچ كەسی تر ناترسن، وەبەسە خودا حەسێبگەر بێ.

پێغەمبەری خوا (ﷺ) بۆ هەموو ناوچەكان كەسانێكی دەنارد وەك راگەیاندنكار یان وەك راگەیەنەر (مبلغ) ێك تا پەیامەكە بگەیەنن بە خەڵكی ئەو وڵات و دەڤەرە، سوودیش وەرگیراوە لە شێوازی گفتوگۆو وتارو شیعرو هەڵبەستیش بۆ هەمان مەبەست.

---

1 - (المائدة: ٦٧).

2 - (الأحزاب: ٣٩).

PDF 4 KURD

دواتریش له‌ چاخه‌كانی تری فه‌رمانڕه‌وایی ئیسلامدا گرنگی زۆر به‌ بواری راگه‌یاندن دراوه‌و زاناو داناكان موماره‌سه‌ی ئه‌و كاره‌یان كردووه‌، ئه‌مڕۆش مسوڵمانان له‌ وڵاتانی ئیسلامیی‌و ره‌وه‌نده‌ ئیسلامییه‌كان له‌ ده‌ره‌وه‌، بایه‌خی زۆر ئه‌ده‌ن به‌ راگه‌یاندن‌و به‌ده‌یان و سه‌دان ده‌زگاو كه‌ناڵی راگه‌یاندن و رۆژنامه‌و گۆڤارو سایت... خراونه‌ته‌گه‌ڕ بۆ بنیاتنانه‌وه‌ی كه‌سایه‌تی ئیسلامیی نه‌ته‌وه‌ی ئیسلام‌و په‌روه‌رده‌كردن‌و رۆشنبیركردنی تاكه‌كانی له‌ روانگه‌ی په‌یامی ئیسلامه‌وه‌و به‌شێوه‌یه‌كی زانستی‌و هاوچه‌رخ‌و هۆشیاركردنه‌وه‌یان له‌ پیلان‌و راگه‌یاندنی چه‌واشه‌كارانه‌ی ناحه‌زانی ئیسلام‌و مسوڵمانان كه‌ ده‌یانه‌وێت مێژوویان بشێوێنن‌و لاوو گه‌نجه‌كانیان چه‌واشه‌ بكه‌ن‌و بیروباوه‌ڕی راست‌و مرۆڤانه‌یان له‌ق بكه‌ن.

خه‌سڵه‌ت و تایبه‌تمه‌ندییه‌كانی راگه‌یاندنی ئیسلامیی

ئیسلام وه‌ك ئایینێكی خوایی، جیهانبینی خۆی هه‌یه‌ بۆ گشت بواره‌كانی ژیان له‌ هزری، رامیاری، بازرگانی، یاساو كۆمه‌ڵایه‌تی‌و هونه‌ری..، واته‌ ئایینێكی گشتگیره‌ ته‌نیا له‌ گۆشه‌و چوارچێوه‌یه‌كی دیاریكراودا قه‌تیس نامێنێ، به‌گشتیش هه‌ر كاتێك راگه‌یاندن پابه‌ندبوو به‌ به‌هاو خووڕه‌وشت‌و یاساو رێسا ئیسلامییه‌كان له‌ حه‌ڵاڵ‌و حه‌رامدا، ئه‌وا ده‌بێته‌ راگه‌یاندنێكی ئیسلامیی كه‌ باوه‌ڕی به‌ گشتگیری په‌یامی ئیسلام هه‌یه‌، له‌به‌رامبه‌ر راگه‌یاندنێك كه‌ ئه‌و باوه‌ڕه‌ی نییه‌و پێی وایه‌ ئایین ته‌نیا په‌یوه‌ندی نێوان خوداو به‌نده‌یه‌و ده‌بێ ته‌نێ له‌ مزگه‌وت دابێ‌و ئه‌وه‌شی ده‌یه‌وێت دینداری بكات باڕوو له‌ مزگه‌وت بكات‌و له‌باره‌ی شتی تره‌وه‌ نه‌دوێت، چونكه‌ (ما لقیصر لقیصر، وما لله لله)! به‌ واتای جیاكردنه‌وه‌ی ئایین له‌ سیاسه‌ت كاتێك هه‌ست بكه‌ن ئیسلام و بانگه‌وازه‌كه‌ی ده‌بێته‌ هه‌ڕه‌شه‌ له‌سه‌ر ده‌سه‌ڵاتداران‌و به‌رژه‌وه‌ندییه‌كانیان.

به‌ڵام كاتێك ده‌بینن له‌ تێكه‌ڵاوكردنی ئایین و سیاسه‌تدا و له‌ رۆڵ بینینی مزگه‌وت‌و زانایانی ئایینیدا به‌رژه‌وه‌ندییه‌كی كاتی هه‌یه‌، پشتگیری لێده‌كه‌ن‌و كۆمه‌ڵێك مه‌لاو ئامۆژگاریكار و (موفتی)ش راست ده‌كه‌نه‌وه‌ بۆ گونجاندنی بابه‌ته‌ ئایینییه‌كه‌ له‌گه‌ڵ سیاسه‌ت‌و هه‌ڵوێستی ده‌سه‌ڵاتداره‌كانا، و حه‌رامكردنی ئه‌وه‌ی بیانه‌وێ حه‌رام بێت‌و حه‌ڵاڵ كرنی ئه‌وه‌ی بیانه‌وێت حه‌ڵاڵ بێت، گه‌ر سه‌رۆك‌و پادشاو ئه‌میرو ده‌سه‌ڵاتدار ویستی شه‌ڕ به‌رپا بكات له‌گه‌ڵ لایه‌ن، ده‌وڵه‌ت، كۆمه‌ڵێكا، ئه‌وا شه‌ڕ ده‌بێته‌ فه‌رزی عه‌ین، و ئاشتی حه‌رام ده‌بێت، خۆ گه‌ر سیاسه‌ته‌كه‌ی به‌ ئاقاری ئاشتیدا گۆڕا، ئه‌وا فه‌توای پشتگیری و

PDF 4 KURD

پیرۆزبایی لێکردنی بەناوی ئایینو ئایەتی قورئانەوە بۆ دەردەچن، وەگەر ویستیان بێنەدەنگ بەدەنگ دێنو کاتێکیش ویستیان بێدەنگ بن ئەوا کڕ دەبن و راستی دەشارنەوە.[1] هەروەك جارێکیان یەکێك لە زاناکان بۆ مێزگردێکی تەلەفزیۆنی بانگهێشت دەکرێ لەیەکێك لە وڵاتەکانا، بابەتی گفتوگۆکە سەبارەت بە دیاریکردنی سنووردارکردنی وەچە (تحديد النسل) دەبێت لە روانگەی شەریعەتی ئیسلامەوە، ئەو پیاوەی کە ئەرکی بەڕێوەبردنی مێزگردەکەی لە ئەستۆدا بوو، تووشی سەرسوڕمان و شۆك هات، کاتێ زاناکە پێی وت: ئایا ئامانج لە مێزگردەکە پشتگیری کردنە لە سنووردارکردنی وەچە، یان دژوەستانو رەتکردنەوەی بۆ ئەوەی خۆمی بۆ ئامادە بکەم؟![2]

بەڵام لێرەدا پێویستە جیاوازی بکەین لە نێوان دوو جۆر راگەیاندندا کە لە پوختەی ئەوەی پێشەوەدا دەفامرێتەوە:

یەکەم: ئەو راگەیاندنەی کە دەدرێتە پاڵ دەوڵەتێك لەو دەوڵەتانەی ناو دەبرێن بە دەوڵەتی ئیسلامی یاخود ئەو راگەیاندنەی دەدرێتە پاڵ مسوڵمانان.

دووەم: ئەو راگەیاندنەی دەدرێتە پاڵ ئیسلام .

راگەیاندنی یەکەم، ناکرێ بە گشتی بە نوێنەری راگەیاندنی ئیسلامیی و گوزارشتکار لە بنەماو چەمكو ئامانجەکانی لەقەڵەم بدرێ، چونکە زۆربەی راگەیاندنەکانی جۆری یەکەم ـ بە تایبەت هی دەوڵەتە مسوڵمان نشینەکان ـ تێڕوانینێکی سلبییان هەیە بۆ ئیسلامو بەزۆریش لەسەر رێڕەوی راگەیاندنی خۆرئاوا دەڕۆن، وە ئەو راگەیاندنە خۆی ئەبوێرێ لەمەسەلە چارەنووسسازەکانی مسوڵمانانو پێ لەسەر مەسەلەگەلی لاوەکی و جێی بایەخی چەند توێژێکی تایبەت دادەگرێ و ئەتوانین بڵێین راگەیاندن لە زۆربەی وڵاتانی ئیسلامیدا، بڵندگۆی دەسەڵاتو بەرپرسانی بالایەو درزێکی گەورە لە نێوان ئەو راگەیاندنەو گەلەکاندا هەیە، بوونی ئەو چەند (بەرنامە ئایینیە) ش لە کەناڵو هۆکانی راگەیاندن لە جیهانی ئیسلامیدا لە ئاستی پێویستدا نییەو زیاتر مەسەلەگەلی جێ نیازی حکومەتەکان تیایاندا

---

1 - رعد كامل الحيالي، الإعلام الإسلامي الواقع والحقيقة، مطبعة الخلود، الطبعة الأولي، بغداد، ١٤١٤هـ ـ ١٩٩٤م، ص٨ـ ٩.

2 - د. يوسف القرضاوي، الصحوة الاسلامية بين الجمود والتطرف، مؤسسة الرسالة، الطبعة الأولى، ١٤٠٥هـ ـ ١٩٨٥م، ص٩٢.

PDF 4 KURD

دەخرێنە بەرباسو خواسو تاوتوێکردنو راگەیاندنی ئیسلامیی راستەقینە تیایاندا رەنگ ناداتەوە. بەڵام جۆری دووەمی راگەیاندن کە بە (راگەیاندنی ئیسلامیی) ناوزەدی دەکەین، بریتییە لەو راگەیاندنەی ئیسلام وەك بەرنامەو پرۆگرامی ژیان دەناسێنیو شانازی بەباوەڕو بەهاکانی دەکاتو هاووڵاتی چاكو پاكو دڵسۆز بۆ ئاینو نیشتمانەکەی پەروەردە دەکات.

قورئانی پیرۆز راگەیاندنی پاكو راستی رەنگرێژکردووە لەمیانەی چەندین ئایەتی پیرۆزدا:[1]

نزیکەی (١٧٠٠) ئایەت لە بارەی راگەیاندن **(الإعلام)**ەوە لە قورئاندا هاتووە، تەنیا لە مادەی (ق و ل)دا، ئەمەش گرنگیو هەستیاری راگەیاندنو بانگەواز دەگەیەنێ، دەبینین خوای گەورە لە زۆر ئایەتدا بە راشکاوی داوا لە مسوڵمانان دەکات کە پەیامی خوا بە خەڵکی دیکە بگەیەننو رایگەیەنن: **(قُلْ هَـذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَاْ وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللّهِ وَمَا أَنَاْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ)**.[2] واتە: بڵێ ئەی پێغەمبەر، ئەمە رێگای منە خۆمو ئەوانەی شوێنم کەوتوون بەبەڵگەو بەرچاو روونییەوە بۆ لای خوا بانگ دەکەم، خواش پاكو بێگەردەو من لەوانەنیم کە هاوبەشی بۆ پەیدا دەکەن.

وە خوا ستایشی بانگخوازو راگەیەنەری پەیامی خۆی دەکاتو دەفەرموێ: **(وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلاً مِّمَّن دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحاً وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ)**.[3] واتە: کێ لەو کەسە قسەی جوانترو بەرێزو جێترە کە بەرەو خوا بانگەوازی دەکاتو خۆشیی کردەوەی چاكو پەسەند ئەنجام دەداتو دەڵێ منیش یەکێ لە مسوڵمانانم.

بەڵکو خوای گەورە وەسفی ئوممەتی ئیسلامیی وادەکات کە باشترین ئوممەتن **(كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللّهِ وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْراً لَّهُم مِّنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ)**.[4] کە خوا دروستی کردوون، چونکە فەرمان بە چاکە دەکەن، کە ئەمە مەسەلەیەکی ئیعلامییە، رێ لە خراپە دەگرن،

---

1 – بڕوانە: موسى زيد الكيلانى، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٨ـ ٢٩. رعد كامل الحيالى، سەرچاوەی پێشوو، ل١٤ـ ١٥.

2 – (يوسف: ١٠٨).

3 – (فصلت: ٣٣).

4 – (آل عمران: ١١٠).

PDF 4 KURD

ئەمەش دیسان ئەرکێکی ئیعلامییە، و باوەڕتان بەخوا هەیە، پێغەمبەری ئیسلامیش دەفەرموێ: (بلّغوا عني ولو آية، فرب مبلّغ أوعى من سامع)،[1] واتە: لەمنەوە گەر ئایەتێکیش بێت رابگەیەنن، چونکە زۆر جار ئەو کەسەی پێی رادەگەیەنرێ لەو کەسە باشتر تێدەگات کە دەبیستێو ئامادەی پەیام گوتنەکەیە.

هەموو ئەوانە بەڵگەی ئەوەن کە ئیسلام ئایینی راگەیاندنو بانگەوازو هەواڵو دەنگوباسو بڵاوکردنەوەی پەیامی راستو سوودبەخشو گەیاندنیەتی بەخەڵك، بۆ رێنماییکردنیانو ئاراستەکردنیان بەرەو چاکەو چاکەخوازی. بۆیە لێرەدا گرنگترین تایبەتمەندی و خەسڵەتەکانی راگەیاندنی ئیسلامیی دەخەینە روو:

١ـ راگەیاندنی ئیسلامیی پشت بە قورئانو سوننەتی پێغەمبەر (ﷺ) دەبەستێتو شوێن شەریعەتی ئیسلام دەکەوێ لە هەموو بوارەکانی ژیانداو بەها ئەخلاقی و سیاسیو کۆمەڵایەتیو ئابووریو بازرگانییەکانی لێوەردەگیرێ و هەوڵی پارێزگاری لێکردنیان ئەدات بە بەکارهێنانی هۆو تەکنەلۆژیای نوێ بۆ گەیاندنی پەیامی خوا بە خەڵکیو تێگەیاندنیان بەو رێگایانەی پەسەندن لە شەریعەتی ئیسلامدا، واتە رێبازی میکاڤیلییانە ناگرێتە بەرو بۆ گەیشتن بە ئامانجو مەبەستی پیرۆز رێگای نامەشروع پەسەند ناکات.

راگەیاندنی ئیسلامیی بەم چەمكەو واتایە رۆڵێکی گەورەو پێشەنگ لەسەرکردایەتی کردنی کۆمەڵگای مسوڵمانو بڵاوکردنەوەی هۆشیاری ئیسلامییو ئاراستەکردنی رای گشتییدا دەبینێ و پەیامی خوا وەك رزگارکەری مرۆڤایەتی لە بێ بەندو باریو داڕووخانی رەوشتیو تیاچوون دەناسێنێ، ئەو پەیامەی کە پرۆگرامێکی نەگۆڕی سەرچاوە گرتووی هەیە لە تێڕوانینو جیهان بینی گشتگیری ئیسلام بۆ بوونەوەرو مرۆڤو ژیان،[2] بەشێوەیەك کە هاوکات لەگەڵ هەموو پێشکەوتنێکی شارستانی بەرەوپێشەوە دەڕواتو گونجاوە بۆ گشت کاتو شوێنێك.

٢ـ راگەیاندنێکی پەیامدارە:

واتە راگەیاندنێکە لە خزمەت عەقیدەو باوەڕی ئیسلامییدایەو ئایینی ئیسلام وەك باوەڕو بەرنامەو یاسا دەناسێنێت کە سیستمێکە بنەما سەرەکییەکانی حوکمڕانی

---

1 – ئیمامی بوخاری ریوایەتی کردووە.

2 – رعد كامل الحيالي، سەرچاوەی پێشوو، ل١٥ـ ١٦.

PDF 4 KURD

لەخۆگرتووە، ئەو سیستمەش خاوەن ئەرك‌و بەرپرسیارێتی گەورەیەو هەموو بوارەکانی ژیانی کۆمەڵگا ڕێکدەخات لە (ڕەوشتی، کۆمەڵایەتی، مەعریفی، .. هتد)، ئەم ڕاگەیاندنە ئیسلامییە، گەرچی زیاتر لە چواردە سەدە بەسەر لەدایکبوونیدا ڕەت بووە، هێشتا ئەرکی خۆی لە بانگەوازکردن بۆ ئاینی خواو بەرپەرچدانەوەی هێرش‌و شاڵاوە ئیعلامییەکانی سەردەم جێبەجێ دەکات، ئەمڕۆ لەنێو ئەو هەمووە ململانێ فیکری‌و ئایدیۆلۆژی‌و لادانە عەقیدی‌و داڕووخانەی مرۆڤایەتی ئەم چەرخە ڕووبەڕووی بۆتەوە، ڕاگەیاندنی ئیسلامیی لەسەریەتی ژیارو شارستانییەتی ئیسلامیی و بەهاو خزمەتەکانی‌و گرنگترین دەسکەوت‌و سوودەکانی لە مێژوودا بۆ مرۆڤایەتی شرۆڤە بکات‌و بناسێنێ‌و ئەو پرۆژەو دەسکەوتانەی دەوڵەتی ئیسلامیی لای جەماوەر شیرین بکات‌و ئیجابیاتەکان کە زۆر زۆرترن لە سلبیاتەکان لە مێژووی حوکمڕانی مسوڵماناندا بەنەوەی نوێ ڕابگەیەنێ، نەك بکەوێتە ژێر کاریگەری ئەو هەوڵانەی لە ڕاگەیاندنی ترەوە دەدرێ بۆ ناشیرینکردنی مێژووی ئیسلامی‌و لەکەدارکردنی و سەرەنجام لێدانی پرۆژەی ئیسلامیی‌و پەیامەکەی بە گشتی.

٣ـ ڕاگەیاندنی ئیسلامیی هۆکارێکە لە خزمەتی باوەڕدا:

واتە ئیسلام وا دەڕوانێتە ڕاگەیاندن کە وەسیلەیەکە بۆ خزمەتی پەیامی ئیسلام‌و گەیاندنی ڕاستی بەخەڵك، نەك ڕاگەیاندن لە خزمەتی کەسێکی تایبەتدا بێت جا ئەو کەسە بەرپرس بێت، زاناو فەقیهێك بێت، یان فەرمانڕەواو خەلیفەیەك بێت، یا ئەوەتا لە خزمەت بنەماڵەی دەسەڵاتدارو ڕژێمەکەیا بێت، هەروەك واقیعی ئەمڕۆی وڵاتانی خۆرهەڵاتی ئیسلامیی وادەبینرێت، کەوابوو ڕاگەیاندن (ئامانج) نییەو نابێ باوەڕ بخرێتە خزمەتی ڕاگەیاندن کە زۆرجار بە بەڵگەگەلی زۆرەوە پاساو بۆ ڕاگەیاندنەکان ئەهێنرێتەوە لەوەی کە ڕایدەگەیەنن‌و دەیڵێن‌و بۆ خۆیان دەیشەرعێنن.

کە دەڵێین ڕاگەیاندن وەسیلەیەکە بۆ خزمەتکردن بە ئیسلام‌و پەیامی ڕاست‌و ڕەوان، واتە دەبێ گشت کەناڵە جۆربەجۆرەکانی ڕاگەیاندن بخرێنە کار بۆ بڵاوکردنەوەو گەیاندنی ئیسلام‌و دیدگای بۆ ژیان‌و بوارەکانی و ڕێزگرتنی لە مرۆڤ و مافەکانی و ژیری‌و لێهاتوویی‌و ڕێخۆشکردن بۆ قبوڵکردنی بیروباوەڕی ئیسلامی‌و سیستم‌و ڕێبازەکەی لەلایەن نامسوڵمانەکانەوە لە ناوەوەو دەرەوەی جیهانی ئیسلامییدا، بۆیە دەبێ ڕاگەیاندن هەموو کات‌و دەرفەتێك بقۆزێتەوەو بەشتی باش‌و سوودبەخش‌و ئامانجدار پڕی بکاتەوەو ئەو هۆو وەسیلە ئیعلامییە شەوو ڕۆژ کار بۆ بەختەوەری مرۆڤ‌و گەیاندنی پەیامی خوایی بە هەموو

سەر زەوی بکات،[1] چونکە هێزو کاریگەری وشە کە بە هۆی کەناڵی ڕاگەیاندنەوە بەگوێی خەڵکی دا ئەدرێ، زۆرەو بەڵگەنەویستە و شوێنەوار جێدێڵێ لەسەر دڵی بیسەرو بینەردا.

٤ـ ڕاگەیاندنێکی بوێرو شۆڕشگێڕە:

هەموو ئەو هێرش‌و پەلامارانەی ناحەزانی پەیامی ئیسلام دەیکەن‌و جۆرەها تۆمەت ئەخەنە پاڵ ئەو پەیامەو هەڵگرانی، پێویستە ڕاگەیاندنی ئیسلامیی بەوردی و بەڵگەوە ڕووبەڕوویان ببێتەوەو وەڵامی زانستییانەو مەنتیقییانەیان بداتەوەو نابێ بێدەنگ بووەستێت، بەداخەوە ئەمڕۆ هەر لە نێو خودی کۆمەڵگا ئیسلامییەکاندا ـ چ جای جیهانی دەرەوە ـ ڕاگەیاندن بەگشتیی‌و ڕۆژنامەگەریش بەتایبەتی هەوڵی تێکدانی عەقڵی ئیسلامیی‌و لەبەریەك هەڵوەشاندن‌و سڕینەوەی ناسنامەی ئیسلامیی گەنج‌و لاوانی مسوڵمان ئەدات، وە دەیانەوێت بەهائیسلامییەکان لە دەوڵەت‌و سیاسەت جیابکەنەوەو ئیسلام بەکۆنەپەرستیی‌و دواکەوتوویی‌و دەوڵەتی ئایینی **(الدولة الدينية أو الثيوقراطية)** لەقەڵەم ئەدەن، هانی ئافرەتی مسوڵمان ئەدەن بۆ دەرچوون لەشەرم‌و شکۆو داب‌و نەریتی ڕەسەنی کۆمەڵگای ئیسلامیی‌و گومان دروست کردن لەسەر بیروباوەڕو ژیارو مێژووی ئیسلامیی‌و بڵاوکردنەوەی بیروباوەڕی نامۆو دوور لە باوەڕی گەلو میللەت، وە ناوزەد کردنی ئیسلام‌و مسوڵمانان بە (وشك‌و دۆگما) و (تیرۆریست)و (توندڕەو)و (ئوصوڵی).. هتد. لەولاشەوە بانگەشە بۆ ژیارو شارستانیەتی خۆرئاواو پێشکەوتنەکانی لە بواری زانستی‌و تەکنەلۆژیا دەکرێت، بێ ئەوەی کە باس لە بوارەکانی تری ژیان‌و شارستانیەتی خۆرئاوا بکرێت وەك لە دەستدانی بەهای ڕەوشتیی‌و ڕۆحیی‌و بڵاوبوونەوەی چەندین نەخۆشی ترسناك لە ئاکامی ئازادی ڕەهاو بێبەندوباریی وەك نەخۆشی (ئایدز) کە هەڕەشە لە دوارۆژی کۆمەڵگاکانیان دەکات.

هەموو ئەوانە، پێویستە ڕاگەیاندنی ئیسلامیی بوێرانە بەرەنگارییان ببێتەوەو دژ بەم هێرش‌و پەلامارو بوختانانە بووەستێ‌و ڕاستییەکان ڕوون بکاتەوە بە بەڵگەی سەلمێنەر، نەك تەنیا ئیدعای ڕووت.[2]

---

[1] – هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل١٧ـ ١٨.

[2] – موسى زيد الكيلاني، سەرچاوەی پێشوو، ل٣٢. إكرام كريم حمەأمين، لە بنەما فیکرییەکانی بزووتنەوەی یەکبوونی ئیسلامیی، لە بڵاوکراوەکانی بزووتنەوەی یەکبوونی ئیسلامیی کوردستان/ عێراق، ١٤٢١ك ـ ٢٠٠٠ز، ل ١٦٧ـ ١٦٨. (ناوی چاپخانەو ژمارەی چاپی بەسەرەوە نییە).

PDF 4 KURD

لەلایەکی ترەوە راگەیاندنی ئیسلامیی ئەبێ گیانی بەرخۆدانو ئازایەتی لەدڵو دەروونی جەماوەردا دروست بکاتو جۆشیان بداتو بەنەخشەو پلانی وردەوە بێتە مەیدانو میللەت وریا بکاتەوە و پەروەردەی بکاتو نەوەی نوێ بەرچاو روون بکات. وەسەروەرییەکانی مێژووی مسوڵمانان و دەسکەوتە گەورە و زێڕینەکانی حوکمڕانی ئیسلامییو گۆشەنیگای بۆ مرۆڤ و ژیان و مافی گەلان بە گشتی بخاتەڕوو، بۆ هەر رەخنەیەکیش وەڵامی دروستی پێ بێت.

٥- راگەیاندنێکی راستگۆو دادپەروەرانەیە:

یەکێك لە تایبەتمەندییەکانی راگەیاندنی ئیسلامیی دوورکەوتنەوەیە لە چەواشەکاریو سەر لە خەڵك شێواندن، بۆیە هەمیشە پابەند دەبێت بە دادپەروەریو هاوسەنگی لەگشت کاتو بارودۆخێکدا، ناچێ بەلای کەسێکی دیاریکراو، یان رەگەزو چینو توێژو نەتەوەیەك دا بیشکێنێتەوە، یان بۆ بەرژەوەندییەك بەرگری لە یەکیان بکات مادەم هەق لای ئەو نییە، چونکە ئیسلام دەیەوێت ئەو شتە پێشکەش بە جەماوەر بکاتو ئاراستەی بکات کە دووربێ لە فرتو فێڵو زیادەڕەوی (**إفراط**) یان کەمڕۆیی (**تفريط**)و لە چوارچێوەیەکی واقیعیدا بێت، خوای گەورە دەفەرموێت: (**يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُونُواْ قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاء لِلّهِ وَلَوْ عَلَى أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالأَقْرَبِينَ**..).[1] واتە: ئەی باوەڕداران بەدادپەروەریو بێ جیاوازی رابن بەکاری خەڵكو شایەتیش بۆ خودا بدەن، باوەکو شایەتیدانتان لە زیانی خۆتانو دایكو باوكو خزمانیشتان بێت.

"بەم شێوەیە، ویژدانی راگەیاندنی مسوڵمانو فەرهەنگە رەسەنەکەی و رۆحە ئەمینەکەی، دەبێتە پاڵنەرێك بۆی بۆ وتنی قسەی هەقو راستی، ئیدی فریودانو لە خشتەبردنەکان (سیاسی، ماڵی، یان فشارە کۆمەڵایەتییەکان) هەرچییەك و چۆن بن. بۆیە دەڵێین هەر چاودێریی ویژدانییە کە راگەیاندن بەسەرکەوتن دەگەیەنێ، لە کاتێکدا هەموو چەشنە چاودێرییەکی تری ئیداری و ئەنجومەنە رۆژنامەوانی و ئیعلامییەکانو لیژنەکانی بەدواداچوونی راستییەکان بێ ئاکام بوونو سەرکەوتنیان بەدەست نەهێنا لەو بوارەدا، چونکە لەگەڵ بوونی ئەم رێککاریو دامەزراوانەش هێشتا هەڵوێستی راگەیاندنی خۆرئاوا بەرەو باشی نەچووە کە هەنووکە هەست و غەریزەکان ئەوروژێنێتو تێوەگلاوە لە

---

[1] - (النساء: ١٣٥).

بڵاوکردنەوەی هەواڵو (فیلم و دراما)ی تاوان و توندوتیژی بە چەندەها شێوازی جۆراوجۆرو بەشێوەیەك کە کۆمەڵگای مرۆڤایەتی خستۆتە بەر هەڕەشەو مەترسییەوە".[١]

٦ـ پلە بەپلەیی لە گۆڕانکاری کۆمەڵایەتییدا:

هەروەك لە بنەماکانی راگەیاندنی نوێ، پێڕەوکردنی قۆناغ بە قۆناغو پلەبەندی (التدرج)ە لە پرۆسەی گۆڕینی کۆمەڵایەتیو گواستنەوە لە حاڵەتێکەوە بۆ حاڵەتێکی تر، ئەم پرەنسیپە پێغەمبەری خوا (ﷺ) لە کۆمەڵگەی مەککەدا پێش کۆچکردنی بۆ مەدینە لەسەری رۆیشت، چونکە لەبەرچاونەگرتنی پلەبەپلەیی لە کاری راگەیاندندا وا دەکات بەرەی ئۆپۆزیسیۆن یان بەرامبەر زیاتر بوروژێتو هانبدرێت لەبری سەرنج راکێشانی، یاخود (بێلایەن) کردنی، لەبواری هزری ئیسلامیو لەچوارچێوەی بەهاو ئاکارە بەرزەکانیدا ئەبێ هەوڵی راکێشانو نزیکخستنەوەیان بدرێت بۆ وەرگرتنی پەیام، و دەسەڵات ئەم ئەرکە ئەخاتە ئەستۆی خۆی، چونکە هەر لەو چوارچێوانەدا کارلێکی تەواو لە نێوان هاووڵاتیو پرۆسەی گەشەکردنی کۆمەڵایەتیدا ئاسان دەبێت، واتە نابێ دەسەڵات خۆی دووربگرێ لە خواستو داوای هاووڵاتیان، یاخود پەرچەکرداریان و ئەبێ بەنەزەری ئیعتیبار وەریان بگیرێ.[٢]

٧ـ راگەیاندنێکی راسترەو و میانەڕەوە:

مەبەست لە مامناوەندی (**وسطي**) بوونی راگەیاندنی ئیسلامیی ئەوەیە کە هێڵی ناوەند دەگرێ لە مامەڵەکردن داو پارێزگاری لە رەسەنایەتی هزری ئیسلامیی دەکاتو کار لەسەر قەناعەت پێهێنانو بەپیرەوە هاتن دەکات بۆ راپەڕاندنی پرۆسەی نوێخوزای بەشێوازێکی بەرنامەدارو لەسەرخۆ کەوادەکات هاووڵاتی بروانێتە ئاسۆی داهاتوو بە کاراییو ئیجابیيەتەوە لەگەڵ پارێزگاریکردن لە دابونەریتو بەها ڕەسەنەکانی کۆمەڵگا،[٣] وە ئازادی

---

1 – رعد کامل الحیالی، سەرچاوەی پێشوو، ل١٨.

2 – موسی زید الکیلانی، سەرچاوەی پێشوو، ل٣٣.

3 – هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل٣٣. پێویستە لێرەدا ئاگامان لەو خاڵە بێ کە راگەیاندن کارێکە مسوڵمانان پێی هەڵدەستن، خوای گەورەش لە هەموو ئیشو کارێکدا مسوڵمانانی کردووە بە ئوممەتو نەتەوەیەکی میانەڕەو، واتە: نەزێدەڕۆن، نەکەمتەرخەمن، (وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطاً ...). (البقرة: ١٤٣). وەسفی راگەیاندنیش بە میانەڕەو لەو چوارچێوەیەدایە.

ئیعلامیو ئازادی رادەربڕین لەو چواچێوەیەدا سەیر دەكات، نەك راگەیاندن بەنێوی (دەسەڵاتی چوارەم)ەوە، ئازادی رەها بەخۆی بداتو (حەسانە)ی هەبێ و هەرچی بیەوێت بڵاوی بكاتەوە باوەكو دژیش بووەستێ لەگەڵ شەریعەتی ئیسلامو دابونەریتی گشتی كۆمەڵگا، تەنها بەوەندە خۆی لێ قوتار بكات كە (ئەو راو بابەتانەی بڵاودەكرێنەوە گوزارشت لە رای نووسەرەكانیان دەكەنو رۆژنامە، یان گۆڤار لێیان بەرپرسیار نییە!)، بەڵكو ئازادی خۆی گرێدراوە بە بەرپرسیارێتیو لە دوو توێی یاساو رێساكانی هەر وڵاتێكیشدا چوارچێوەكانی دیاریكراون هەریەكەو بەپێی سیستمی سیاسیو باوەڕو كلتوری لە ئارادا بووی خۆی كە راگەیاندنیش گوزارشت لە فیكرو فەلسەفەكەی دەكاتو بەدەرنییە لێی.

ئەركەكانی راگەیاندنی ئیسلامیی

بە كورتی دەتوانین ئەركەكانی راگەیاندنی ئیسلامیی لەم چەند خاڵەی خوارەوەدا پوختە بكەینەوە:[1]

١ـ بایەخدان بە بیروباوەڕو بەها ئیسلامییەكانو دابونەریتی رەسەنو خووڕەوشتی ئیسلامیی.

٢ـ هۆشیاركردنەوەی جەماوەر لە پیلانو نەخشەی ناحەزانی ئیسلام و رووبەڕووبوونەوەو بەرپەرچدانەوەی ئەو بانگەشانەی دژ بە پەیامی ئیسلام دەكرێن و ئەو تۆمەتە ناڕەوایانەی دەدرێنە پاڵ ئەو پەیامە و مسوڵمانان بە مەبەستی چەواشەكردنیانو لەقكردنی بیروباوەڕو رەوشتیان.

٣ـ هۆشیاركردنەوەی مسوڵمانان و زانیاریدان پێیان لەمەڕ ئەو شتانەی لە دەوروبەریاندا دەگوزەرێ و پەیوەندی بە ژیانو بەرژەوەندی ئێستاو دوارۆژیانەوە هەیە، وە لێكدانەوەو شرۆڤەكردنی هەر هەواڵو نوچەو رووداوێك لە ژێر رۆشنایی فەرمانو رێنماییەكانی ئیسلامدا.

---

[1] – بڕوانە: رعد كامل الحیالی، سەرچاوەی پێشوو، ل٣٠ـ ٣١. رؤى في مسار العمل الاسلامي، إعداد مجموعة من الباحثين، أربیل ـ كوردستان العراق. ١٤٢٣هـ ـ ٢٠٠٢م، ص٥٢٢ـ ٥٢٣. (ناوی چاپخانەو نۆرەی چاپی بەسەرەوە نییە).

PDF 4 KURD

٤ـ ئاڕاستەکردنی رای گشتی لە کۆمەڵگای ئیسلامییدا بە پێی بنەماکانی ئیسلام کە خزمەت بە ئامانجە بەرزەکانی بکات.

٥ـ بەیەکەوە گرێدانی جیهانی ئیسلامیی و یەکخستنی وتەو هەڵوێستی مسوڵمانانو تەقەللاکانیان.

٦ـ فەرمان بە چاکەو چاکەخوازیو بەرهەڵستی کردن لە خراپەو خراپەکاری و گەندەڵی، و راگەیاندن و خەڵك تێگەیاندن بە دانایی و ئامۆژگاری جوانو وتووێژو دیالۆگ کردن بە جوانترین رێگەو شێواز وەك قورئانی پیرۆز فەرمان دەکات.

٧ـ ئاگادارکردنەوەی مسوڵمانان لەو مەترسییانەی رووبەڕوویان دەبنەوەو دەرخستنیان تاوەکو خۆیانی لیٚ بپارێزن یان بە ئاگایانە مامەڵەیان لەگەڵدا بکەن.

٨ـ ناساندنی کێشەو پرسەکانی جیهانی ئیسلامیی وەك کێشەی گەلی کوردو کێشەی گەلی فەلەستینو گەلانی تری مسوڵمان کە ساڵهایە ستەمیان لێدەکرێتو لە مافەکانیان بێبەش دەکرێن، تێگەیاندنی رای گشتی جیهانی و قەناعەت پێهێنانی بە رەوایی‌و گرنگی ئەو کێشانە.

٩ـ گرنگیدان و روونکردنەوەی پرەنسیپەکانی مافی مرۆڤو رێزو کەرامەتی ئینسان لە روانگەی ئیسلامەوە.

١٠ـ رێنمایی کردنی رابوونی ئیسلامیی تا ڕەوتێکی راستو دروست بگرێتە بەر، وە پشتگیریی کردنی هێزو رەوتو بزاڤە ئیسلامییەکان لە جیهادو خەباتیاندا دژ بە ستەمو زۆرداری‌و خزمەتکردنی گەلانی مسوڵماندا.

١١ـ دەرخستنی رۆڵی سەرکردەو بزاڤە ئیسلامییەکان لە گشت بوارەکانداو پشتگیریی کردنی بانگخوازو سەرکردە پێشەنگەکان ئەوانەی (عیلم)و (عمل)یان پێکەوە کۆکردۆتەوەو پابەندی خۆیان بە بەهاو رەفتارو ئاکاری ئیسلامیی سەلماندووە.

١٢ـ بایەخدان بە ڕووداوو مەسەلەکان بە پێی ئەولەویەتو گرنگییان.

١٣ـ چاندنی هیواو ئومێد لە دڵی خەڵکی داو سووککردنی باری ژیانو گرفتە کۆمەڵایەتی‌و دەروونییەکانی ئەم چەرخە کە مرۆڤ لەگەڵیان دەستەویەخەیەو بەرپەرچدانەوەو رووبەڕووبوونەوەی هەموو ئەو هەواڵو توێژینەوەو دەنگۆیانەی بیٚ هیوایی‌و دەستەپاچەیی و تێشکانو باوەڕ بەخۆنەبوون لەنێو دەروونی مسوڵماناندا بڵاودەکەنەوە.

PDF 4 KURD

١٤ـ خێرایی لە گەیاندنی هەواڵو بێلایەنی لەبڵاوکردنەوەیدا .

١٥ـ دووركەوتنەوە لە بڵاوكردنەوەو پەخشی هەر هەواڵو دەنگوباسێك كە زیان بە مسوڵمانانو كۆمەڵگەی ئیسلامیی بگەیەنێ، یان ناحەزانیان سوودی لێوەربگرن وەك ئەو فیلمو وێنەو بەرنامانەی كە نەشیاون بە كۆمەڵگەی ئیسلامییو شەرعی ئیسلام پەسەندیان ناكات، لە بەرامبەردا گواستنەوەی هەر هەواڵو نوچەیەك لە جیهانی دەرەوە یان لە ناحەزانی ئیسلامەوە كە سوودێك بە مسوڵمانانو رۆشنبیرییان بگەیەنێت.

١٦ـ دووركەوتنەوە لەو شتانەی فیتنەو ئاژاوەو دووبەرەكی لەنێو مسوڵماناندا دەنێتەوە، هەروا لەو شتانەی تۆمەت و قسەی ناشایستەی تێدایە بۆ مسوڵمانان.

١٧ـ لەیەكتر نزیكخستنەوەی راوبۆچوونەكان و كاركردن بە ئاراستەی نەهێشتنی جیاوازی و ناكۆكییەكان لە نێوان مسوڵمانانو سەركردەو تەوژمەكانیانو قووڵكردنەوەی گیانی برایەتی ئیسلامیی لە نێوانیاندا (**إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ**)،[1] واتە: بێگومان هەر باوەڕداران برای یەكن، جا براكانتان ئاشت بكەنەوە و ئاشتەوایی بخەنە نێوانیان، وەلە خواترسن بەشكو خوا بەزەیی بێتەوە پێتاندا .

١٨ـ بیناكردنی كەسایەتی مسوڵمان لەسەر بنەمای رێنماییەكانی ئیسلامو پەروەردەو تێگەیاندنو پێگەیاندنی بەشێوەیەكی زانستیو بابەتیانەی هاوچەرخ.

١٩ـ پێكەوەگرێدانی رەسەنایەتیو نوێخوازی لەبەكارهێنانی هۆكانی راگەیاندنی هاوچەرخ لە (تەلەفزیۆن، رادیۆ، رۆژنامە، گۆڤار، بڵاوكراوەكان، كەناڵی ئاسمانیو ئینتەرنێت... تاد)، لەگەڵ پارێزگاریكردن لە بنچینە و بنەما نەگۆڕەكانی شەرعی ئیسلام.

٢٠ـ پێگەیاندنی كادیری پسپۆڕ لە هەموو بوارەكانداو ئاسانكاری لە تێگەیشتنی ئیعلامیدا لە گشت قۆناغەكان (بەرنامەی كۆمەڵایەتی، منداڵان، لاوان، سەرگەرمی و تەرفیهی، بەرنامە تایبەتمەندەكانی بوارەكانی تر، و گشتی..).

٢١ـ پێشكەشكردنی ئەلتەرناتیڤ (بدیل)ی ئیسلامیی لەبەرنامەكانی راگەیاندندا كە پشت بە بنەمای زانستیو بەڵگەی روون ببەستێو بەرنامەو پرۆگرامەكانیش گشت بوارەكانی فیكریو سیاسیو بانگەوازو پەروەردەو كۆمەڵایەتیو خزمەتگوزاریو لاوان و ئافرەتان و وەرزشو .. تاد لە خۆبگرێت.

---

[1] - (الحجرات: ١٠).

PDF 4 KURD

٢٢ـ پرۆتستۆ (إدانه) کردنی هەر جۆرە رەفتارو هەڵسوکەوتێك لە بواری راگەیاندندا کە دووربێ لە ئادابی گشتی کۆمەڵگەی ئیسلامیی‌و پێچەوانەی شەریعەتی ئیسلام بێت، وە دەرخستن‌و روونکردنەوەی ئاکامە ترسناك‌و نێگەتیڤەکانی بۆ کۆمەڵانی خەڵك بە بەڵگەی بەهێزو زانستیانە.

٢٣ـ کارکردن بۆ گەیشتن بە گوتارێکی راگەیاندنی سیاسی ئیسلامیی جیهانی، لانی کەم بۆ ئەمڕۆی مسوڵمانان، لەسەر ئاستی هەر ناوچەو وڵاتێکی ئیسلامییدا، یاخود لە دەرەوە لەسەر ئاستی هەر وڵاتێك کە رەوەندی ئیسلامی کاری راگەیاندنی ئیسلامیی تیادا ئەنجام دەدات.

بنەما شەرعییەکانی کاری رۆژنامەوان و پەیامنێر

پێویستە لەسەر پەیامنێرو رۆژنامەوانی مسوڵمان رەچاوی ئەو بنەماو مەرج‌و رێککارییە شەرعییانە بکات کە پێتقیە لەبواری راگەیاندندا پێیانەوە پابەند بێت، کە ئێمە لە چەند خاڵێکدا پوختیان دەکەینەوە:

یەکەم: دڵنیابوون لە راستی هەواڵ:

پێویستە لەسەر پەیامنێر و رۆژنامەڤانی مسوڵمان کە قووڵبوونەوە بکات لە هەر هەواڵێك کە دەیگوازێتەوەو بە وردی بکۆڵێتەوە لە هەڵبژاردنی ئەو سەرچاوە هەواڵدەرییانەی هەواڵەکەیان لێ دەگوازێتەوە بۆ دڵنیابوون لە راستی‌و دروستیەکەی، بۆیە قورئانی پیرۆز فەرمان دەکات بە بڕواداران گوێ نەدەن بە پڕوپاگەندەو دڵنیابن لە هەواڵ‌و دەنگوباس، نەخاسمە گەر هەواڵەکە لە کەسێکی نادادپەروەر یاخود گومانلێکراو یان تۆمەتبار دەرچوویێت **(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْماً بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ)**.[1] واتە: ئەی گەلی خاوەن باوەڕان! ئەگەر کەسێکی لە فەرمان دەرچوو ـ نادادپەروەرو متمانەپێنەکراو ـ هەواڵێك لە هەواڵەکانی بۆ هێنان، بە وردی لەراستی‌و دروستی وردبنەوە، نەکا گەلێك تووشی زیان بکەن لە کاتێکا ئێوە راستی مەسەلەکە نازانن و پاشان لە کارەکەتان پەشیمان بن.

---

1 – (الحجرات: ٦).

PDF 4 KURD

پێغەمبەریش (ﷺ) دەفەرمویٚ: (لا تجوز شهادة خائن ولا خائنة ولا ذي غمر على أخيه).[1] واتە: شایەتی هیچ خیانەتکارێکی ژن یان پیاو و قین لەدڵ لەسەر براکەی دروست نییەو وەرناگیرێت.

کەوابوو نابێ هەر هەواڵێکی گوێبیستی بوو، یان کاسێتێك یا وێنەو ریپۆرتاژێك لە ئاژانسێکی دەنگوباس، یان کەناڵێکی راگەیاندن دەستی دەکەوێت، کتومت وەریبگرێتو بڵاوی بکاتەوە بە نێو جەماوەردا، بێئەوەی لەسەرچاوەکەی بکۆڵێتەوە ئاخۆ جێی دڵنیاییو متمانەیە یان نا؟ یاخود بە چ نیازو مەبەستێك هەواڵەکە دارێژراوە، چونکە زۆرجار رێکەوتووە گواستنەوەی هەواڵێك، یان وشەیەك، قسەیەك، لەلایەن کەسێکی باوەڕپێنەکراوەوە کارەساتێکی ناوەتەوەو بۆتە هۆی نانەوەی شەڕو هەراو پەرتەوازەیی و دووبەرەکی لەناو کۆمەڵگادا.

هۆی دابەزینی ئایەتی سەرەوەش لە سورەتی حوجوراتدا ئەوەبووە کە گێڕدراوەتەوە پێغەمبەر (ﷺ) (وەلیدی کوڕی عوقبە) بۆ لای حاریسی کوڕی **ضیرار** رەوانە دەکات، بۆ ئەوەی ئەو زەکاتەی لە گەلەکەی کۆکردۆتەوە لێی وەرگرێ، بەڵام کاتێك وەلید رۆیشت و لێیان نزیك بوویەوە، ترسو لەرز دای گرتو نەیوێرا بچێتە ناویان، بۆیە گەڕایەوە لای پێغەمبەر (ﷺ) و پێی وت ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ)! ئەوان پاشگەزبوونەتەوەو زەکات نادەن، ئەمەش وای لە هەندێ لە یارانی پێغەمبەر کرد کە بیر لەوە بکەنەوە دەربچنو بەگژیاندا بچنەوەو بیکەن بە شەڕ لەگەڵیاندا، ئیتر ئایەتەکە دابەزی کە نەکەن بە گژ ئەو گەلەدا بچن بێ ئەوەی لە راستی ئەو هەواڵە ورد بنەوە.[2]

دووەم: راستگۆیی و ئەمانەت لە گواستنەوەی هەواڵدا:

پاش ئەوەی رۆژنامەوان لە راستیو دروستی هەواڵەکەی کۆڵییەوەو وردبوویەوە، دەبێ خۆیشی پابەندبێت بە راستیو راستگۆیی، واتە کاتێ هەواڵەکە بۆ دەزگایەکی راگەیاندن (رۆژنامە، گۆڤار، تەلەفزیۆن، رادیۆ، کەناڵی ئاسمانی، ئینتەرنێت..) دەگوازێتەوە، دەبێ وەك خۆی چۆن دەستی کەوتووە یان بینیویەتی ئاوا نەقڵی بکات، چونکە هەر هەوڵدانێك بۆ

---

1 – ئەبوداود گێڕاویەتییەوە، بڕوانە: رعد كامل الحيالي، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٤.

2 – محمد علي الصابوني: صفوة التفاسير، دار القرآن الكريم، ج٣، بيروت، تفسير سورة الحجرات، ص٢٣١. (مێژووو نۆرەی چاپی لەسەر نییە).

PDF 4 KURD

شاردنەوەی بەشێکی هەواڵ یان زیادکردنی شتێك کە ڕوویندداوەو بەشێك نەبووە لە هەواڵەکە، دەچێتە چوارچێوەی ناڕاستگۆیی و (درۆ)وە، کە ئەمە پێی دەوترێت پرۆسەی دابەشکردن یان (توظیف الأخبار)، بەڵام لەڕاستیدا ئەمە پۆلێنکردنی هەواڵ نییە، بەڵکو پرۆسەی تێکەڵکردنی ڕاستییە لەگەڵ درۆو ئەوەی ڕوویداوە لەگەڵ ئەوەی هەر نەبووەو ڕوویندداوە،[1] خوای گەورە دەفەرموێت: (وَلاَ تَلْبِسُواْ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُواْ الْحَقَّ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ).[2] واتە: ڕاستی ڕەوا تێکەڵ بە ناڕەوا مەکەن و دامەپۆشن، حاشا لەو ڕاستییە مەکەن کە بۆ خۆتان دەیزانن‌و ناسیوتانە.

ڕاستگۆیی لە هەموو حاڵەتێکدا ئەبێ ئیلتیزامی پێوە بکرێت، وە نابێ بەناوی پێشبڕکێی ڕۆژنامەوانی (السبق الصحفی)و لە پێناو ناوو‌ناوبانگ، ئەو فەرمانە خواییە پشتگوێ بخرێ (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ اتَّقُواْ اللّهَ وَكُونُواْ مَعَ الصَّادِقِينَ).[3] واتە: ئەی باوەڕداران لە خوا بترسن‌و لەگەڵ گرۆی ڕاستاندا بژین. پێغەمبەریش (ﷺ) ئامۆژگاری کردووین بە ڕاستی‌و ڕاستگۆیی (دع مايريبك الى مالا يريبك، فان الصدق طمأنينة والكذب ريبة).[4] واتە: واز لە شتێك بێنە کە دەتخاتە گومانەوەو شکت هەیە لە حەلاڵ بوونی داو بڕۆ بۆ ئەوەی گومانت تیانییە، چونکە ڕاستگۆیی دڵنیایی‌و ئۆقرەییەو درۆو ناڕاستیش گومان‌و دڵەڕاوکێییە.

ئەڵبەتە پێشبڕکێی ڕۆژنامەوانی، مافێکی سروشتی بەدەستهاتووە لە میانەی مونافەسەی شەریفانە لە نێوان دەزگاو کەناڵەکانی ڕاگەیاندندا بۆ هەرچی خێراتر ئاگادارکردن‌و زانیاری دان بە (وەرگر) لەمەڕ نوێترین و دواهەمین دەنگوباس، بەڵام چونکە ڕاستگۆیی لە گرنگترین ڕەگەزەکانی (هەواڵ)ە گەر ئەم ڕەگەزە یان توخمەی لە دەستدا، نەك تەنیا حەقیقەتی واقیعی خۆی لەدەست ئەدات، بەڵکو دەبێتە هۆکارێکیش بۆ

---

1 – رعد كامل الحيالي، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٥.

2 - (البقرة: ٤٢).

3 - (التوبة: ١١٩).

4 - تیرمذی گێڕاویەتییەوە و دەڵێ فەرموودەیەکی ڕاستە، بڕوانە: رياض الصالحين، الإمام النووي، تحقيق عبدالله أحمد أبوزينة، مكتبة النهضة العربية، باب الصدق، ص٣٩.

سەرلێشێواندنی (وەرگر)و خستنیە ناو کەندەلآنی قووڵو فراوان، بەشێوەیەك کە روانگەی بۆ شتەکان تێك دەداتو گەنجینەی ئاگاییەکەی پڕ لە شتی هەڵەو پەڵەو دژ بەیەك دەکات.[1]

بۆیە لەگەڵ پێشکەوتنو زیادبوونی هۆکانی راگەیاندنو پێشکەوتنی زانستی و شۆڕشی تەکنەلۆژیاو گەیاندندا، کێبەرکێی نێوان کەناڵەکانو مونافەسە ئیعلامییەکە (زۆرجار) بۆتە هۆی شێواندنی (هەواڵ)و گومڕاکردنی وەرگر، یان وەك بڵێی هەواڵەکە خۆی ئامانج بێت نەك هۆکارێك بێت بۆ هۆشیاری جەماوەرو سەرەنجام میسداقیەتی خۆی لە دەست دەدات.[2]

سێیەم: رەچاوکردنی پێکهاتەو باری کۆمەڵگا:

بەسەرنجدان لەوە کە رۆژنامەوان یان پەیامنێری مسوڵمان لەو کۆمەڵگایەدا دەژی کە هەواڵەکەی لێوە پەخش دەکات یان دەنێرێ، پێویستە رەچاوی بارودۆخی ئەو کۆمەڵگایەو پێکهاتەکانی بکات، ئەمەش بە نەوروژاندنی ئەو پرسو بابەتانەی ورووژێنەرو جێی مشتومڕن یاخود کێشەو گرفتی کۆمەڵایەتی، سیاسی، ئایینی...، دەنێنەوە، وە بەکارنەهێنانی وشەی زامدارکەر و جنێوو نەفرەتو درۆو هەڵخەڵەتاندنو بەکەم سەیرنەکردنی بەرامبەرو رێزگرتن لە مافی هاووڵاتیان بە مسوڵمانو ناموسوڵمانەوە بەپێی رێنماییەکانی ئیسلامو پرەنسیپەکانی مافی مرۆڤی ئیسلامیی، یەکێکیش لە رەوشتە جوانەکانی مرۆڤی مسوڵمان خۆ تێهەڵنەقورتاندنە لە کارێك کە پەیوەندی بەخۆیەوە نییە، بۆیە هەرچی کارێك شەرعی پیرۆز بەناپەسەندی زانیبێ وەك روشاندنی سومعەو ناوبانگی خەڵك، یان پەیوەندی بەکاروباری تایبەتی ناوخێزانەوە هەبێت، دەبێ خۆی لێ بپارێزێ.

چوارەم: دەستخستنی هەواڵ بە رێگای شەرعی:

هەروەك نابێ رۆژنامەوان و پەیامنێر کارێك ئەنجام بدات پەیوەندیداربێ بە ئیشەکەی خۆی کە پەیامی پیرۆزی ئیسلام قەدەغەی کردبێ، یان کە پەیوەندی بەمەوەو کارەکەیەوە نەبێت، وەك لە خاڵی سێیەمدا ئاماژەمان پێدا، ئاوەهاش دەبێ هەر هەواڵێك دەستی دەخات بەرێگای دروستو شەرعی بێت، واتە وەسیلەکان مەشروع بن، بۆ نموونە نابێ لە رێگەی گوێ هەڵخستن یان جاسوسییەوە هەواڵ دەست بخات، خودا دەفەرموێت: (ولا

---

[1] - خالد بكر أيوب: الاعلام بين المصداقية والسبق الصحفي، الصحفي تصدرها نقابة صحفي كوردستان، العدد (١٥)، ١ شباط ٢٠٠٦، ص٣.

[2] - أحمد إبراهيم الورتى: مصداقية الصحافة ، الصحفي، العدد (١٧), ١ نيسان ٢٠٠٦، ص٨.

PDF 4 KURD

تجسسوا...)[1] واتە: مەگەڕێن بەدوای نهێنی و ئابڕووی مسوڵمانانداو سیخوڕییان بەسەرەوە مەکەنو بەشوێن شتێکدا مەگەڕێن کە لەکەداریان بکات.[2]

هەروەك نابێ هەواڵی خەڵك بەدەست بێنێ لە ڕێگەی دزینو نائاگایی‌و بێڕەزامەندی و ئاگاداری خۆیان، وەك ئەوەی پێی دەوترێت کامێرای شاراوە، یاخود ئاگاداربوون لە هەندێ بەڵگەنامەو زانیاری بێ ئاگاداری خاوەنەکەی، هەروەها ئەو هەواڵو زانیارییانەی کە ڕۆژنامەوانو پەیامنێر بەشێوازی بەرتیل وەرگرتن دەستیان دەخات کە ئەمڕۆ بە زۆری لەژێر ناوی (خەلاتو موکافئە)دا پێشکەش دەکرێت، یاخود ئەو خۆی بەرتیل ئەدا بە خەڵکانی تر بۆ ئەوەی لەو ڕێگەیەوە دەستی بە هەواڵو دەنگوباس رابگات ئیتر ڕاست دەربچن یان نا **(لعن الله الراشي والمرتشي والرائيش بينهما)**،[3] واتە: خوا نەفرینی لەو کەسە کردووە بەرتیل ئەداو ئەوەشی وەریدەگرێتو لەوەش کە کاری بەرتیل دانەکە ئاسان دەکات و واسیتە لەنێوانیاندا.

پێنجەم: ڕەچاوکردنی ئادابی ئیسلامی‌و بلاونەکردنەوەی هەواڵی زیانبەخش بۆ کۆمەڵگا:

ئەو هەواڵو ڕاپۆرتو دەنگوباسانەی ئامانجیان ڕوشاندنی ناوبانگی مسوڵمانانو بانگخوازانو بوختان و تۆمەت بۆ هەڵبەستنیانە بە مەبەستی لەکەدارکردنی کەسایەتییانو لەقکردنی پێگەی کۆمەلایەتییان، یان ئەوانەی بانگەشەی کلتورو ئادابی دوور لە ئادابی ئیسلامی دەکەنو خراپەو بێبەندو باری لەکۆمەڵگادا بلاودەکەنەوە، دەبێ پارێزی لێ بکرێت، خوای گەورە دەفەرموێت: **(إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَن تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ)**[4]. واتە: ئەوانەی دەیانەوێت بەدکاری و بێبەندو باری‌و کاری قێزەونو وتەی ناشیرینو تۆمەتی خراپ بلاوبکەنەوەو بیلکێنن بە بڕوادارانەوە، ئەوانە سزایەکی سەختو دەردناکیان بۆ هەیە لە دنیاو دواڕۆژدا.

هەر لە ڕەچاوکردنی ئادابو ڕەوشتی ئیسلامیی و پەخش نەکردنی شتی زیانبەخشە بۆ کۆمەڵگای مسوڵمان، خۆپاراستن لە بلاوکردنەوەی ئەو فیلمو وێنەو زنجیرە دراما

---

1 – سورەتی (حوجورات) ئایەتی (١٢).

2 – محمد علی الصابونی: سەرچاوەی پێشوو، ج٣، ل٢٣٥.

3 – طەبەرانی گێڕاویەتییەوە، بڕوانە، رعد کامل الحيالي، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٧.

4 – سورەتی (نور) ئایەتی: (١٩).

PDF 4 KURD

تەلەفزیۆنیانەی بەرهەمهێنراون و دوورن لە ئادابی ئیسلامیی وەك خۆدەرخستنی ئافرەت بەرووتیو بەشێوەیەکی شەرم ئاوەر، یان ئەوانەی بێ بەندوباریو توندوتیژی و دەرچوون لە بەهاو دابو نەریتی خێزانو کۆمەڵ لەنێو کۆمەڵگادا بڵاودەکەنەوە کە بەداخەوە ئەمڕۆ لە بازاڕو ئینتەرنێتو کەناڵە ئاسمانییەکاندا، بە بەرفراوانی وەك دیاردەیەکی زەق دەبینرێن.

شەشەم: پشت بەستن بە بەڵگە، نەك سۆزو عاتیفە:

ڕۆژنامەوان نابێ هەواڵی بێ بنەماو بێ بەڵگە بڵاوبکاتەوە، چونکە ئەوکاتە ڕاستگۆیی خۆی لەدەست دەداتو تووشی سزای یاساییش دەبێت، ئەگەر هەواڵێك لەسەرچاوەیەکەوە بیسترا یان وەرگیرا دەبێ وردبوونەوە بکرێ لە ڕاستیو دروستی و ڕادەی نزیکبوونی لەواقیع هەروەك لە خاڵی یەکەمدا ڕوونمان کردەوە، هەروا گەر کەسێك ئیدیعای کردو هەواڵی ئەوەی بڵاوکردەوە کە فلان کەس کارێکی ئاوای ئەنجام داوە ئیتر دوژمن ناحەزی بێت یان نزیکی خۆی بێت، داوای بەڵگەی لێدەکرێت، بە داخەوە لەم سەردەمەدا زۆر جار کەسانی بێتاوان بەتایبەت ژنان ڕووبەڕووی تۆمەتی نارەوا بوونەتەوە بێ بەڵگەو دەلیلی ڕۆشنو شەرعی کە ئاکامی خراپی (وەك: کوشتن، لێدان، سوتان...)ی بەدواوە بووە، (ئیبن عەباس) دەگێڕێتەوە کە (هیلالی کوڕی ئومەییە)، تۆمەتی زینای خستە پاڵ ژنەکەی خۆی کە لەگەڵ پیاوێکا ئەنجامی داوە و لای پێغەمبەر (ﷺ) باسی کرد، ئەویش فەرمووی: (**البينةُ أو حدّ في ظَهرك**) یان ئەبێ شایەت بێنی یان ڕوبەڕووی شەلاق دەبیتەوە، بۆیە ئایەتی (٤)ی سورەتی (النور) دابەزی[1]: (**وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ**). واتە: ئەو کەسانەش کە بوختانێ بۆ ژنی پاك داوێن دەکەن، چوار شایەتیش ناهێنن، هەشتا شەلاقیان لێ بدەن، هەرگیز نابێ بەشایەتیان قبوڵ بکەن، ئەوانەن کە لە ڕێی خودا لایانداوە.[2]

بۆیە گرنگە بە گشتی پەیامنێری کەناڵەکانی ڕاگەیاندن و ڕۆژنامەوان پشت بە بەڵگەی ڕوونو بێ پێچو پەنا ببەستێت دوور لە سۆزو عاتیفەو بانگەشەو ئیدیعای سەرپێ یی و لام سەلایی.

---

1 – محمد علی الصابونی: سەرچاوەی پێشوو، ج٢، ل ٣٢٥ـ ٣٢٦.

2 – تەفسیری مامۆستا هەژار، تەفسیری سورەتی (نور)، ل٣٥٤.

PDF 4 KURD

حەوتەم: لەبەرچاوگرتنی بەرژەوەندی مسوڵمانان:

لەهەر هەواڵو دەنگوباسێکدا کە ڕۆژنامەوان دەیگوازێتەوە و بڵاوی دەکاتەوە دەبێ، بەرژەوەندی باڵای مسوڵمانان ڕەچاو بکات بەشێوەیەك خزمەت بە ئامانجە کانیان بکات و پێچەوانەی قازانجو بەرژەوەندی ئێستاو داهاتوویان نەبێت، ئەمەش ئەمانەتێکەو مافێکە هەر مسوڵمانێك لەسەر ئەوی تری هەیە کە (مافی برایەتی بەجێ بگەیەنێو ستەمی لێنەکات، چونکە هەرکەس ئاتاجی و پێداویستی براکەی جێبەجێ بکات خوا ئاتاجی ئەو جێبەجێ دەکاتو هەرکەس ناڕەحەتییەك لە ناڕەحەتیو سەختیەکانی مسوڵمانێك لابەرێت، خوا بە هۆیەوە یەك لە سەختیەکانی دواڕۆژی لەسەر لادەبات، وە هەرکەسێك لەکەو عەیبی مسوڵمانێك داپۆشێ، خوا لە ڕۆژی دواییدا دایئەپۆشێت).[1]

هەشتەم: جگە لەوەی رابرد، دەبێ زمانپاراوو ڕاشکاو بێو تێگەیشتنی واقیعی کۆمەڵگای هەبێ (فهم الواقع)، ڕۆشنو بەدیقەت بێو خۆی لە گومان و شتی ئەفسانەیی و خەیاڵی و خورافات و دوور لە عەقڵو شەرع بپارێزێ وەك کەلو (بورج)ەکانو فاڵچییەتیو یاریکردن بە هەستو نەستو ئەقڵی مرۆڤەکان، تەنیا بە دوای هەڵە و کەموکوڕییەکاندا نەگەڕێ، زێتر لایەنی باشو ئیجابی و دەسکەوتو خزمەتەکان دەربخاتو لە رووپامایی و ماستاو چێتی و هەلپەرستی بەتوندی خۆی دووربگرێ.

جگە لەمانە، پێویستە بابای ڕاگەیاندنکار ئەم خەسڵەتانەشی تێدابێ:

- پێویستە شارەزایی پیشەیی لە بواری ڕاگەیاندنو پەیوەندیکردن بە جەماوەرو توانای مامەڵەکردن لەگەڵیاندا هەبێ.
- پاشخانێکی ڕۆشنبیری فراوانی هەبێ بۆ ئەوەی لە کاتی ڕووبەڕوو بوونەوەی هەر پێشهاتو هەڵوێستێکی ناهەمواردا پشتی پێببەستێو متمانەی بە خۆی هەبێو بتوانێ هەر شتێکی نوێ لەبواری کارەکەی خۆیدا لەخۆبگرێت.
- بتوانێ خۆی لەگەڵ جەماوەردا بگونجێنێ بەپێی ئاستی ڕۆشنبیریو فیکریو کۆمەڵایەتی چینو توێژەکانی کۆمەڵگەو ڕەچاوکردنی لە کاتی پێشکەشکردنی پرۆگرامو بابەتە ئیعلامییەکاندا.

---

[1] – واتای فەرمودەیەکی پێغەمبەرە (ﷺ) کە بوخاریو موسلیم گێڕاویانەتەوە.

PDF 4 KURD

- خودان لێکۆڵینەوەو ئەزموونێکی باش بێ لەبواری ڕاگەیاندنو هونەرە ڕۆژنامەوانییەکانو یاساو ڕێسا ئیعلامییەکان، لانی کەم گەر بڕوانامەشی نەبێ لە ئاستێکی نزیك لەوەدابێ کە لە کۆلیژەکانی ڕۆژنامەوانی و ڕاگەیاندندا دەخوێندرێ و بە قوتابییەکان ئەوترێتەوە.

- لەگەڵ بابەتیبوون لە کارەکەیدا، پێویستە خۆڕاگرو پشوو درێژو لێبوردە بێ، هۆگربێ بە کارەکەیەوەو لای خۆشەویست بێ، تەنیا بۆ موچەو موکافەئەیەك نەبێ کە کاری ڕاگەیاندن بکاتو بەس.

- توانای پەیداکردنی دۆستو هاوڕێی لە هەموو بوارەکاندا ببێ کە وەك سەرچاوەی پەیداکردنی زانیارییەکان پشتیان پێ ببەستێو سوودیان لێوەربگرێ، بەڵام دەبێ ئەم کارەی لەسەر حیسابی کارەکەی، یان ئەو دەزگا ڕاگەیاندنەی نەبێ کە کاری تێدا دەکاتو لە ئاستی بەرپرسیارێتی ئەخلاقی خۆیدا بێو لێی دەرنەچێ.

- خەسڵەتو ڕەوشتی نیشتمانپەروەری و خۆشەویستی نەتەوەکەی خۆی تێدابێ، بەتایبەتیش ئەگەر لە دەزگای ڕاگەیاندنی حکومەتدا کاری کرد (بەشێوەیەکی زەقتر)، لەهەموو حاڵەتێکیشدا دەبێ پابەندی خۆی بە پەیامو باوەڕی ئایینی خۆی بپارێزێو شانازی پێوە بکات.[1]

وتاربێژیی و وتاری هەینی

یەکەم: وتاربێژیی:

وتاربێژیی چەشنێکە لە چەشنەکانی ڕاگەیاندن و فاکتەر و وەسیلەیەکی کاریگەرە لە کۆمەڵگادا, پێغەمبەری خوا (ﷺ) سوودی لەم هۆکارە وەك شێوازێکی ڕاگەیاندن و تێگەیاندنی خەڵك لە پەیامی خوا وەرگرتووە. لە سەردەمی نەفامی پێش ئیسلامدا, وتاربێژی و بەتایبەتیش شیعر وەك پیشە و هۆکارێك سوودی لێ وەردەگیرا بۆ شانازی کردن بە خۆ و شکاندنی بەرامبەر و هاندانی وروژاندنی پەلاماردان و بە گژدا چوون و تێکدان....،

[1] – بۆ زیاتر بڕوانە: إبراهيم إسماعيل، الإعلام الاسلامي ووسائل الاتصال الحديثة، دعوة الحق (كتاب شهري يصدر عن رابطة العالم الاسلامي)، السنة (١٣)، العدد (١٣٣)، مكة المكرمة، محرم ١٤١٤هـ - ص٤٢- ٤٩.

بەڵام کە ئایینی ئیسلام هات ئەو ڕاگەیاندنەی گۆڕی و وەك هۆکارێکی کاریگەر بۆ پەیوەندی کردن بە جەماوەر و گەیاندنی پەیامی خوا بە خەڵکی ڕێکی خست, ئەوە بوو یەکەم جار کە خوا فەرمانی بە پێغەمبەر (ﷺ) کرد دەست بکات بە هۆشیار کردنەوەی گەلەکەی و لە خزمەکانیەوە دەست پێبکات (وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ)،[1] ئیتر دەستی بە وتاردان کرد و شوێنێکی گونجاویشی بۆ هەڵبژارد کە سەر گردی (سەفا) بوو و خزم و کەس و کاری بانگ کرد و پەیامی نوێی خوایی پێ ڕاگەیاندن و هۆشداری پێدان گەر قبوڵی نەکەن, ئەمەی لە شاری مەککەی پیرۆز دەست پێکرد و دوای کۆچی بۆ مەدینەش ,بەردەوام بوو لە سەر کاری وتاربێژی و بەپێی پێویست وتاری بۆ خەڵکی ئەدا بۆ فێر کردنیان و پەیام تێگەیاندنیان, وە لە بۆنەکاندا وەك ڕۆژی هەینی و هەردوو جەژنەکە (قوربان و ڕەمەزان) و لە ڕۆژی عەرەفە... وتاری بۆ ئەدان و دەچووە سەرمینبەر و ئەوەی پێویست بوایە بۆ ئەو ڕۆژی مسوڵمانان و کۆمەڵگاکەیان دەی خستە ڕوو.

دوای خۆیشی, جێنشینەکانی پێغەمبەر (ﷺ), بە هەمان شێوە وتاریان بۆ خەڵکی ئەدا چ لە ڕۆژی هەینی بووبێ یان لە جەژنەکان و کاتەکانی تر, وە سەرکردە مسوڵمانەکان کە بۆ ناوچە و وڵاتان ئەنێردران, و سەرکردەکانی جەنگ و فەرماندەکان لە جیهاد و فەتحی وڵاتەکاندا, وتاری کاریگەر و پڕ سوود و حەماسییان بۆ خەڵك ئەدا, ئەو وتارانە کاریگەری زۆریان هەبووە بە درێژایی مێژووی ئیسلام و مسوڵمانان و ڕۆڵی خۆیان لە ئاڕاستە کردنی دەسەڵاتداران و هاووڵاتیاندا بینیوە, لێرەدا ئاماژە بە کاریگەری وتارەکەی (ئەبوبەکری سدیق) دەکەین کە دوای کۆچی دوایی پێغەمبەر (ﷺ) لە سەر مینبەر بۆ خەڵکی دا و هێوری کردنەوە و ورە و خۆڕاگری پێدان.

هەروەها وتارەکەی سەرکردە (**طارقی بن زیاد**) لە مێژوودا مەشوورە کە چەندە کاریگەر بوو چ لە ڕووی دەستەواژە و چ لە ڕووی ئیمانی و ئاکاری بەرزی و ڕەوانبێژیەکەی ئەمەش کاتێك چوو بۆ ڕزگار کردنی ئەندەلوس, بۆیە دبێژین وتاربێژی گەر بە شێوەیەکی ڕێك و زانستی و هونەری بە کارهێنرا, ئاکامی باش و ئیجابی لێ دەکەوێتەوە و ڕۆڵی خۆی لە

---

[1] - (الشعراء : ٢١٤).

کۆمەڵگادا دەبینێ, هەموو ڕەوتەکان بە درێژایی مێژوو وتاربێژییان بە کارهێناوە و سوودیان لێ وەرگرتووە, وەك دەڵێن (ئەرستۆ)ش کتێبێکی تایبەتی لە سەر نووسیوە.[1]

دووەم: وتاری هەینی:

ئەگەر وتاربێژیی بە گشتی گرنگی خۆی هەبێت , ئەوا وتاری هەینی بە تایبەت بایەخێکی تایبەتی هەیە و وەك سەکۆیەکی ڕاگەیاندنی پەیامی ئیسلام و هۆشیاری کۆمەڵایەتی کاریگەری خۆی هەیە و ڕۆڵ دەبینێ هەر لە سەردەمی پێغەمبەر (ﷺ) و یارانی جێ نیشنی و دەسەڵاتی ئیسلامی بە درێژایی مێژوو, وتاری هەینی گرنگی و بایەخی تایبەتی هەبووە, سوڕەتێکی قورئانیش بە ناوی (جومعە ـ هەینی) ناوبراوە کەتیایدا خوای گەورە بانگ لە بڕواداران دەکات کاتێك گوێیان لە بانگی نوێژی هەینی بوو, بڕۆن بەرەو گوێگرتن لە وتاری هەینی و نوێژ کردن و واز لە هەرجۆرە کڕین و فرۆشتن و بازرگانییەك بێنن... (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِي لِلصَّلَاةِ مِن يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ).[2]

بەڵام لە ڕۆژگاری ئەمڕۆدا, وتاری هەینی گەرچی لە زۆر شارو وڵات و زۆر مزگەوتا ڕۆڵی خۆی وەك بە جێگەیاندنی پەیامی ئایینی و کۆمەڵایەتی... دەبینێ, وەلێ چونکە وتاردان هونەرێکە هەموو کەس نایزانێ و کەمتر نیشانەی وتاری سەرکەوتوو لە زۆربەی وتارەکانی هەینی ئێستادا بەدی دەکرێ, بۆیە ڕۆڵی کەم بۆتەوە لە کۆمەڵگادا و کارناکاتە سەر گوێگرانی, هەندێ وتار هەیە زۆر درێژە, هەندێکی تر نازانستی و ئاست نزمە, یان زۆر زانستیە گوێگر تێی ناگات, هەندێکی دیکەیان نووسراونەتەوە و هەمیشە دووبارە دەکرێنەوە لە لایەن وتاربێژ (خطیب)ەوە یان خۆی بۆ ئامادەناکات, یان حەماس و هەڵچوونی لە ڕادەبەدەر زاڵ دەبێ بە سەریدا, هەندێکی دیکەش لە وتارەکانی هەینی بابەتی نین یا خود گیروگرفت و کێشە و ئاریشەکانی خەڵکی ناخەنە بەرباس و خواس و بابەتەکان دوور لە واقیع و مردوون, لەگەڵ ئەمانەشدا ئەوەی کە مەترسی دارە ئەو وتارانەن کە بۆ

---

1 – محمد رشدی عبید، دەروازەیەك بۆ راگەیاندنی ئیسلامی، وەرگێرانی غازی ئیسماعیل میرۆستەمەیی، چاپخانەی کاڵێ، چاپی یەکەم، ١٤٢١ك ـ ٢٠٠٠ز، ل٦٤.

2 – (الجمعة: ٩).

PDF 4 KURD

ستایش و پیا هەڵدانی دەسەڵاتداران و سەرۆك و پادشاكان ئەدرێن و گوێ بە بەرژەوەندی موسوڵمانان و بارە ناشەرعیەكان نادرێت, لەو لاشەوە هەندێ كەس وەك پیشە وتار دەخوێنێتەوە, یان بە میراتی بۆی ماوەتەوە كە باوكی مەلا بووە دەبێ ئەویش لە جێی دابنیشێ و مەلا بێت ئیتر باشیاویش نەبێت چ لە ڕووی عیلمییەوە یاخود ئەو پلە و پایەوە لە ڕووی كۆمەڵایەتی و پابەندبوونییەوە بە بنەما شەرعییەكانەوە، بۆیە لێرەدا, هەندێ خاڵ بۆ وتاری هەینی, تا وەكو ئەركی ڕاگەیاندنی خۆی جێ بەجێ بكات و ڕۆڵی شیاوی خۆی ببینێ, ئەخەینە ڕوو:[1]

١ ـ پێویستە وتاری هەینی گرنگی و بایەخ بە بارودۆخی نالەباری موسوڵمانان و ئەو هەموو كارەسات و ستەم و ناڕەواییانەی ڕوو بە ڕووی دەبنەوە بدات لە توند و تیژی و ستەمكاری و كوشتن و ڕاوەدوونان و ئاوارە كردن و دەستدرێژی ناموس و تۆمەتی توند ڕەوی و تیرۆر و دواكەوتن و .. تاد.

٢ ـ كاربكات بۆ زیاد كردنی بڕوا لە دڵی موسوڵمانان و هەڵنانیان بە شێوەیەك لە كەشێكی ئیمانی و ئارامی و ملكەچی و دڵسۆزی و ڕاستگۆییدا بژین و خۆیان پاك بكەنەوە لە هەرچەشنە گوناح و تاوانێكی ئاشكرا و نهێنی وەك خۆ بە زلزانین و ڕووپامایی و درۆ و خراپەی تر و دیمەنەكانی ڕۆژی دوایی ئامادەیی پەیا بكەن لە بەر چاویان..

٣ ـ وتارەكە هاوسەنگ بێت لە نێوان (ترساندن) و (مژدەدان) دا و گوێ گران دووچاری بێ هیوایی نەكات و گیانی ئومێدو ورەو باوەڕ بەخۆبوون لە دڵ و دەروونیاندا بڕوێنێ.

٤ ـ ئاگاداربوونی وتاربێژ لە واقیع و ڕووداوەكانی دەوروبەری و دانانی چارەسەر بۆ ئەو گرفت و نەخۆشیانەی دەست نیشانیان دەكات لە كۆمەڵدا و بە بەڵگەی قورئان و سوننەت و واقیع بیان سەلمێنێ, نەك تەنیا گرفتەكان تەرح بكات و هیچ چارەسەرێكی پێ نەبێت, بەڵكو دەبێ ئەلتەرناتیڤی ئیسلامی بخاتە ڕوو.

٥ ـ وتار دەبێ ئاڕاستەی هەموولا بكرێ نەك تەنها بۆ هاوولاتی ئاسایی بێت و دەسەڵاتداران نەگرێتەوە, ئەبێ هەموان ئاراستە بكات كە بە ئەركی خۆیان هەڵسن.

---

[1] – بڕوانە: رؤى في مسار العمل الاسلامي، سەرچاوەی پێشوو، ل٦٧ـ ٧٢. ابراهيم اسماعيل، سەرچاوەی پێشوو، ل٣٦ـ ٣٧. محمد رشدى عبيد، سەرچاوەی پێشوو، ل ١٠٠ـ ١٠١.

PDF 4 KURD

٦ ـ بایەخدان بە مەسەلەکانی ڕۆژو ڕووداوەکان کە زۆر و زەبەنەن بەپێی گرنگی و ئەولەویەت.

٧ ـ بەڵگە هێنانەوە بە ئایەتەکانی قورئان و فەرمایشتەکانی پێغەمبەر (ﷺ) لەگەڵ بەڵگەی واقیع و وتەی زانایانی ئیسلام بۆ سەلماندنی بابەتی وتارەکە.

٨ ـ بەکارنەهێنانی وشەی زامدارکەر و بێزارکەر کەوا لە نوێژخوێنان و گوێگرانی وتار بکات بتارێن, وە دەبێ وشەی ناشایستە لە ڕووی شەرعییەوە یان جنێو و ناوزڕاندن بە کار نەهێنرێت لە وتاردا وەك جنێو یان قسە وتن بە وانەی کە دوورن لە ئاینداری و بەوەش قسە و جنێو بە نەزانین بە خوا بدەن وەك خودا لە قورئاندا ڕوونی کردۆتەوە.

٩ ـ ڕەچاو کردنی باری ئامادە بوان و جیاوازییان لە تەمەن و کار و بار و تەندروستییان.

١٠ـ پەلە نەکردن لە بە دەست کەوتنی بەرهەمی وتاری هەینی و بێ هیوا نەبوون لە کاریگەر نەبوونی وتار بە شێوەیەکی بەرچاو و بەردەوام بوون و پشوو درێژی.

نامە و پەیام

یەکێ لە هۆ و ئامرازەکانی ڕاگەیاندن, بریتییە لە نامە و پەیام ناردن بۆ کەسی مەبەست بۆ ئاگادار کردنەوەی لە پەیامێك, هەواڵێك, شتێکی گرنگ یان هەرشتێکی دیکە, ئەمەش مێژوویەکی کۆنی هەیە, خوای گەورە باسی سولەیمان پێغەمبەرمان بۆ دەگێڕێتەوە (سڵاوی خوای لە سەر بێ) کە چۆن نامەیەکی نووسیوە و بە پەپوسلێمانە (هود هود) دا ناردوویەتی بۆ شاژنی سەبا لە یەمەن (بەلقیس), و پاشانیش نامەکە کاریگەری خۆی بووە و مسوڵمان بوون و وەڵامی پەیامەکەیان بە ئیجابی داوەتەوە.[1]

پێغەمبەری ئیسلامیش (ﷺ) لە ساڵی حەوتەمی کۆچیدا, چەندین نامەی نووسی بۆ پادشا و فەرمانڕەواکانی ئەو سەردەمە و داوای لێکردن واز لەوە بێنن کە لە سەرینی و باوەڕ بە ئایینی تازە بێنن, لەوانە نامەی نووسی بۆ هەریەکە لە (نەجاشی پاشای حەبەشە, هیرقل پاشای ڕۆم, کیسرا و چەندین فەرمانڕەوای عەرەب لە ناوچە جۆر بە جۆرەکاندا), کە

[1] – قورئانی پیرۆز, سورەتی (النمل) ئایەتی: ٢٨ـ ٣١.

هەندێ لەو پادشا و فەرمانڕەوایانە وەك (نەجاشی) مسوڵمان بوون و هەندێکیشیان سەرکەشییان کرد و دژایەتی خۆیان بۆ پێغەمبەر و پەیامەکەی دەربڕی.[1]

دوای ئەو مێژووەش, تا وەکو ئەمڕۆ سوود لە نامە و نووسراو و پەیام ناردن وەرگیراوە و وەردەگیرێ, وا ئەمڕۆ لە ڕێی ئینتەرنێت و فاکس و تەلەگراف و مۆبایل.. نامە دەنێردرێ و پەیام و مەبەست ئاڵوگۆڕ دەکرێ وەك هۆیەکی ڕاگەیاندن و پەیوەندی کردن.

ڕاگەیاندنی ئیسلامیی لە کورستاندا

ڕاگەیاندنی ئیسلامیی کوردیی, دوو جۆرە:

یەکەمیان: ڕاگەیاندنی حیزبی و دووەمیان ڕاگەیاندنی سەربەخۆ, ڕاگەیاندنی حیزبی, بریتییە لە ڕاگەیاندنی لایەنە ئیسلامیەکان لە کوردستاندا کە هەموو بەشەکانی نووسراو و چاپکرا و لە ڕۆژنامە و گۆڤار و کتێب و بڵاوکراوە و نامیلکە و پەیام و بەیانات, و هۆکانی ڕاگەیاندنی بیستراو لە ڕادیۆ تەلەفزیۆن و کاسێت و وتار, و بینراویش لە تەلەفزیۆن و سایتی ئینتەرنێت و پێشانگا و وێنە و شتە نووسراوەکانی تر.. لە خۆدەگرێ.

ڕاگەیاندنی سەربەخۆش تا ئێستا, کتێب و نامیلکە و بڵاوکراوە و ڕۆژنامە و گۆڤار و کاسێت و وتار و کۆڕ و سمینار و سایتی ئینتەرنێت.. لە خۆ دەگرێت.

ئەمە لە پاڵ ڕاگەیاندنی چەند ڕێکخراوێکی پیشەیی وەك یەکێتی زانایانی ئاینی ئیسلامی کوردستان و ڕێکخراوەکانی قوتابیان و ئافرەتان و مامۆستایان.. هەروا ڕاگەیاندنی وەزارەتی ئەوقاف و کار و باری ئایینی هەرێمی کوردستان.

تاکو هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو (سەدەی بیستەم), ڕاگەیاندنی ئیسلامیی کوردیی, تەنیا لە چوارچێوەی بڵاوکردنەوەی کتێب و نامیلکە و کاسێت و وتاردان بە تایبەت وتاری هەینی داو, خوێندنەوەی مەولود نامە و میعراجنامە و.. دا مابوویەوە, بەڵام لەو بەرواره بە دواوە و بە تایبەت لە هەشتاکان و نەوەدەکان و بە تایبەتیش دوای ڕاپەڕینی ئازاری ساڵی (١٩٩١)ی گەلەکەمان لە کوردستانی عێراق, ڕاگەیاندنی ئیسلامیی پێی نایە

[1] – بۆ زیاتر زانیاری سەبارەت بەو نامانەی بۆ پادشاو سەرۆکو فەرمانڕەواکانی جیهان لەو کاتەدا نێردراون، بڕوانە: دکتۆر محمد سعيد رمضان البوطي، فقه السيرة، انتشارات لقمان، چاپی یەکەم، قم، ١٣٦٩ هـ ش. ل ٣٣٩ـ ٣٤٦. هەروەها بڕوانە: ابراهيم اسماعيل، سەرچاوەی پێشوو، ل ٣٨.

PDF 4 KURD

PDF 4 KURD

قۆناغێکی تازەوە و بە دەیان گۆڤار و ڕۆژنامە و بڵاو کراوەی ئیسلامیی کوردی بە زمانەکانی کوردی و عەرەبی دەرچوون, کە هەندێکیان ئۆرگانی حیزب و لایەنە سیاسی و ڕێکخراوەکان بوون و هەندێکی تریان سەربەخۆ و بێلایەن, پاشانیش ڕۆژنامەگەریی ئیسلامیی پێشکەوتنی باشی بە خۆوەبینی و ڕاگەیاندنی ئیسلامیی کوردیی گۆڕانێکی جۆری بە خۆوەبینی کە هۆکانی تری وەك تەلەفزیۆن و ڕادیۆ و ئینتەرنێتی بەکارهێنا.

هەموو ئەوانە, بە گشتی ڕۆڵی باشیان بینی, واتە ڕاگەیاندنی ئیسلامیی کوردیی ڕۆڵی ئیجابی و باشی بینیوە سەرباری ئەو گرفت و کۆسپ و تەگەرانەی ڕوو بە ڕووی بۆتەوە, لە بایەخدان بە خووڕەوشت و داب و نەریتی ئیسلامی گەلی کوردستان و بەرگری کردن لە مافەڕەواکانی ئەو گەلە و گەیاندنی ستەمدیدەیی گەلی کورد بە جیهانی دەرەوە و هۆشیار کردنەوەی جەماوەر لە پیلان و نەخشەی ناحەزانی ئیسلام و پەروەردە کردنیان لە ڕوانگەی پەیامی ئیسلامەوە, لە پاڵ بایەخدان بە تەبایی و ئاشتی و ئارامی و پاراستنی دەسکەوتەکانی گەلەکەمان و ڕێنمایی کردنی ڕابوونی ئیسلامی و لاوان بە گشتی بە ئاراستەیەکی دروست و تەندروست.

لەگەڵ هەموو ئەو دەور و ڕۆڵەی ڕاگەیاندنی ئیسلامیی کوردیی تا هەنووکە بینیویەتی, بەڵام دەتوانین بڵێین کە هێشتا ماویەتی بگاتە ئاستی خواستەکانی مسوڵمانان لە کورستان و پێویستە هەنگاوی زیاتر بنێت و بە شێوەیەکی زانستیانە و هاوچەرخانە ڕابەرایەتی جەماوەر بکات و بە چڕی بچێتە نێو کۆمەڵانی خەڵکەوە و هۆشیاریان بکاتەوە, ئەمەش بە سوودوەرگرتن لە هۆودام و دەزگا و ڕاگەیاندنی نوێ و هاوچەرخ بۆ ئەوەی ئەو شتانەی پێشکەشی دەکات, شتی جددی و جێی گرنگی و بایەخی خەڵك و ڕەنگدانەوەی پێویستیەکانی ڕابوون بن لە کوردستان و ناوچەکە .

بە داخەوە تا ئێستا ڕاگەیاندنی ئیسلامیی, چەشنی ڕاگەیاندن بە گشتی لە کوردستاندا, لە سنوورێکی بەرتەسکدایە و چوار چێوەی حیزبایەتی تێنە پەڕاندووە.

بە کورتی دەڵێم: پێویستە ڕاگەیاندنی ئیسلامیی لە کوردستان, وێڕای ڕەچاو کردنی ئەرکەکانی ڕاگەیاندنی ئیسلامیی کە لە پێشەوە باسمان کردن و جێ بە جێ کردنیان, هەوڵبدات خۆی بە هێز و تۆکمە تر بکات و بە پێی تایبەتمەندی و بارودۆخی کوردستان خزمەت بە پەیامی ئیسلام و گەلەکەمان بکات و بەرهەمەکانی خۆی پێشکەش بە کۆمەڵگای کوردستان بکات, ئەو هێرشانەی دەکرێتە سەر ئیسلام و مسوڵمانان و مێژووی

PDF 4 KURD

ئیسلامی گەلەکەمان, بەرپەرچ بداتەوە, وە ڕاگەیاندنی لایەنە ئیسلامییەکان گەرەکە هاوکاری یەکتر بکەن و هەماهەنگی لە نێوانیاندا هەبێت و سوود لە بەهرە و توانا و ئەزموونی یەکتری وەربگرن و پێکەوە پلانێکی ستراتیژی پێڕە و بکەن کە بتوانن پرۆژەیەکی ڕۆشنبیری ئیسلامیی نەتەوەیی دابڕێژن, کە ببێتە هۆی یەکبوونی هەموو لایەنەکان و یەك گوتاری و هاوهەڵوێستی لە مەسەلە هاوبەش و چارەنووسسازەکاندا.

PDF 4 KURD

PDF 4 KURD

بەشی سێیەم:
ڕاگەیاندن و ڕۆڵ و کاریگەرییەکانی و پەیوەندی لەگەڵ سیاسەت و ڕای گشتیدا

لەم بەشەدا, دەمانەوێت لە بارەی پەیوەندی نێوان ڕاگەیاندن و سیاسەت لە لایەك و شێواز و کاریگەرییەکانی ڕاگەیاندن لە لایەکی تر و هەروا ڕای گشتی لە پێوەندی لەگەڵ ڕاگەیاندندا و واقیعی هەنووکەیی ڕاگەیاندن.. بدوێین.

پێوەندی نێوان ڕاگەیاندن و سیاسەت

پەیوەندییەکی بە هێز لە نێوان ڕاگەیاندن و سیاسەتدا هەیە, کە دەکرێ بڵێین ڕاگەیاندن و سیاسەت دوو ڕووی یەك دراون بە هۆی ئەو پەیوەندیە تێك هەڵکێش و ئاڵۆزەی لە نێوانیاندایە, تیۆرانین و توێژینەوە سیاسیە جۆر بە جۆرەکانیش جەخت لە سەر پەیوەندی پتەوی نێوان زانستی سیاسەت و ڕاگەیاندن دەکەنەوە لە میانەی لێکۆڵینەوە و تاوتوێ کردنی ماهییەتی زانستی سیاسەت و چەمکی سیستەمە سیاسیەکان و جۆرەکانیان و هەروا بیردۆزەو سیستەمە ڕاگەیاندنە جۆر بە جۆرەکان کە پێوەندی بە هێزیان بە گەشە کردن و پێشکەوتنی سیستەمە سیاسیەکان و ئاڵو گۆڕەکانیانەوە هەیە, ئەم پێوەندی و کاریگەرییەی کە ڕاگەیاندن لە سەر ئاستی ناو خۆی هەر وڵاتێك لە سەر هاوڵاتیانی خۆی هەیەتی و ڕای گشتی و ئاراستەی سیاسییان بۆ دروست دەکات, هەروەها لە سەر ئاستی دەرەوەش ئەو کاریگەرییە بە هێزەی کە هەیەتی لە دروست کردن و دارشتنی سیاسەتی دەرەوە لە میانەی ڕۆڵی ڕاگەیاندنی نێو دەوڵەتی لە دروست کردنی وێنەیەکی زهنی وا لە لای تاکەکان و گەلان کە دەکرێ شوێن دابنێ لە سەر سیاسەت و بڕیارەکانی وڵاتان لە هەمبەر ئەو گەلانە, بەڵگەیەکی ڕوونە لە سەر وتەکانمان.

توێژینەوەکانی پێوەندیکردن ئاماژە بە گرنگی لایەنی پێوەندیکردنی سیاسی (ڕاگەیاندنی سیاسی) لە بەهێزکردنی چەمکە سیاسیەکان بە شێوەیەکی گشتی دەکەن,

PDF 4 KURD

هەروەها پێوەندی لە نێوان جەماوەر و جێبەجێکردنی سیاسەت لە ژێر ڕۆشنایی چوارچێوەی گشتی بۆ خزمەتی کۆمەڵگا.

ئەلمۆند almond وتەیەکی بە ناوبانگی هەیە دەڵێ: "هەمووشتێك لە سیاسەتدا پێوەندییە لە باری چییەتی ئەرك و قۆناغە فرە چەشنەکان کە هۆکانی ڕاگەیاندن پێی هەڵدەستن لە خزمەتی سیستەمی سیاسیدا, بە شێوەك کە وادەکەن ئەستەم بێ سیستەمە سیاسیەکان بە بێ پشت بەستن بە هۆکانی ڕاگەیاندن بژین". [1]

لێکۆڵەری ئەمریکی چیفتی chaffee ش جەختی لە سەر ئەوە کردۆتەوە کە جۆرێك لە تێك هەڵکێشی بە هێز هەیە لە نێوان سیاسەتەکانی جیهان و تەکنیکییەکانی هۆکانی ڕاگەیانندا, کە دەگەڕێتەوە بۆ ڕۆژگاری (قەیسەر) لە سەردەمی ڕۆمانی کۆندا, بایەخیشی لە چەرخی نوێدا زیاتر بووە چونکە وای لێهاتووە سەختە تاك بتوانێ حکومەتی خۆی هەڵبژێرێت بە بێ هۆکانی ڕاگەیاندن... [2]

ئەمڕۆ ڕاگەیاندن و هۆکانی پێوەندیکردن, وەك زەروورەتێکی لێهاتووە لە کۆمەڵگەدا و تاك ناتوانێ بێ ڕاگەیاندن و پەیوەندیکردن بژیت کە کاریگەری زۆری لە سەر سروشت و پێکهاتەی کۆمەڵگا و لەوانەش لەسەر سیستەمی سیاسی هەیە, تەنانەت چالاکییە سیاسییەکان بە دژواری ئەنجامدەدرێن کە هۆکانی ڕاگەیاندن و پێوەندیکردن لە ئارادا نەبن, ئەو پەیوەندیە بە هێزەی نێوان هەردوو لای (سیاسەت و ڕاگەیاندن) هەندێك وەك پێوەندی نێوان (هەنگ و هەنگوین) یان گوزارشت لێکردووە.

توێژەرەوانی بواری سیاسەت و پێوەندیکردن, جەخت لە سەر گرنگی و بایەخی پەیوەندی نێوان سیاسەت و ڕاگەیاندن دەکەنەوە, بەوە کە هەریەکەیان کاریگەری هەیە لە سەر ئەوی تریان و دەکەوێتە ژێر کاریگەریشەوە, ڕاگەیاندن دەبێتە ئەڵقەی وەسڵی نێوان دەسەلاَت و جەماوەر و نوخبە, دەسەلاَتی سیاسی لە لایەکەوە کاریگەری هەیە بەوە کە زۆربەی هۆکانی ڕاگەیاندنی لە بەردەستدایە و ئاڕاستەی جەماوەر بەلای ئەوەدا ئەبات کە خۆی دەیەوێت و لەو سۆنگەوە پەیامەکانی پێشکەش دەکات, لە لایەکی تریش ڕاگەیاندن کەناڵێکی

---

1 – دکتورە حنان یوسف , الاعلام والسیاسة مقاربة ارتباطبة, سەرچاوەی پێشوو, ل ٧١.

2 – سەرچاوەی پێشوو, ل ٧١.

PDF 4 KURD

سەرەکییە بۆ گەیاندنی دەنگی خەڵك و خواستەکانیان بە حکومەت و ناوەندی بڕیاری سیاسی و گوزارشتکردن لە بەرژەوەندییەکانیان.

لەو نێوانەدا, وەرگر پشت بە هۆکانی ڕاگەیاندن دەبەستێت وەك پردێك لە نێوان خۆی و خاوەن بڕیاری سیاسیدا, بۆیە زانایانی بواری سیاسەت وا وەسفی ڕاگەیاندنیان کردووە کە بووەتە میانجیگەر (**وسيط**) لە دروست کردنی بڕیار و سیاسەتەکاندا, و بەشدارە لە پڕۆسەی سیاسیدا لە میانی پێداگرتن و جەخت کردنەوە لە سەر چەند پرسێکی دیاریکراو کە ڕەنگە بیرو هۆشی تاکەکان بگۆڕێت یان بە هێزی بکات.[١]

بەش یان لقی ڕاگەیاندنی سیاسی لە لقەسەرەکییەکانی بواری ڕاگەیاندن دێتە ژمار لەو کاتەوەی پەیوەندی لە نێوان جەماوەر و هۆکانی ڕاگەیانندا دەستی پێکردووە, هەر بۆیەش زانایان و توێژەرەوان هاتوون لە سروشتی ئەو پێوەندیەیان کۆڵیوەتەوە کە لە نێوان ڕاگەیاندن و سیاسەتدا هەیە, بۆ نموونە هۆلاندەر (G.Holl ander) لە ساڵی (١٩٧٢)دا داکۆکی لەوە کردووە کە ڕاگەیاندنی جەماوەریی لە سەردەمی (ستالین)ی سەرۆکی سۆڤیەتی پێشوو, ڕەنگدانەوەی سیاسەتەکانی ئەوسای سۆڤێتی بووە, و یەك لە هۆکارەکانی پەرەپێدان و بانگەشە کردن بووە بۆ ئامانجەکانی ئەو سیاسەتانەی ستالین و هەر بەشدارییەکی جەماوەریش لە کۆمەڵگاکانی یەکێتی سۆڤیەتی پێشوو ئەوەستا لە سەر ئەو پەیامە ئیعلامیانەی هۆکانی ڕاگەیاندنی دەوڵەتەکەی ستالین پێشکەشیان دەکرد و کاریگەر دەبوون پێیانەوە, لە چین, تەلەفزیۆن ئامرازێکە بە دەست حکومەت و حیزب کە سەدان ملیۆن کەس لە گەلی چینی میللی پشتی پێ دەبەستێت هەروا هۆکانی تری ڕاگەیاندن کە پەیوەندی لە نێوان حکومەتەکانی ئەو وڵاتە و میدیادا بە هێز دەکات.[٢]

ئەم نموونانە ڕادەی پەیوەندی نێوان ڕاگەیاندن و سیاسەت دەردەخەن لە گشت سیستەمە سیاسیەکانی ئێستای دنیادا هەروەها لە سیستەمە ئیعلامیەکانیشدا: شمولی و تۆتالیتاری, لیبڕالی, دیموکراتی, بەرپرسیارێتی کۆمەڵایەتی... کەوابوو, ڕاگەیاندن بۆتە زەروورەتێکی سەردەم لە کۆمەڵگادا, هۆکانی ڕاگەیاندنیش هەندێ جار دەبنە هۆیەکی پێویست و تەواو بۆ کاریگەری سیاسی و هەندێ جاریش دەبنە هۆیەکی پێویست بەڵام ناتەواو , پەیوەندی

---

1 – هەمان سەرچاوەی پێشوو, ل ٧٦.

2 – هەمان سەرچاوەی پێشوو, ل ٧٧.

PDF 4 KURD

نێوان ئیعلامیەکان و سیاسیەکان لە ڕوویەکی تریشەوە دەتوانین سەیر بکەین و تێبگەین, کە ئیعلامییەکان سەیری سیاسەتمەداران دەکەن و چاوەڕوانی بڕیار و لێدوان و پێوەندییان لەگەڵ جەماوەر دەکەن و سیاسییەکانیش پشت بە ڕاگەیاندن دەبەستن لە گواستنەوەی بڕیار و ڕاسپاردەکانیان بە جەماوەر و ڕوونکردنەوەی سیاسەتەکانیان.

جا پێوەندی لە نێوان سیاسەت بە مانا باوەکەی کە هونەری بەڕێوە بردن و فەرمانڕەوایی و دەوڵەتداری[1] و ڕاگەیاندنیش بەو پێناسەیەی لە پێشەوە کردمان, لە دوو ئاستدا دەتوانین قسەی لە سەر بکەین هەروەك لە سەرەوەش ئاماژەمان پێدا, لە سەر ئاستی سیاسەتی ناو خۆ و چۆنێتی دروستکردنی ئاڕاستەی سیاسی بۆ هاووڵاتی لە میانەی پێشکەش کردنی پەیامگەلێکی سیاسی ئیعلامی بە جەماوەر و وروژاندنی مەسەلە گەلێك بە ئامانجی کارتێکردن لە تاکەکان و ئاراستە کردنیان بەو شێوەیەی دەسەڵاتی سیاسی دەیەوێت و سەرەنجام پێکانی مەرامەکانی خۆی لە میانەیدا, ئەم کاریگەرییە و شوێن دانانەی ڕاگەیاندنمان زۆر بینیوە و ڕوویداوە لە مێژووی دوور و نزیکدا کە ڕاگەیاندن توانیویەتی تەئسیر بەخش بێ لە سەر سلوك و ڕەفتاری وەرگر لەگەڵ چەندین فاکتەر و ئیعتیباراتی تری نەفسی و کۆمەڵایەتی.

لە سەر ئاستی دەرەوەش, ڕاگەیاندن ڕۆڵێکی بەرچاو دەبینێ لە دروست کردنی سیاسەتی دەرەوە و ئیدارە کردنی ململانێ نێو نەتەوەییەکان و پاراستنی ئاشتی جیهانی لە میانی پتر کردنی قەبارەی زانیارییەکان لە نێوان نەتەوەکاندا و لە یەك نزیك خستنەوەی ڕاو بۆچوونەکان و دەست نیشانکردنی خاڵە ناکۆکەکان و توانای زاڵ بوون بە سەریاندا, هەروەها ڕۆڵ و نەخشی لە چارەسەرکردنی کێشە و ململانێ و یەکلاکردنەوەی گرفت و قەیرانەکان لە ڕێگەی وتووێژ و ناوبژیوانییەوە.[2]

ڕیشەی مێژوویی بە کارهێنانی پەیوەندیکردن و ڕاگەیاندن لە بواری سیاسەتی دەرەوەدا, دەگەڕێتەوە بۆ بەر لە هەزاران ساڵ, بەڵام لە مێژووی بزووتنەوەکانی پێوەندیکردن و بانگەشەی سیاسەتی دەرەوەدا, دەکرێ هەڵوەستە بکەین لە سەر دیاردەی پێوەندیکردنی

---

[1] – بۆ زانیاری زیاتر سەبارەت بە پێناسەی سیاسەت, بڕوانە: الدکتور قحطان أحمد سلیمان الحمداني، الاساس في العلوم السیاسیة, الطبعة الاولی, دار مجدلاوي للنشر والتوزیع, عمان, ۲۰۰٤, ص١٥ وما بعدها.

[2] – دکتورە حنان یوسف, سەرچاوەی پێشوو, ل ١٢١.

ئیسلامی و بە كارهێنانی ڕاگەیاندن و هۆكانی پێوەندیكردن لە بواری بڵاوكردنەوەی بانگەوازی ئیسلامی لە هەموو جیهاندا, كە ئەوەبوو مسوڵمانەكان پشتیان بە چەندین بنەما و تەكنیكی نوێ دەبەست بۆ بانگەشە و بە شێوەیەكی ڕێكوپێك و بەرنامە بۆ دانرا و بۆ گەیشتن بە بەدیهێنانی نەخشە و پلانی سیاسەتی دەرەوە لە بڵاوكردنەوەی پەیامی ئیسلامدا.

چونكە ئایینی ئیسلام یەكەم پەیام و ڕێبازێكە پڕۆگرامی داناوە بۆ زانستی پێوەندیە نێودەوڵەتیەكان و ڕێساكانی سیاسەتی دەرەوە لە دەوڵەتی تازەی ئیسلامیدا,[1] وە هەر لەگەڵ بڵاوبوونەوەی بانگەوازی ئیسلامیدا, ڕێگای دبلۆماسیەت و پەیوەندییە نێودەوڵەتییەكان گیرایە بەر بۆ بەهێزكردنی پایەكانی دەوڵەت و دەرخستنی ڕەوشت و ئاكاری مسوڵمانان و ڕەفتار كردنیان لە گەڵ غەیری خۆیاندا.

ئیسلام بەوە ناسراوە كە ئایینی سیاسەت و بانگەوازە پێكەوە, بانگەوازیش **(الدعوة)** هەمان مانای ڕاگەیاندن دەبەخشێ چ لە سەر ئاستی تیۆری و چ لە سەر ئاستی كرداری, لە قورئانی پیرۆزدا چەندین ئایەت هەن كەتیایاندا چەمكی ڕاگەیاندن و بانگەشە و بانگەواز یان پێوەندیكردن دەردەكەوێ و ئەركی پێغەمبەری خوا (ﷺ) لە ڕاگەیاندنی پەیامی خوادا ڕوون دەكەنەوە, وەك ئەم ئایەتە پیرۆزانە: (... إِنْ عَلَيْكَ إِلَّا الْبَلَاغُ ...),[2] واتە: تۆ (ئەی پێغەمبەر) هەر تەنیا ئەوەندەت لە سەرە پەیامەكە ڕابگەیەنی.

(... فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُواْ أَنَّمَا عَلَى رَسُولِنَا الْبَلاَغُ الْمُبِينُ),[3] واتە: ئەگەر پشت هەڵبكەن و لە فەرمان دەربچن, ئەوا بزانن كە پێغەمبەری ئێمە جگە لە پێ ڕاگەیاندنی ئاشكرا و ڕوون هیچی تری لە سەر نییە.

(يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِداً وَمُبَشِّراً وَنَذِيراً * وَدَاعِياً إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجاً مُّنِيراً),[4] واتە: ئەی پێغەمبەر! ئێمە تۆمان ناردووە كە شایەت و مژدەدەر و ترسێنەر بی, و بانگەواز بۆ لای خوا بكەی بە ئیزنی ئەوو چرایەكی درەوشاوە و تیشكدەر بی.

---

1 – هەمان سەرچاوەی پێشوو, ل١٢٣.

2 – سورەتی (شورا), ئایەتی (٤٨).

3 – سورەتی (مائیدە), ئایەتی (٩٢).

4 – سورەتی (ئەحزاب) , ئایەتی (٤٥، ٤٦).

PDF 4 KURD

(ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُم بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ...).[١] واته: به كارزانی و ئامۆژگاری جوان خەڵك بەرەو ڕێگەی پەروەردگارت بانگ بكە و بە چاكترین شێوە لە گەڵیاندا بدوێ.

هەروەها ئایینی ئیسلام ڕاگەیاندنی وەك وەسیلەیەكیش بۆ جەنگی دەروونی بەكارهێناوە بۆ دروستكردنی پەرتەوازەیی لە نێو ڕیزی دوژمندا و بڵاوكردنەوەی دڵەڕاوكێ و گیانی ڕووخان و لێكترازان لە نێویدا كە ئەمەش بەشێكە لە شەڕ و جەنگ، چونكە (الحَربُ خدعة)،[٢] واتە: شەڕ بریتییە لە فێڵ و پلان و هەڵخەڵەتاندنی دوژمن.

شێواز و كاریگەرییەكانی ڕاگەیاندن

یەكەم: شێوازەكانی ڕاگەیاندن

ڕاگەیاندن بۆ ئەوەی پەیامەكانی خۆی بە جەماوەر بگەیەنێ و دواتر كاریگەریی لە سەر وەرگر دروست بكات، چەند شێوازێك بە كار دێنێت، كە بە كورتی باسیان دەكەین:[٣]

١ ـ شێوازی چاودێریكردن و دووبارەكردنەوە:

دووبارەكردنەوەی ئەو پەیام و چەمكانەیە بۆ جەماوەر كە لە لایەن ڕاگەیاندنێكەوە دیاریكراون و دەویسترێت بەرجەستە بكرێن، بۆیە ڕۆژانە دووپات دەكرێنەوە لە كەناڵەكاندا، تا ئەو چەمك و دەربڕینانە دەبنە ڕاستەقینەیەكی چەسپا و لای خەڵك و بە تەواوی بڕوایان پێدەكەن.

٢ ـ شێوازی خۆلێگێل كردن و لێبێدەنگ بوون:

بریتییە لەوەی كە دامەزراوەیەكی ڕاگەیاندن یان دەوڵەتێك، هەڵەیەك دەكات و كارێك دەشێوێنێت، پاشان خۆی لە باسكردنی دەپارێزێت و گێل دەكات و دەیەوێت لە بیر خەڵكی بباتەوە، وەك ئەوەی لە كاتی دەسەڵاتی ستالیندا لە یەكێتی سۆڤیەت، كۆمۆنیزم لە

---

1 – سوورەتی: (نەحل)، ئایەتی: (١٢٥).

2 – فەرموودەیەكی پێغەمبەرە (ﷺ)، بوخاری و موسلیم گێڕاویانەتەوە، بڕوانە: ئیمامی نەوەوی، ریاض الصالحین، سەرچاوەی پێشوو، ل ٣٨٨ (كتاب الجهاد).

3 – بڕوانە: هەڤاڵ ئەبوبەكر، سەرچاوەی پێشوو، ل٥٠ ـ ٥٣ .

PDF 4 KURD

مۆسکۆ خۆی گێل دەکرد و بە تەواوی خۆی لادەدا لەو کارانەی دژ بە رەفتارەکانی کۆمۆنیزم لە سۆڤیەت و ئەورووپای خۆرهەلات ئەنجامدەدران و بەرپەرچی نەئەدانەوە.

٣ ـ شێوازی دزەکردن و گۆڕینی ئاگایی:

بریتییە لە دزەکردن بۆ نێو گەرم و گوڕی ڕای گشتی و گۆڕینی تێڕوانینی جەماوەر لە ڕووداوێکی گرنگەوە بۆ ڕووداوێکی تر، بۆ گۆڕینی ئاگایی خەلْك لە سەری و کەم کردنەوە و سوککردنی فشار لە سەر دەسەلات.

نموونەی ئەمەش، لە هاوینی ساڵی ١٩٨٠، سەندیکاکان لە سوریا مانیانگرت و دوکان و بازاڕەکان داخران و خەڵك باسی چەوساندنەوەی جەماوەر و گەندەڵی دەسەلاتیان دەکرد، بەلام ڕاگەیاندنی سوریا خۆی لە باسکردنی ئەو مەسەلەیە بوارد و خۆی بە مەسەلەی ئەو دوو فڕۆکە سورياييە خەریك کرد کە لە هێرشێکیاندا لەگەڵ فڕۆکەکانی ئیسرائیلدا لە سەر ئاسمانی لوبنان تێك شکێنران.

نموونەیەکی تر، لە ساڵی ١٩٨٨ هەزاران مرۆڤ لە سودان لە برسان گیانیان لە دەستدا و ٣٠٠ قوتابی لە زائیر کوژرانەو[1]، (٥٠٠٠) هەزار کەس لە شاری هەڵەبجەی کوردستانی عێراق بە گازی کیمیایی لە سەردەستی ڕژێمی بەعس گیانیان لە دەستدا و هەزارانی تریش زامدار بوون، کەچی ڕاگەیاندنەکان ئەمانەیان خستە پەراوێزەوە و تیشکەکان خرانە سەر ئەوسێ (نەهەنگە بۆرەی ئۆقیانووسی باکوور) کە لە بەستەڵەکی باکووردا گیریان خوارد بوو و عاسێ ببوون، ئەوە بوو ئەمریکا و ولاتانی تری ئەورووپا (٩) ملیۆن دۆلاریان خەرج کرد بۆ ئەوەی ئەوسێ نەهەنگە رزگار بکەن، روسیاش بۆ ئەوەی پشکی لەم بەشە خێرەدا هەبێت، هەروەك پێشتر بە بۆمب و ساڕووخی کیمیایی خێری سەخاوەتمەندانەی بەعێراق کردبوو، ئامێرێکی سەهۆڵ شکاندنی پێشکەش بە ڕێکخراوی (ئاژەڵ دۆستانی جیهان) کرد تا ئەو ئاژەلانە رزگاریان بێت!![2] سەیرە دەیان هەزار کەس، بەڵکو شار، یان ولاتێك بە تێکڕا نرخی ئەوەندەی سێ ئاژەلْیان نییە!!

---

[1] – محمد رشدی عبید، سەرچاوەی پێشوو، ل١٤.

[2] – ئەحمەد ئیبراهیم وەرتی: لە یادی کیمیابارانی هەڵەبجەدا.. باشترین ئەمەکداری لاکردنەوە لە زیندووەکانی و ڕاستکردنەوەی کەلاوەکانیەتی، ڕۆژنامەی (بزووتنەوەی ئیسلامیی)، ژمارە (١٠٧)ی ڕۆژی ١٦/ ئازاری ٢٠٠٢ ز، ل٥ .

PDF 4 KURD

٤ ـ شێوازی وروژاندن و سۆز جوولاندن:

ئەم شێوازە کار لە سەر ناسینی سۆزی خەڵك و وروژاندنی دەکات و بەو ئاقارەدا کە مەبەستیەتی ئاراستەی دەکات, بۆ ئەم هەنگاوەش گرنگ نییە هەر وەسیلەیەك گەر درۆ و پڕوپاگەندەش بێت بەکاربرێت, زیاتر ئەو پارتانەی خاوەن ئایدیۆلۆژیایەکی دیاریکراون بە کاری دێنن.

٥ ـ شێوازی ڕاشکاوی و ئاشکرا کردنی ڕاستییەکان:

بریتییە لەو شێوازەی دەیەوێت ڕاستییەکان بگەیەنێت بە خەڵك و ڕێز لە سۆزیان بگرێت دوور لە بە کارهێنانی درۆ و چەواشەکاریی, ئیدی پەیامەکان بە جەماوەر دەدرێن و بڕیار لە سەردانیان بۆ ئەوان جێدەهێڵرێت, ئەم شێوازە بە زۆری لە وڵاتە دیموکراسیەکاندا پەیڕە و دەکرێت, بۆ ئەوەی هاووڵاتیان بەشداریی لە بڕیاردا بکەن و زیاتریش ئەمە لە کاتی قەیران و گرفتە چارەنووسسازەکاندا دەبێت.

٦ ـ شێوازی تەواوکاریی:

ئەم شێوازە پشت بە واقیع دەبەستیٚ نەك بە خەیاڵ و دەیەوێت بە وشەی ڕاست و دروست و بیری ئامانجدار و بەڵگەی پتەو و بە بەرنامەیەکی باشەوە خەڵك هۆشیار بکاتەوە و پەروەردەی تەندروست و ڕێنمایی چاکیان بکات.

٧ ـ شێوازی تۆقاندن:

بریتییە لەو شێوازەی زۆرێك لە میدیاکانی ڕاگەیاندنی ئەمڕۆ بەکاری دەبەن, بە ترساندنی خەڵك و دروستکردنی کەشێکی پڕ لە ترس و دڵەڕاوکیٚ و تۆقاندنی خەڵکی و وا تێگەیاندنیان کە لە بەردەم ئایدیۆلۆژیا, یان گروپ, یان وڵاتێکی ترسناکدان وەك وەسف کردنیان بە تیرۆریست و خەتەر لە سەر مرۆڤایەتی و دڕندە، ئیدی ئەم شێوازە لە هەوڵی بە پەسەند زانینی بیروڕای خۆی و ناشیرین کردنی بەرامبەر و بە دوژمن و تێکدەر و یاخی لە قەڵەمدانی و هاندانی جەماوەردایە کە خۆیان بپارێزن لێی و بەرەنگاری ببنەوە.

دووەم: کاریگەریەکانی ڕاگەیاندن

کاریگەری هۆکانی ڕاگەیاندن لە سەر جەماوەری وەرگری پەیامەکانی ڕاگەیاندن، شتێکی بەڵگەنەویستە و پێویستی بە سەلماندن نییە, ئەمە گشت توێژینەوە زانستییەکان جەختی لە سەر دەکەن. بۆیە لێرەدا گرنگترین شێواز و تیۆرەکانی کاریگەری هۆکانی ڕاگەیاندن باس

PDF 4 KURD

دەکەین کە بەرهەمی دێنن و خەڵکی ڕووبەڕووی دەبنەوە, لەگەڵ جۆرەکانی و مەرجەکانی ئەو کاریگەرییە.[١]

أ. کاریگەرییەکان:

١ـ کارتێکردنی ڕاستە و خۆیان یان کورتخایەن ـ short – termeffect:

ئەم تیۆرە وای دەبینێ کە پەیوەندی مرۆڤ بە ناوەڕۆکی پەیامی ڕاگەیاندنەوە، پەیوەندییەکی کارتێکردنی خێراو ڕاستەوخۆیە، واتە پەیامی ڕاگەیاندن، بەهەر وەسیلەیەکەوە بگوازرێتەوە ـ ڕۆژنامە، ڕادیۆ، تەلەفزیۆن.. ـ لە ماوەیەکی کورتو ڕاستەوخۆ کاریگەری لەسەر مرۆڤ دەبێت، بۆ نموونە ئەگەر مرۆڤ دیمەنی کوشتنو توندوتیژی لە تەلەفزیۆندا ببینێ، ئەوا ـ بە پێی ئەم تیۆرە ـ کاریگەری لەسەر جێدێڵێو هەوڵ دەدات لە واقیعی ژیانی خۆیدا پراکتیکی بکات. ئەم تیۆرە، تیۆری گوللەشی پێدەگوترێت.

٢ـ کارتێکردنی درێژخایەن، یان کەڵەکەبوون ـ Long – Termeffect:

ئەم تیۆرە پێی وایە کە کاریگەری هۆکانی ڕاگەیاندن لە سەر خەڵکی، کاتێکی درێژخایەنی دەوێت تاکو شوێنەوارەکانی لەسەر وەرگرەدردەکەوێت لە میانی پرۆسەیەکی کەڵەکەبوونی زانیارییەکاندا، کە لە کۆتاییدا دەبێتە هۆی گۆڕینی هەڵوێستو بیروباوەڕو قەناعەتەکانو ڕەنگدانەوەی دەبێت لەسەر ڕەفتارو هەڵسوکەوتی تاکەکان، واتە کاریگەرییەکە کورتخایەن نییەو زەمەنێکی دەوێت.

٣ـ تیۆری خۆراك پێدان یان کوتانی هزری مرۆڤەکان بۆ دروستکردنی بەرگریی (المناعة) تیایاندا ـ Innoculation Theory:

بە واتای وەرگرتنی چەند ژەمێکی یەك لە دوای یەك لەو چەمكو بەهایانەی لە هۆو دەزگاکانی ڕاگەیاندنەوە پێمان دەگەن، کە وەك ئەو کوتانە وایە کە بە هۆیەوە توانای میکرۆبەکان لەسەر جەستەی مرۆڤ کەم دەکرێتەوە، گەر بە تەواویش بنەبڕنەکرێن.

بۆ نموونە زۆر دووبارە بوونەوەی وێنەو دیمەنی تاوانو توندوتیژی و ئافرەتو جنس، حاڵەتێکی بێ باکی (بێ موبالاتی) لامان دروست دەکات لە هەمبەریاندا، ئەگەر لە

[1] سوود وەرگیراوە لە: د. محمد بن عبدالرحمن الحضيف: كيف تؤثر وسائل الاعلام؟ دراسة في النظريات و الاساليب, مكتبة العبيكان, الطبعة الثانية, الرياض, ١٤١٩ هـ ـ ١٩٩٨ م .

PDF 4 KURD

سۆنگەی خۆراك پێدان، یان كوتانی خۆپارێزییەوە سەیر بكەین، دەبینین كوتانی پزیشكی لە نەخۆشییەكان دەمانپارێزێ ـ بە ویستی خودا ـ بەڵام كوتانی ئیعلامی بێباكی لامان دروست ئەكات و بە ڕۆیشتنی كات حاڵەتێكی وا بە دی دێنێ كە سەیركردنی دیمەنگەلێكی نادروستو دوور لە دابو نەریتی كۆمەڵگا كە لە دەزگاكانی ڕاگەیاندنەوە پەخش دەكرێن، لامان ئاسایی بێت، وەك ئەو دیمەنانەی ڕۆژانە كەناڵە ئاسمانییەكانو چەندین كەناڵی تەلەفزیۆنی ناوخۆش لە تێكەڵاویو ڕووتو قوتی ئافرەتو سەماو بێبەندو باری، پەخش دەبنو هانی سێكسو تێكەڵاوی ناشەرعی ئەدەنو بانگەشەی بۆ دەكەن، بێ هیچ گوێدانە باری كۆمەڵگاو ئاینو دابو نەریتەكانیو ئاسەوارەكانی لەسەر منداڵو هەرزەكارو ژنو پیاوی وڵات، بەڵكو گەر كەسێك ئەم دیاردەیە ئینكار بكاتو بەخراپ لە قەڵەمی بدات، بە بیرتەسكو توندڕەو ناوزەد دەكرێ، بەڕاستی وەك ئەوەی لێهاتووە كە پێغەمبەر (ﷺ) ئاماژەی بۆ كردووە كە (كاری باشو شەرعی دەبێتە خراپو شتی ناشەرعیو خراپیش دەبێتە باشو پەسەند!).

٤ـ تیۆری كارتێكردن بە دوو قۆناغ ـ Two Step Flow Theory:

ئەم تیۆرە وای دەبینێ كە كاریگەری دەزگاكانی ڕاگەیاندن لەسەر خەڵكی ناڕاستەوخۆو بە دوو قۆناغدا تێپەڕدەبێت، قۆناغی یەكەم بریتییە لە گواستنەوەی زانیارییەكان لە دەزگاكانی ڕاگەیاندنەوە بۆ جەماوەرو بەشێوەیەكی ڕاستەوخۆ كە ڕەنگە زۆر كاریگەر نەبێت لەسەریانو جێی بایەخیان نەبێت، بەڵكو بە خێرایی گوزەر دەكاتو لێرەوەش قۆناغی یەكەم كۆتایی دێت، قۆناغی دووەم دەست پێدەكات، ئەویش بریتییە لەوە كە ڕێبەرانی ڕاو خەڵكی دەستەبژێر (نوخبە)ی كۆمەڵگا كە ئەوانیش بینەرو بیسەر یان خوێنەری ئەو شتانە بوونە كە جەماوەر بینیونیو بیستوونی لە كەناڵەكانەوە، دێن ئەو ڕاو زانیارییانە باس دەكەنەوەو بەپێی گۆشەنیگاو تێڕوانینی تایبەتی خۆیان ڕاڤەیان دەكەنو كاردەكەنە سەر خەڵكانی قۆناغی یەكەم بەڕادەو بە پێی هەبوونی دەسەڵاتی ماددی یان مەعنەوی لەسەریان، بڕواو بایەخو قەناعەتیان بەو زانیارییانە و قبوڵكردنیان لا دروست دەكەن.

٥ـ تیۆری دیاری كردنی ئەركە لە پێشینەكان (ئەولەویات)Agende –Setting:

بیرۆكەی ئەم تیۆرە لە كارنامەی كۆڕو كۆبوونەوەكان وەرگیراوە كە بە (ئەجندە) ناودەبرێت، واتە هەروەك چۆن لە هەر كۆڕو كۆبوونەوەیەكدا خشتەی ئەو بابەتانە دادەنرێتو لەبەر گرنگیو بایەخیان گفتوگۆیان لەسەر دەكرێت، ئاوەهاش میدیاكانی ڕاگەیاندن

PDF 4 KURD

هەڵدەستن بە دانانی ئەجندە، یان بەرنامەی کاری خۆیان و ئەولەویاتی کارو پرۆگرامەکانیان، بە پێی گرنگی و گرنگتر دیاری دەکەن بۆ زیاتر کاریگەری دروستکردن لەسەر جەماوەر.

٦ـ تیۆری پاسەوانی دەرگا یاخود دەرگاوان **Gate – Keeper Theory** :-

بیرۆکەی ئەم تیۆرە لە کاری پاسەوانەوە هاتووە کە لەسەر دەرگا دەوەستێ و ڕێگە بە خەڵکانێك دەدات بچنە ژوورەوەو کەسانێکیش ڕێگە پێنادات، ئەمەش بە وماناية دێت کە ستاقی کەناڵەکانی ڕاگەیاندن کۆنترۆڵی ئەو بابەتانە دەکەن کە دەیانەوێت بگەنە جەماوەر، واتە بابای ڕۆژنامەوان یان ڕاگەیاندنکار وەك پاسەوانێك لە (دەروازەی جەماوەر) دەوەستێ و تەنیا ڕێگە بەو شتانە دەات پێیان بگاتو جێی بایەخیان بێت کە خۆی دەیەوێت و بەو شێوەو تەعبیرەش گەرەکیەتی، بۆ نموونە سەرنووسەرێك لە ڕۆژنامەیەکدا، خۆی بڕیار دەدات لەسەر بڵاوکردنەوەی هەواڵێك لە بارەی پێشبڕکێی (شاجوانان) لە ئەستەمبۆڵ، لە هەمانکاتدا ڕێگە دەگرێ لە بڵاوکردنەوەی هەواڵی بڵاوبوونەوەو پەرەسەندنی دیاردەی حیجاب لە تورکیا.

بەڕێوەبەری تەلەفزیۆن خاوەن بڕیارە لە نمایشکردنی زنجیرە درامایەکی تەلەفزیۆنی کە ڕەنگە زیانی لە قازانج زیاتر بێت، یان بەرنامەیەکی زانستی لەبری ئەوە دابەزێنێ. هەروەها بێژەرەکە دەتوانێ بێژێ بە جەماوەر ـ وەك لە میدیاکانی بیانی، یان ئاژانسەکانی دەنگوباسی وەرگرتووە ـ ئەوەی لە فەلەستین ڕوودەدات ململانێی نێوان حکومەتی ئیسرائیلو چەکدارە یاخیبووەکانی فەلەستینە، یاخود ئەوەی لە کشمیر ڕوودەدات ململانێی نێوان حکومەتی هیندیو جودایی خوازەکانی کشمیرە، هەروەك هەمان بێژەر ئەتوانێ بەم شێوەیە هەواڵەکە دابڕێژێتەوە (جیهادو بەرەنگاری فەلەستینییەکان دژ بە هێزەکانی داگیرکەری ئیسرائیل)، (شەڕو پێکدادانی کشمیرییەکان لەگەڵ حکومەتی هیندیدا لە پێناو سەربەخۆییو بەدەستهێنانی مافی چارەنووس)، یاخود کەناڵێکی ڕاگەیاندنی دەرەوە دەتوانێ شۆڕشی ڕزگاریخوازی کوردو خەباتەکەی بە (جەنگی نێوان حکومەتو یاخیبووە کوردەکان) لە قەڵەم بداتو دەیشتوانێ ناوی بەرێ بە (شەڕی کوردەکان، یان شۆڕشگێڕە کوردەکان لەگەڵ حکومەتی ناوەندیدا لە پێناو بەدەستهێنانی سەربەخۆیی، یان مافی وەدەستهێنانی چارەنووس)دا.

PDF 4 KURD

٧ـ تیۆری بەکارهێنانو تێرکردن ـ uses and gratifcation Theory:

ئەم تیۆرە بە پێچەوانەی تیۆرەکانی تری پێشوو، هەوڵدەدات بەشێوەیەکی جیا بڕوانێتە پەیوەندی نێوان هۆکانی راگەیاندنو جەماوەر، بەپێی ئەم تیۆرە ئەوە هۆکانی راگەیاندنو میدیاکان نین پەیامەکان بۆ جەماوەر دیاری دەکەن، بەڵکو ئەوەی تاڕادەیەکی زۆر رۆڵ دەبینێت لەو بەستێنەداو لە دیاریکردنی ناوەڕۆکی پەیامەکانی ئەو کەناڵو دامودەزگایانە، بەکارهێنانی جەماوەرە بۆ ئەو پەیامانەو جۆری پەیامو پرۆگرامەکان بۆ تێرکردنی ئارەزوو و خواستەکانیان، واتە ئەم تیۆرە سەرچاوەی لە چەمکی باوی نێو زانستی پێوەندیکردن وەرگرتووە کە بە پرەنسیپی (رووبەڕووبوونی ئارەزوومەندانە) ناسراوە، یانی مرۆڤ سەرپشکە لە وەرگرتنی زانیارییەکان لەهەر سەرچاوەیەکەوە بێت کە لێرەدا مەبەست پێی (کەناڵی ئیعلامی)یە کە وەڵامگۆی داخوازیەکانیەتی و لەگەڵ جۆری تێڕوانینو بیرکردنەوەیدا دەگونجێ.

بەڵام چونکە تیۆری سەرەوە لە خۆرئاوا و بە تایبەتی لە ئەمریکا سەری هەڵداوە، کاریگەریشە بەکەشو هەوای لیبراڵیو دۆخی ئازادی ئەوێ، ئەو فەلسەفەیەش کە راگەیاندنی خۆرئاوای لەسەر دامەزراوە بریتییە لە دەستخستنی زیاتری سامانو بەرژەوەندی ماددی بێ ڕەچاوکردنی هیچ رێسایەکی رەوشتی، کەوابوو ئەم چەمکە ئارەزوومەندانەییەی تیۆری (بەکارهێنانو تێرکردن)ی لەسەر وەستاوە، بۆ کۆمەڵگایەك کە رێگە بە نمایشکردنی هەموو شتێك دەدات لە توندوتیژیو تاوانو ئیباحیەتو شەرواڵ پیسی **(الشذوذ الجنسي)** بە ناوی ئازادی بیروڕاو ئازادی بەیان، شتێکی مەنتیقیو ئاساییە، بەڵام بۆ کۆمەڵگایەك کە بەهای رەوشتی لای زۆر بە نرخە، ئاسایی نییە نمایشکردن و پیشاندانی هەرچی فیلمو وێنە و دیمەنێك هەیە لە جۆرەها هەڵسوکەوتی نەشازو نەشایەدو نەبایەد لە نموونەی تاوانی دەستدرێژیکردنی ناموس، تاوانی رێکخراوو، سەرقاڵکردنی گەنجو لاوان بە رابواردنو نغرۆ کردنیان لە خەیاڵاتی دەستبازیو راوکردنی ئافرەت، و مژینی خوێنی مرۆڤو گۆشت خواردنیان و پێشێلکردنی مافو کەسایەتییان، و زامدارکردنی هەستو نەستیان، لە پێناو بەسەریەکەوەنانی سەروەتو سامانو ئامانجگەلێکی بۆشو بێسوود.

PDF 4 KURD

ب ـ جۆرەکانی کاریگەریی:

گرنگترین ئەو کاریگەرییانەی میدیاکانی راگەیاندن لەسەر مرۆڤ دروستیان دەکات بریتین لە مانەی خوارەوە:

١ـ گۆڕینی هەڵوێست یان ئاڕاستە ـ Attitude change:

مەبەست بە هەڵوێست تێڕوانینی مرۆڤە بۆ مەسەلەیەك یان کەسێكو هەستو بیرکردنەوەی لەبەرامبەریدا .

هۆکانی راگەیاندن دەتوانن لە میانەی ئەو پەیامو پرۆگرامانەی پەخشی دەکەن، تێڕوانینی مرۆڤ بەرامبەر ئەوەی لەدەوروبەریدا روودەدات، بیگۆڕن لەمیانی گۆڕینی هەڵوێستیانو سەرەنجام حوکمدانیان لەسەری بەو شێوەیەی میدیاکان ویستوویانە، بۆ نموونە گۆڕینی هەڵوێستی گەلێك بەرامبەر گەلێکی تر لە خۆشەویستیو دۆستایەتییەوە بۆ رقو دوژمنایەتی، بەهۆی رۆڵی نێگەتیڤی کەناڵە رەسمییەکانی دەوڵەتەکەو بەخراپ بەکارهێنانی دژ بە گەلی دەوڵەتێکی تر کە لە ئاکامیدا رای گشتی بە ئاڕاستەی دوژمنایەتی ئەو گەلە دەوروژێنێ، لە کاتێکدا ئەو دوو گەلە هیچ گرفتێکیان لەگەڵ یەکتردانییەو تەنها دوژمنایەتییەکە لە نێوان دوو حکومەتی ئەو دوو وڵاتە دایەو بەس.

یاخود ئەوەی میدیا راگەیاندنەکانی ئەمرۆ بە تایبەت لە خۆرئاوا پێی هەڵدەستن لەناشیرینکردنی رووخساری مسوڵمانانو ئایینی ئیسلامو تەنانەت خۆرهەڵاتییەکانو ژیارو شارستانییەتیشیان.

٢ـ گۆڕینی مەعریفی ـ Cogntive change:

مەعریفە بە مانای کۆی ئەو زانیارییانەی لای مرۆڤ هەیە بە مەسەلەی باوەڕو هەڵوێستو بیروڕاو هەڵسوکەوت، لە جۆری یەکەم (هەڵوێست، یان ئاڕاستە) گشتگیرترەو شوێن دانانیشی لەسەر ژیانی مرۆڤ پترە .

هۆکانی راگەیاندن کارتێکردنیان زۆرترە لەسەر گۆڕینی پێکهاتەی مەعریفی تاکەکان لە میانی پرۆسەیەکی درێژخایەن کە دەخوازرێ مەعریفەیەکی نوێ جێی مەعریفە کۆنەکەیان بگرێتەوە. ئەمە زنجیرە درامایەکی تەلەفزیۆنییە پەیوەندی نێوان پیاو و ئافرەت لە میانەی تێڕوانینێکی (هاوچەرخانە) وێنا دەکات!، ئەمەش وتارێکە چیرۆکی کچێك دەگێڕێتەوە کە بەسەر باروودۆخیا زاڵ بووە، کە لە دابو نەریت هەڵگەڕاوەتەوەو کۆتو بەندەکانی

PDF 4 KURD

شکاندووەو بە تەنیا سەفەری ئەمریکای کردووەو بەبالآترین بڕوانامەوە گەڕاوەتەوە، پاشان هەواڵێکی تر پەخش دەکرێ لە بارەی (دەسکەوت)ێکی ژنانە، ئەویش بە دەستخستنی مەدالیای زێڕینە لە لایەن ئافرەتانی ئەڵمانییەوە لەپێشبڕکێی بڕینی مەودای کورتو مەلەوانی ئازاد، لە کاتێکدا پیاوان هیچیان بە دەست نەهێنا!! بەم شێوەیە دەبینین هەموو ئەو شتانە لە دانانی ژنو وێناکردنی بەچەشنێکی هاوچەرخانە و یاخیبوونی لە داب‌ونەریتو سەرکەوتنی بەسەر پیاواندا.. چوارچێوەیەکی نوێیان پێکهێناوە بۆ وەی هێدی هێدی شوێنی مەعریفە کۆنەکە بگرێتەوە.

٣- پێگەیاندنی کۆمەلآیەتی - Socialozation:

کۆمەڵناسانو پسپۆڕانی بواری پەروردە یەکدەنگن لەسەرئەوە کە لە هەر کۆمەڵگایەکدا چەند دامودەزگایەکی دیاریکراو هەن بە ئەرکی پێگەیاندنی تاکەکان و ڕۆشنبیرکردنو فێرە ڕەوشتو هەڵسوکەوتکردنی باشو گونجاو لەگەڵ باری کۆمەلآیەتی هەڵدەستن، لەگەڵ فێرکردنیان و ڕۆشنبیرکردنیان لەباری بیروباوەڕو مەعریفەگەلێك کە ناسنامەی ڕۆشنبیریو ژیارییان پێکدێنێت، لەو دەزگاو دامەزراوانە: قوتابخانەو ماڵو ناوەندە ئایینییەکان کە لە کۆمەڵگاکانی لای خۆمان بریتییە لە مزگەوت، کە تا زەمەنێکی زۆر خەڵکی بەسەرچاوەی زانیاری خۆیان زانیونو ڕۆڵیان بەرچاو بووە لە پێگەیاندنی تاکەکانی کۆمەڵگادا.

پاش ئەوەی کە چاخی هۆکانی ڕاگەیاندنو پێشکەوتنیان هات کە کەناڵی پێوەندی کردن بە جەماوەرەوە پێی نایە قۆناغێکی ترسناکەوەو هۆکانی ڕاگەیاندن چیتر وەك بەشدارێکی بچووك لە پرۆسەی پێگەیاندنی کۆمەلآیەتیی دا نەماوەتەوە، بەڵکو یاریکەرێکی سەرەکییە لەو پرۆسەیەدا، ئەوەتا ڕاگەیاندن چۆتە گشت ماڵێکەوەو لەگەڵ گەورەو بچووكو ژنو پیاوو هەموو کەسێکدا دەدوێتو پەلاماری هەموو بوارێکی فیکریو ڕۆشنبیریو تاد.. داوە، کار لەسەر ژیریو هەستو نەستی مرۆڤەکان دەکات، لەبەرامبەریشدا، مرۆڤ خۆی داوەتە دەست ئەو کەناڵە میدیایانە و منداڵەکانی تەسلیم بەو (مامۆستا ئەلیکترۆنی)یە کردووە کە تاڕاددەیەکی زۆر ڕۆڵی باوك و دایكو قوتابخانە دەبینێتو زۆر جاریش ڕۆڵی ئەو زانایە دەبینێ کە فتوای لێوەردەگیرێ.

٤- وروژاندنی بە کۆمەڵ - Collectiive Reaction:

لە هەندێ کاتی دیاریکراوو لە بۆنەکاندا، هۆکانی ڕاگەیاندنو میدیاکان بۆ جوولآندنی جەماوەرو تەکان پێدانیان لە بۆ بەدیهێنانی ئامانجێکی دیاریکراو، بەکاردەبرێن، هەندێجار

PDF 4 KURD

ئەو کارە سلبییەو هەندێجاریش ئیجابییە، بۆ نموونە لە کاتی جەنگو هەڵگیرسانی شەڕدا، دەوڵەتەکان هەستی نیشتیمانیو میللیی، یان ئایینی گەلەکانیان دەوروژێنن بۆ ئاڕاستەکردنیان بەرەو ئەو ئامانجەی وڵاتەکەیان لە پێناویا دەجەنگێ، کە ئەمە پێی دەوترێت وروژاندنی بە کۆمەڵ، ئەم پرۆسەیەش دەکرێ لە هەر وەختێکدا روو بدات، بەڵام لە هەمووی سەرکەوتووتر ئەوەیە لە کاتی قەیرانو کارەساتەکاندا بێت وەك بوومەلەرزەو باوبۆرانو نەخۆشییەکانو شەڕ.

٥- وروژاندنی سۆزەکان ـ Emotional Responses:

هۆکانی ڕاگەیاندن بە شێوەیەکی سەرسوڕهێنەر دەتوانن کاریگەری دابنێن لە سەر سۆزی مرۆڤ لە میانی بە کارهێنانی چەندین شێوازی نمایشکردن و پیشاندانی دیمەنی جۆرا و جۆر, بۆ نموونە ڕاگەیاندن دەتوانێ سۆزمان بجوولێنێ و ببینە هاوبەش و هاوسۆز لە گەڵ ئەو کەسەدا کە تاوانی دژ ئەنجام دەدرێ و قوربانی ستەمە دژ بە ستەم کار و تاوانبار و بۆی بگرین کاتێك دیمەنی مەینەتی و ئێش و ئازارەکانی دەبینین.

هەندێجار, ئەم سۆز وروژاندنە ئاراستەیەکی خراپ بەڵکو ترسناك بە خۆوە دەگرێ, ئەمەش کاتێك کە دەزگا و کەناڵەکانی ڕاگەیاندن سوود لە بەکارهێنانی زانیاری درۆ و نادروست وەردەگرن, وەك ئەوە کە هەندێ زانیاری نادروستمان پێبدەن و وادارمان بکەن کەسێك یان کۆمەڵێك یان لایەنێکمان خۆش بوێت یان ڕقمان لێی ببێتەوە یاخود خۆشحاڵ بین یان ناڕەحەت بۆی کە ناشێ خۆشمان بوێت یان پێی دڵخۆش بین, وە یان ڕقمان لەوی تریان ببێتەوە و دژایەتی بکەین.

جاری واش هەیە, میدیاکانی ڕاگەیاندن بە ئامانجی چەواشە کردنی جەماوەر و ڕوو وەرچەرخاندنی لە مەسەلەیەکی گرنگتر و ترسناکتر, سۆزی خەڵکی دەجولێنن، هەروەك چۆن لە مانگی یۆلیۆی ساڵی ١٩٩٣ ز, کەناڵە ڕاگەیاندنەکانی خۆرئاوا کاریان لە سەر وروژاندنی هەست و سۆزی خەڵکی جیهان کرد لە مەڕ ئەو منداڵە بۆسنییە مسوڵمانەی کە بەهۆی بۆردومانی سربەکانەوە بۆ شاری (سەرایڤۆ) بە خەستی بریندار ببوو و بۆ چارەسەر کردن گواسترا بوویەوە شاری (لەندەن), زیاتر لە هەفتەیەك میدیاکانی ڕاگەیاندن بایەخیان بە پرسی ئەو منداڵە کە ناوی (ئیرما) بوو دا و سۆزی جەماوەرێکی زۆری دنیایان بۆی ڕاکێشا و پەرۆشی و پەژارەی خۆیانیان بۆی دەربڕی, تا ئێرە شتێکی ئاساییە.

PDF 4 KURD

بەڵام ئەوەی ڕاگەیاندنەکان خۆیان لەقەرەی نەداو ڕووی خەڵکی جیهانیان لێ وەرچەخاند, کارەساتێکی گەورەتر لەو پرسەی (ئیْرما) بوو، کە بریتی بوو لە قەسابخانەی مسوڵمانەکان لە بۆسنە و هێرسك، کە سربە دڕندەکان بە دەست خۆشی لێکردنی خۆرئاوا خۆی ئەنجامیان دا و هەزاران کەسی سڤیل و بێتاوان بە بەرچاوی هەموو جیهانەوە بوونە قوربانی!

٦ ـ کۆنترۆڵ کردنی کۆمەڵایەتی ـ **Social Control** :

کۆنترۆڵ کردنی کۆمەڵایەتی, بریتییە لەو (دەسەڵاتە) نەبینراوە کە مرۆ حسابی بۆ دەکات کاتێ لەو کۆمەڵگەیەدا هەڵسوکەوت دەکات کەتیایدا دەژیت، بۆ نموونە وەختێك هاووڵاتیەك مامەڵەیەکی دروست و تەریب لەگەڵ ڕێسا و یاسای وڵاتدا ئەکات ـ ڕازی بێ یان نا لەو یاسایەـ, ئەمە حەلێك کە پۆلیس و ئاسایش لەبەرچاویش نییە, پێی دەوترێت کۆنترۆڵی کۆمەڵایەتی.

دەزگا ڕاگەیاندنەکان دەتوانن ڕۆڵێکی بەرچاو لە پڕۆسەی کۆنترۆڵ کردنی کۆمەڵایەتیدا ببینن, ئەمەش لە مەسەلەی یەکخستنی جەماوەر لە سەر یەك کلتوری هاوبەش زێتر نمایانە, بۆ نموونە بوونی هەندێ دیاردەی وەك بێبەند و باری و تێکەڵاوی ژن و پیاو و ڕەشبەڵەك و نمایش کردنی ئافرەت و ڕووت کردنەوەی و سەما کردنی لە tv کانەوە, تا چەند ساڵێك لە مەو بەر بە کارێکی ناپەسەند و دوور لە داب و نەریت و شەرم و شکۆ و کەرامەتی مرۆڤی کورد دەهاتە ئەژمار, بەڵام ئێستا لە گەڵ تەشەنە کردنی میدیاکان و بارگاوی بوونیان بە مۆدێل و بەهاگەلی بێگانە, ئەم دیاردە نامۆیانە خەریکە ببن بە شتێکی ئاسایی و بە شێك لە کلتور و دابی هەندێ ـ توێژی کۆمەڵایەتی بەلانی کەمەوە ـ و بەشێك لە پڕۆسەی کۆنترۆڵی کۆمەڵایەتی و لەگەڵ ڕۆشتنی, بێ لەبەرچاو گرتنی ئاسەوارە نەرێنی یەکانی لە سەر داهاتووی کۆمەڵگەکەمان.

٧ ـ دارِشتنەوەی واقیع ـ **Defining Reality** :

مەبەست لە دارِشتنەوەی واقیع ئەو لایەنەیە کە هۆکانی ڕاگەیاندن بڵاوی دەکەنەوە یان پیشانی خەڵکی دەدەن لە هەر بوارێکی کۆمەڵایەتی, ئابووری, سیاسی کۆمەڵگەدا بێت, بەشێوەیەك کەوا وێنا دەکرێت ئەمە ڕووی ڕاستییەکەیەتی و گوزارشت لە حەقیقەت و واقیع دەکات.

نموونەی ئەمەش لەوەدا دەردەکەوێت کە میدیاکانی ڕاگەیاندن, بۆ وێنە لە تەلەفزیۆنەکانەوە, ناوچەیەکی بچووك یان گەڕەکێك کە خانووی باش و ئاپارتمانی نوێ و

پێشکەوتووی تیادا دروست کرا بێت و خزمەتگوزاری بۆ چوو بێت, پیشانی خەڵك دەدرێت, ئەم وێناکردنە زەینییە image کە (والتر لیبمان) ساڵی(١٩٢٢ز) لێی دواوە, وەك نمایشکردنی خاڵێکی سپی وایە لە وێنەیەکی گەورەدا کە شاراوەیە لەجەماوەر، واتە کۆمەڵگە کە بە شێوەیەکی بەرچاو هەژارو دواکەوتووەو بێبەشە لە خزمەتگوزاریو بایەخپێدان.

نموونەیەکی تر، ئەو واقیعە نادروستە بوو کە دەزگا ئیعلامییە عەرەبییەکان، لە بارەی سوپا سەربازییەکانی وڵاتە عەرەبییەکان دایان دەڕشتو بەزەبەلاحو بەهێزو لەشکان نەهاتوویان وێنا دەکردن، پێش ئەوەی شەڕی ساڵی ١٩٦٧ روویدات، کەچی کە شەڕەکە هەڵگیرسا، ئەو سوپایانە نەیانتوانی زیاد لە شەش رۆژ لە بەرامبەر سوپای ئیسرائیل دا خۆیان رابگرن، بەمەش جەماوەری عەرەبیو جیهان بە گشتی بۆی دەرکەوت کە ئەو واقیعەی راگەیاندنەکان وێنایان کردبوو لە بارەی سوپا عەرەبییەکانەوە واقیعێکی نادروست و دوور لە راستی بوو.

٨ـ سەپاندنی ئەمری واقیع ـ Endorsement of Dominant Idelogy:

ئەمەش بەوە دەبێ کە هۆکانی راگەیاندن جەخت لەسەر سەپاندنی ئەو واقیعە بکەن کە بوونی هەیەو کۆمەڵێك بەپەسندی دەزانن، وەك بایەخدانی زێتر بە وەرزش (وەك نموومە) و جەخت لەسەر کردنی لەسەر حسابی هەندێ چالاکیو پرسی گرنگی تر لە کۆمەڵگەدا.

یان ئەو تەغتییە ئیعلامییەی بۆ هەندێ کەسو سەرکردە یان لایەن دەکرێ نەك لە بەرئەوەی هێندە جێی گرنگیو بایەخپێدانن، بەڵکو، چونکە راگەیاندن ئەو واقیعە دەسەپێنێ و دەیکاتە بەرجەستە، لە هەمان کاتدا تەعتیمی ئیعلامی دەخرێتە سەر خەڵکان و لایەنانێکی تر، بەهۆی بوونی سیاسەتی چینایەتی کۆمەڵایەتیو ئەو سیاسەتەی حکومەت، یان لایەنو کەسانێك پێڕەوی دەکەنو دەزگاو میدیا راگەیاندنەکانیش بەشداریی لە تۆخ کردنەوەو سەپاندنیدا دەکەن.

ج . مەرجەکانی کاریگەریی :

کاریگەریی کەناڵو دەزگاکانی راگەیاندن لە سەر جەماوەری خەڵكو کارتێکردنیان بەندە بە بوونی چەند مەرجو هۆکارێك کە زەمینەسازی دەکەن بۆ ئەوەی پەیامەکانی راگەیاندن

PDF 4 KURD

کاریگەریی دروست بکەن، ئێمە لێرەدا بە کورتی و بەم شێوەیەی خوارەوە ئاماژەیان پێدەکەین:

* ئەو هۆکارانەی پەیوەندییان بە سەرچاوەی پەیامی راگەیاندنەوە هەیە:

یەکەم: پسپۆڕیو شارەزایی سەرچاوەکە:

بۆ ئەوەی پەیامو پرۆگرامەکانی راگەیاندن، سەرنجی (وەرگر) رابکێشنو کاری تێبکەن، پێویستە کەناڵ، یان سەرچاوەی پەیامەکان شارەزاییو پسپۆڕی هەبێت لەو بابەتو پەیامانەی ئاڕاستەی جەماوەریان دەکات.

دووەم: راستگۆیی:

دەبێ سەرچاوەی پەیامو هەواڵ، راستگۆییو میسداقیەتی خۆی بسەلمێنێ لە میانی کارکردنی بەردەوامی دا، ئەو کاتەش هێزی کاریگەریی پتر دەبێ، بەپێچەوانەوە، گەر هۆکانی راگەیاندن بە شێوازێکی ئینتیقائی مامەڵەیان لەگەڵ پەیامی راگەیاندنو (هەواڵ) دا کرد کە پێچەوانەی ماناو مەبەستی ئەسڵی بەدەستەوە بدات لەسەر رێڕەوی (**فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ**) ئەو کاتە راستگۆیی لەدەست ئەدەنو کاریگەرییشیان کەم دەبێتەوە.

سێیەم: دەزگای راگەیاندن (الوسيلة الاعلامية):

رادەی کاریگەریی هۆکانی راگەیاندن و میدیاکان بە پێی چەند فاکتەرێکەوە جیاوازی هەیە، بۆ نموونە تەلەفزیۆن لە پێشەوەی کەناڵەکانە لە رووی کاریگەرییەوە، تەنانەت بە (سندوقی سیحری) ناوزەد کراوە.

لە لێکۆڵینەوەیەکدا لەسەر بەراوردکردنی راستگۆیی هەواڵی رۆژنامەکانو تەلەفزیۆنو رادی پشتبەستنی خەڵکی و گەڕانەوە بۆیان بۆ وەرگرتنی هەواڵو زانیاری، دەرکەوت رێژەکە بۆ تەلەفزیۆن ٧٦٪ بوو لە بەرامبەر ٢٤٪ بۆ رۆژنامەگەریی. لە لێکۆڵینەوەیەکی تردا سەبارەت بە بەشداریی دەنگدەران لە هەڵبژاردنەکانی سەرۆکایەتی ئەمریکا لە ساڵی ١٩٨٠و کاردانەوەکانی جەماوەر بەرامبەر میدیا جۆراوجۆرەکان وەك سەرچاوەی بەدەستخستنی زانیارییە سیاسییەکان، دەرکەوت ئەوانەی لێکۆڵینەوەکە گرتبوونییەوە، دەنگوباسی T.Vیان وەك باشترینو زۆرترینی سەرچاوەی بەسوود لە بواری زانیاریی سیاسیی دا هەڵبژاردبوو، هەرچی (تید ژۆن Ted -John)ە لە لێکۆڵینەوەیەکدا لەمەڕ هەڵبژاردنەکانی ئەڵمانیای رۆژئاوا لە ساڵی ١٩٨٤ز، ئەوەی دەرخست کە دەنگدەران وەك

PDF 4 KURD

سەرچاوەیەکی بنەڕەتی بۆ زانیاری لەمەڕ پرۆسەی سیاسی پشتیان بە هەواڵو نوچەکانی تەلەفزیۆن بەستووە...[1]

چوارەم: مۆنۆپۆڵکردنی هۆکانی راگەیاندن:

مۆنۆپۆڵ (إحتكار) کردنی هۆکانی راگەیاندنو میدیاکان دەبێتە هۆی یەك لایەنی لە سەرچاوەی وەرگرتندا، ئەم تاکلایەنییە کە بە زۆری لە ولاّتانی ئێمەدا حکومەت راگەیاندن قۆرخ دەکات، کاریگەریی لەسەر هاوولاّتی دەبێت، چونکە فرە رەنگی و فرە جۆری لە راو سەرنجو تێڕوانین ناهێڵێ کە ئەشێ بەهۆیەوە تاك تێڕوانینێکی سەربەخۆو بێلایەن گەلاّڵە بکات لە میانی هەڵبژاردنیدا لە نێو چەند بژاردە (خیار)ێکدا.

* ئەو هۆکارانەی پەیوەندییان بە ژینگەی کۆمەلاّیەتییەوە هەیە:

یەکەم: رۆڵی کەسانی خاوەن راو پێگە لە کۆمەڵگەدا:

گەر کەسایەتییەکانو رێبەرانو ئەوانەی قسە رۆیشتووو خاوەن راو تەگبیرو ردێن سپین، شتێکیان پەسەند کرد لەو پەیامانەی میدیاکانی راگەیاندن بلاّوی دەکەنەوە یان نمایشی دەکەن، ئەمە کار لە خەڵکانێکی تر دەکات لە کۆمەڵگەدا و ئەو راو پەسەندکردنەیان قبوڵ دەکەن.

دووەم: واقیعو بارودۆخی کۆمەڵگا:

راگەیاندن گەر واقیعو حالّەتی کۆمەڵگا ـ کۆمەلاّیەتی، سیاسی، ئابووریو .. ـ تیایدا رەنگبداتەوە، کاریگەریی دەبێت لەسەر جەماوەر، بە نموونە، هەژاریو بێکاری، یان نەبوونی دادپەروەری کۆمەلاّیەتیو ستەم لە کۆمەڵگادا، باسکردنیان شوێن دادەنێ لەسەر خەڵكو سەدای باشو ئیجابی دەبێ لە نێویاندا.

* ئەو هۆکارانەی پەیوەندییان بە پەیامی راگەیاندنەوە هەیە:

لەم رووەشەوە پەیامو پرۆگرامی راگەیاندن کاریگەریی لەسەر جەماوەر دەبێ گەر:

یەکەم: پەیامی راگەیاندنەکە پەیوەندی بە مەسەلەیەکەوە هەبێ رای گشتی پێوە سەرقاڵ بێت

ئەو پرسو بابەتانەی جێی بایەخی خەڵکێنو رۆژانە تەفاعولیان لەگەڵدا دەکەنو قسەی رۆژن، ورووژاندنو باسکردنیان لە کەناڵەکانی راگەیاندنەوە کارتێکردنی زۆری لەسەر جەماوەر

---

[1] دکتورة حنان یوسف، سەرچاوەی پێشوو، ل ١٠٨.

PDF 4 KURD

دەبێت و بە گرنگی وەردەگرن، وەك مەسەلەكانی گرانی بازاڕو هەڵاوسان، ئەگەر كۆمەڵگا پێیانەوە دەتلایەوە، بەڵكو ڕاگەیاندنەكان ئەوكاتەش كار لە خەڵك دەكەن كە گفتی چارەسەركردنی ئەو گرفتو قەیرانانەیان پێدەدەن، گەرچی لەوەشیانا سەركەوتوونەبن.

دووەم: دووبارەكردنەوەی پەیامەكانی ڕاگەیاندن:

مرۆڤ كاریگەر دەبێت بە زانیارییەكان (پەیامەكانی ڕاگەیاندن) لە میانی پرۆسەیەكدا كە لە چوار قۆناغ پێكدێت ئەوانیش: ناسینو شارەزابوون لە زانیارییەكە، ڕاڤەو لێكدانەوەی، ئەزبەركردنو پاراستنی لە یادەوەری خۆیدا، پاشان گێڕانەوەی هەر كاتێك پێویستی پێی هەبوو.

ئەم پرۆسەیە كە پێی دەوترێت پرۆسەی (دەستخستنی زانیارییەكان) پەیوەستە بە سلوكێكی تری ئینسانی كە پێی دەڵێن (بەئاگاهاتنەوەی ئارەزوومەندانە ـ **الإنتباه الإختیاري**)، واتە مرۆڤ ئازادە و بە ویستی خۆیەتی كە زانیارییەك و پەیامێك قبووڵ دەكاتو ئەویتر وەرناگرێ، ئەمەش چەند فاكتەرێك تیایدا ڕۆڵی هەیە، یەك لەوانە (دووبارەكردنەوە)یە، بۆیە دەبینین هۆكانی ڕاگەیاندن ئەو لایەنەیان لە مرۆڤدا قۆستۆتەوە كە ریكلامو پڕوپاگەندەیە، ئەم دووبارە كردنەوەیە كاریگەریی زیاترو پتر مانەوەی مسۆگەرە لە یادەوەری مرۆڤدا.

سێیەم: شێوازی گەیاندنو نمایشكردنی پەیامە ئیعلامییەكە:

شێوازی گەیاندنی پرۆگرامەكانی ڕاگەیاندن و وێناكردنی بابەتێكی جێی مەبەست بە نۆرەی خۆی ڕۆڵی زۆری هەیە لە دیاریكردنی ئاستی كاریگەری كە ڕەنگە پەیامەكە لەسەر وەرگر جێی بهێڵێ.

چوارەم: شێوازی داڕشتنی پەیامە ئیعلامییەكە:

ئەمەش بۆ خۆی فاكتەرێكی دیكەیە لەو فاكتەرانەی بەشداریی دەكەن لە دروستكردنی كاریگەریی پەیامی ڕاگەیاندن لەسەر جەماوەر، چونكە ئەم هۆكارە، واتە داڕشتنی پەیامو پرۆگرام لەگەڵ ئەقڵو فیكرو خەیاڵی مرۆڤدا دەئاخفێ.

* ئەو هۆكارانەی پەیوەندییان بە جەماوەروە هەیە:

یەكەم: جۆری جەماوەرەكە:

جۆرو سروشتی جەماوەر یەك لە گرنگترین ئەو هۆكارانەیە كە سروشتو قەبارەی كاریگەریی پەیامی ڕاگەیاندن دیاری دەكات. مەسەلەن منداڵان زیاتر لە گەوران و تازەلاوو

PDF 4 KURD

و هەرزەکاران زێتر لە پێگەیشتوان دەکەونە ژێر کاریگەرییەوە، هەروەك پیاوان لە ژنان جیاوازن لە چۆنیەتی وەرگرتنی پەیامێکی راگەیاندنی دیاری کراودا.

دووەم: پێگەی کۆمەڵایەتی تاك:

پێگەی کۆمەڵایەتی تاك لە نێو کۆمەڵگەیەکدا کاریگەریی هەیە لەسەر چۆنیەتی تەفاعول کردن لەگەڵیداو شوێن دانان لەسەری، بۆ نموونە ئەو توێژە یان ئەو هاووڵاتیانەی هەژارن یان داهاتیان کەمە، زێتر کاریگەر دەبن و پتر بایەخ بەو پەیامانەی راگەیاندن دەدەن کە پەیوەندییان بە نرخ و هەڵاوسانو ئەو هەواڵانەی باس لە بازاڕو باشکردنی ژیانو گوزەرانی ئەو توێژە دەکەن.

سێیەم: بیروباوەڕەکانی جەماوەر:

یانی تاوەکو پەیامی راگەیاندن لە بیروباوەڕی جەماوەر نزیكو یەکانگیر بێت، قبولکردنی و کارتێکردنی لەسەر زیاتر دەبێت، بە پێچەوانەشەوە کەمتر دەتوانێ کاریگەر بێ یاخود بە لاوازی و درەنگ تەئسیرو شوێن دادەنێ لەسەر جەماوەر.

چوارەم: تێگەیشتنی وەرگر بۆ پەیامەکە:

بە پێی تێگەیشتنی تاکەکانی کۆمەڵگا لە پەیامی راگەیاندن، هەڵوێستو حوکمدانیشیان لەسەری جۆراوجۆر دەبێو چوون یەك نابێت، پێکهاتەی فەرهەنگیو کلتوریو پێگەیاندنی کۆمەڵایەتی، رۆڵو نەخشی هەیە لەسەر ئەو جیاوازیو حوکمدانە، بۆ نموونە باسکردنی پەیوەندی جنسی لە نێوان دوو کەسدا بە شێوەیەکی ئاشکراو بێپەردەو بە راشکاوی لە کەناڵێکی راگەیاندندا، دەشێ ئەو کەسەی لە کۆمەڵگایەکی غەیرە پارێزگاردا پێگەیشتبێ، بە شتێکی گوزەرو کەم ئەمیەت لە قەڵەمی بدات کە شایانی لەسەر وەستان نەبێت، لە حالێکدا بابایەکی پێگەیشتوو لە کۆمەڵگایەکی مولتەزیمو پارێزگار (**محافظ**)دا ئەمە بە بانگەشەیەکی خراپو بێبەندو باری لە قەڵەم بدات کە جێگای قبوڵ نییە.

د . بوارەکانی کاریگەریی :

سەرباری ئەوەی باسکرا لە شوێنەوارو کاریگەریی ئەو شتانەی دەزگاکانی راگەیاندن بڵاوی دەکەنەوە لە زانیاریو هەواڵی جۆراوجۆر لەسەر خەڵکی، بەڵام بەشی هەرە گەورە لە لێکۆڵینەوەکان لەم رووەوە پتر پێی داگرتووە لەسەر لێکۆڵینەوەو باسکردنی سێ بوار، کە ئەوانیش:

PDF 4 KURD

١ـ بواری پێگەیاندنو پێگەیشتنی کۆمەڵایەتی: (التنشئة الإجتماعية).

٢ـ بواری توندوتیژی (العنف).

٣ـ بواری وروژاندنی سێکسی (الإثارة الجنسية).

ئەمەش واناگەیەنێت، توێژەرەوانی بواری راگەیاندنو کۆمەڵگە لایەنەکانی تری کاریگەری هۆکانی راگەیاندنیان لەسەر جەماوەر فەرامۆش کردووە، وەك گۆڕینی هەڵوێستەکانو کاریگەریی دروستکردن لەسەر راو بیروبۆچوونی خەڵکی و ئەو شتانەی تر کە پەیوەندی بە رەفتارو هەڵسوکەوتی مرۆڤەوە هەیە، بەڵکو لەبەرئەوەیە کە ئەم سێ شتە یان بوارە، زیاد لە هەموو شتێکی تر جێی گوتو وێژو مشتو مڕن بە هۆی ئەو ئاسەوارە قووڵانەی لەسەر زۆر توێژو لایەنی ناو کۆمەڵگە بە تایبەتیش مندالان، جێی دێڵن.

رای گشتی و راگەیاندن

دەزگا راگەیاندنەکان بە گشتی ـ بینراوو بیستراوو خوێنراو ـ ئامانجیان تێگەیاندنو رۆشنبیرکردنی جەماوەرو گەلالەکردنو گۆڕینی رای گشتییە بەشێوەیەك بگونجێت لەگەڵ ئامانجو بەرژەوەندییە گشتییەکاندا.

چەمکی رای گشتی

رای گشتی بریتییە لە راوبۆچوونی ئەندامانی گروپێکی کۆمەڵایەتی سەبارەت بە مەسەلەیەکی دیاریکراو، یان بریتییە لە چەند ئاراستەو بڕاردەیەك کە چەندین کەسی کۆمەڵگا دەری دەبڕن لە مەڕ مەسەلەیەکی جێی بایەخی گشتی.[1]

(چایڵدز) دەڵێت رای گشتی بریتییە لە کۆمەڵێك راوبۆچوونی تاکەکان.

(البرج) پێی وایە رای گشتی دەربڕینی بابەتێکی دیاریکراوە، کە جێی وتووێژ بێ لەلای گروپێك لە گروپەکان.

(کی) پێناسەی رای گشتی ئاوا دەکات کە بریتییە لەو راوبۆچوونانەی دەبنە بیروباوەڕ لای خەڵکانێکی تایبەتو لەم رووەوە حکومەت بە هەندی وەردەگرێتو وریای دەبێت.[1]

---

[1] ـ الدكتور قحطان أحمد سليمان الحمداني، سەرچاوەی پێشوو، ل٣٤٥.

زانا سۆسیۆلۆژییەکانی وەك (جۆن ستیوارت میل)و (کۆلێرنە)و (ولیام ئەلبێگ William Albig) و (لیۆنارد دۆب Leonard dob)و (ئۆلپۆرت R.H.Alport)و (ڤۆکەی V.O.Key)و (د. و. مینار D.W.Minar)، بە گشتی وای بۆ دەچن کە رای گشتی بریتییە لە گوزارشت کردن لە بابەتێك ، یان مەسەلەیەکی دیاریکراوو گرنگ لە لایەن کۆمەڵە کەسانێکی زۆرەوە لە ماوەیەکی زانراوو لە ژێر کاریگەرییێتی راگەیاندندا کە دوای دیالۆگو وتوویژو هەڵسەنگاندنێکی ئاشکرا گەڵاڵە دەبێت[٢]، بۆیە لەم سۆنگەیەوە دەتوانین بڵێین رەگەزەکانی رای گشتی بریتین لەمانەی خوارەوە:[٣]

١- بوونی گروپێکی دیاریکراو لە خەڵکی کە خاوەن پرسێکی دیاریکراو بن، ئیدی گروپەکە گەورە بێت، یان بچووك.

٢- بوونی ڕا، یان ئاڕاستەیەك بۆ ئەو مەسەلەیە بەڕازیبوون پێی یان رەتکردنەوەی کە بە شێوەی نووسین، یان بە زارەکی، یاخود بە دەست گوزارشتی لێ دەکرێ.

٣- بوونی مەسەلەیەکی دیاریکراو - گشتی بێت، یان تایبەتی - کە دەخوازرێ راوبۆچوونی لە هەمبەردا دەربڕدرێ.

٤- ئەو ڕاو ئاراستەیەی گوزارشتی لێدەکرێ هی زۆرینەی کۆمەڵ بێت.

٥- رایەکی کاتییە بۆ وەختێکی زەمەنی، و هەمیشەیی نییە .

لە روانگەی ئیسلامەوە رای گشتی بریتییە لە رای جەماوەری ئوممەت، واتە رای زۆرینەیان، بە مانای ئەگەر زۆربەی خەڵکی مسوڵمان راوشتێکیان بە پەسەند زانی لە هەر بوارێکی سیاسی، ئابووری، کۆمەڵایەتیی دا، ئەوا بە ڕای هەموو ئوممەت لەو مەسەلەیەدا دێتە هەژمار، لەگەڵ پێدانی بایەخی تایبەت بە نوخبەی رۆشنبیری کۆمەڵگە کە بریتین لە زاناو داناو فەقیهەکان کە ڕاو بۆچوونەکانیان حسابێکی تایبەتی بۆ دەکرێو سەنگی خۆی

---

1 – سۆزان مامە: ڕای گشتی و ڕۆڵی ڕاگەیاندن, گۆڤاری (ڕۆژنامەنووس)، سەندیکای ڕۆژنامەنووسانی کوردستان، ژمارە (٩)، ٢٠٠٦، ل٧٩.

2 – رەئوف حەسەن، سەرچاوەی پێشوو، ل٥١.

3 – الدكتور قحطان أحمد سليمان الحمداني، سەرچاوەی پێشوو، ل٣٤٥.

PDF 4 KURD

هەیە لە ڕێزدانان بۆ ئەو حوكمەی دەردەچێت لە كاتی بەڵگە پێهێنانەوە و ئیستیدلال كردن لە رای گشتییدا.[١]

گرنگی ڕای گشتی

رای گشتی لە چەند رووەوە گرنگی هەیە، ئەمڕۆ هەڵوێستەكانی رای گشتی لە بەرامبەر مەسەلە سیاسیی‌و كۆمەڵایەتی‌و ئابورییەكان ـ نیشتیمانی‌و هەرێمی‌و نێودەوڵەتی، بایەخ‌و گرنگییەكی زۆری هەیە، بە تایبەت كە كار دەكاتە سەر گۆڕینی ڕەوتی كۆمەڵ بە ئاراستەی ئەو شتانە یان ئەو بیروباوەڕانەی هەر گەل‌و حكومەتێك یان گروپێك بۆ بەدەستهێنانی كۆمەڵێك مافی خۆی یان لە پێناو بەرژەوەندی گشتیدا پێی باشە. لە وشتانەی رای گشتی تیایدا بایەخی هەیە، زانینی راو گۆشەنیگای گشتییە لە بارەی پاڵێوراوانی هەڵبژاردنەكان، بۆ ئەو مەبەستەش بە چەند شێوازێك وەك راپرسی هەوڵدەدرێت لە پێشا ئاراستە و هەڵوێستەكانی ڕای گشتی بزانرێ, و سوود لە ئەنجامەكانی وەردەگیرێت بۆ ڕەنگڕێژیی سیاسەت و نەخشە و پلانی داهاتوو.

دیارە ئەمەش وا ناگەیەنێت كە بە شێوەیەكی ڕەها پشت بە ڕای گشتی دەبەسترێت, چونكە وا ڕێك دەكەوێت سەرۆك و فەرمانڕەواكان دوای سەركەوتنیان هەڵوێستی جیاواز وەردەگرن, یاخود لە ڕای زۆرینە لادەدەن و خۆشیان لەگەڵ ڕەخنە و گازەندەی توندی جەماوەر بەرەو ڕوو دەكەنەوە, دیارترین نموونە هەڵوێستی (تۆنی بلێر)ی سەرۆك وەزیرانی بە ریتانیایە كە خۆی گێل كرد لە بەرامبەر ڕای گشتی بەریتانی كە بەرێژەیەكی زۆر (٦٨٪) دژی شەڕی عێرق بوو, لە لایەن حیزبەكەی خۆشیەوە (حیزبی كرێكارانی بەریتانی) ڕووبەڕووی دژاتییەكی توندبوویەوە كە خەریك بوو لە پلەكەی لای بەرێت.[٢] كە ئەو هەر لە سەر ڕاكەی خۆی بەردەوام بوو و بایەخی نەدا بە ڕای گشتی ولاتەكەی. هەمان نموونە بۆ ڕای گشتی ئەمڕۆی ئەمریكاش دروستە, كە (جۆرج بۆش) لە هەمبەر شەڕ و كشانەوەی هێزەكانیان لە عێراق پشت گوێی خستووە.

---

[1] – موسى زيد الكيلاني، سەرچاوەی پێشوو، ل٤٢ـ ٤٣.

[2] – الدكتور قحطان أحمد سليمان الحمداني، سەرچاوەی پێشوو، ل٣٤٦.

PDF 4 KURD

ڕای گشتی وەك یەك لە هێزەکانی ژیانی سیاسی کۆمەڵگەی مەدەنی لە گۆڕانکاریە ئابوورییەکان و دبلۆماسیەتی گشتیدا گرنگی و بایەخی زۆری هەیە, هەروەك ڕای گشتی لە هەر مەسەلەیەکدا ڕادەی کارلێکی میللی و هەماهەنگی و هاوخەمی کۆمەڵایەتی و یەکبوونی بەرژەوەندی لەو مەسەلەیەدا و هەروا کارایی و زیندوویّتی کەناڵەکانی پێوەندی ڕای گشتی و کاریگەر بوون بە هۆکانی ڕاگەیاندن و قەناعەت کردن بە پەیام و ڕوونکردنەوەکانیان, دەردەخات.

گەرچی نە لە قورئانی پیرۆز و نە لە فەرموودەکانی پێغەمبەردا (ﷺ), وشەی(ڕای گشتی) بە چەمکە گشتییەکەی نەهاتووە, بەڵام ئیسلام وەك ئاین و هزری ئیسلامی وەك هزرێکی جیهانی, مانایەکی پڕ بایەخ و گەورەی داوە بە چەمکی ڕای گشتی لە میانی ڕوونکردنەوەی ئەو ئەرك و بەرپرسیارێتییانەی پێویستە دەسەڵاتدارو فەرمانڕەوای مسوڵمانان لە بابەتی ڕای گشتی دا وەڵامگۆیان بێت.

ئیجماع لە شەریعەتی ئیسلامدا کە لەسەرچاوەکانی فەرمانڕەوایەتی و حوکمە و شوێنێکی تایبەتی و مەزنی هەیە, وا پێناسە دەکرێ کە بریتییە لە ڕای گشتی خاوەن ڕا و شەرع زانەکان لە ئاییندا. هەروەك عورفی دروست و ڕەسەنیش گرنگی خۆی هەیە کە بریتییە لەو شتانەی لەنێو خەڵکیدا باو بوونە و خوویان پێوە گرتوون و لەسەری ڕاهاتوون, کەوا بوو وەختێك هزری ئیسلامی ئەو بایەخە گەورەیە بە ئیجماع و عورفی ڕەسەن دەدات, واتای گرنگی دان بە ڕای گشتی دەگەیەنێ.

ئەم گرنگی پێدانەش بەڕای گشتی، ئیسلام بەر لە ١٤٠٠ ساڵ و بەر لەوەی ڤۆڵتر لیبمان کتێبەکەی لە بارەی ڕای گشتی لە ساڵی ١٩٢٢دا بنووسێ کە توێژینەوە نوێکانی بواری ڕاگەیاندن بە سەرەتای قسە لەسەرکردنی ڕای گشتی دادەنێن، دەستی پێکردووە، بۆ نموونە پێغەمبەر (ﷺ) هێزی کاریگەری لە ڕای گشتییدا بەکارهێنا کاتێك فەرمانی بە مسوڵمانان کرد دەنگ دابڕن لەو سێ کەسەی لە جەنگی تەبووك دواکەوتبوون (کەعبی کوڕی مالیكو مەرارەی کوڕی ڕەبیعو هیلالی کوڕی ئومەییە)، کە ئەوەبوو بۆ ماوەی (٥٠) ڕۆژ دەنگیان لێ ڕاگرتنو موقاتەعەیان کردن، ئیتر کەوتنە ژێر فشاری ڕای گشتی ئەوکاتەو زۆر نارەحەت بوون، تا ئەوە کە پەشیمان بوونەوەو گەڕانەوە لای خوا، و خوداش تەوبەکەی قبوڵ کردنو هاتنەوە ریزی جەماوەر کە قورئانی پیرۆز لە ئایەتەکانی (١١٧ـ ١١٩)ی سورەتی (تەوبە)دا بۆمان ئەگێڕێتەوە.

PDF 4 KURD

هەروەها لە قۆناغەکانی تری حوکمڕانی ئیسلامیشدا، سوود لە رای گشتی وەرگیراوە، بەتایبەت لەسەردەمی عومەری کوڕی خەتتاب (رەزای خوای لیَ بیَت) ئەو مەسەلەیە باشتر نمایانە، کە سوودی لە رای گشتی وەردەگرت لە پەیوەندییەکانی خۆیدا لەگەڵ والی ویلایەتەکاندا، گەر سکالای ناوچەیەکی لەسەر والییەکان پیَدەگەیشت، نویَنەری خۆی دەنارد بۆ لایانو رای ناوخۆی ویلایەتەکەی وەردەگرت لەسەریو کاری لەسەر دەکرد هەروەك لەمەڕ خەڵکی کوفەدا وا مامەڵەی کرد.[1]

ئایینی ئیسلام هانمان دەدات ریَز لە رای گشتی بگرین لەوەی کە جەماوەری مسوڵمانان و ئەهلی حەلو عەقد (شورا) لە کاروباری شەرعیو عورفییاندا لەسەری ریَك دەکەون، چونکە یەك لە کۆڵەگەکانی رای گشتی ئیسلامی بریتییە لە پرەنسیپی راویَژ (شورا) کە گردبوونەوەیەکی رای گشتییە (وَشَاوِرْهُمْ فِي الأمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّهِ إِنَّ اللّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ).[2]

واتە: لە کاردا راویَژو تەگبیریان پیَبکە، وەختیَ لیَبڕای و ئەزمت جەزم کرد کاریَك بکەی، ئەوا هەر بە تەمای خوابە و پشت بەو ببەستە، بەڕاستی خودا ئەو کەسانەی خۆشدەویَ کە پشت بەو دەبەستن.

هەروەك لە کۆڵەگەکانی رای گشتی، خۆشویستنی هاوولاتی ئیجابییە لە هاوولاتی بوونو قبوڵنەکردنی ستەم و ژیانی سەرشۆڕیو ژیَردەستەییدا، وە لە سەربەخۆیی لەڕاو بۆچووندناو شویَن نەکەوتنی کویَرانە. جیَی ئاماژەیە کە یەکیَ تر لە کۆڵەگەکانی رای گشتی بریتییە لە شویَنکەوتنی رای سەرۆكو سەرکردەی باڵا لە هەندیَ حاڵەتدا باوەکو قەناعەتیشت نەبیَ پیَی، چونکە ئەو وردترو فراوانتر لەبەرژەوەندی گشتی مسوڵمانان دەڕوانیَ، واتە ئەگەر سەرکردە شتیَکی تری جیا لەوەی رای گشتی لەسەرە بە سوودبەخشتر و بەرژەوەندیتر بۆ مسوڵمانان و دانیشتوانی ولات زانی، ئەوە هەڵدەبژیَری، وەك دەبینین پیَغەمبەری خوا (ﷺ) لە (سوڵحی حودەیبیە)دا بڕیاری ئاشتی دا، گەرچی ژمارەیەکی زۆر لەگەڵیدا نەبوون لەوانەش (عومەری کوڕی خەتتاب)، کە ئەوەبوو دواتر لەبەرژەوەندی

---

[1] – موسى زيد الكيلاني، هەمان سەرچاوەی پیَشوو، ل٤٠ـ ٤٢.

[2] – سورەتی (ئالی عمران) ئایەتی (١٥٩).

PDF 4 KURD

مسوڵمانان شكایەوەو ژمارەیان لە (١٤٠٠) كەسەوە بۆ (١٠) هەزار كەس زیادی كرد لە ماوەی دوو ساڵدا، ئەمەش رۆڵی سەركردە لە گەلاڵەو دروستبوونی رای گشتییدا دەردەخات، بەڵام دەبێ ئەوەش بزانین كە یەكەم: پێغەمبەر (ﷺ) بە پێی نیگاو پەیامی خوا هەڵسوكەوتی دەكرد، نەك لە خۆیەوە، دووەمیش: ئەمە بۆ سەركردەیەك دەشێ و رەوایە بەڕاستی دادپەروەرو راستگۆو جێی متمانەی مسوڵمانان بێت، نەك خۆسەپێن بێتو پێشخستنی بەرژەوەندی تایبەتی لەسەر بەرژەوەندی گشتی سیماو پیشەی بێت.

جۆرەكانی رای گشتی

١ـ رای گشتی ناوخۆیی.
٢ـ رای گشتی دەرەوە.
٣ـ رای گشتی توندوتیژ (شۆڕش، یا كودەتا).
٤ـ رای گشتی شاراوە (كە دەبێتە هۆی بێموبالاتی و نەرێنی).
٥ـ رای گشتی كاتی (لە كاتی شۆڕشەكاندا ـ پلانێكی سیاسی، بەرنامەیەكی مانگرتن).
٦ـ رای گشتی تێكڕایی (هەموو خەڵكی دەگرێتەوە لە جەماوەری گەل لە رووی مێژوویی‌و ژیاری دا كە ئەمە رایەكی گشتیی هەمیشەییە).[1]

پێكهاتنی رای گشتی

رای گشتی لە كۆمەڵێك هۆكار پێكدێت ـ ناوخۆیی‌و دەرەكی ـ كە كاریگەریی دروست دەكەن لەسەر راو هەڵوێستو هەڵسوكەوتی جەماوەر، چ بە سلبی بێت، یان ئیجابی، لەوانە:
١ـ ژینگەو خێزان.
٢ـ ئایینو دابو نەریت.
٣ـ چەشنی چینایەتی‌و كۆمەڵایەتی.
٤ـ جۆری كلتورو بیركردنەوە.
٥ـ قوتابخانەو ماڵ.

[1] – موسى زيد الكيلاني، هەمان سەرچاوەی پێشوو. ل٧٥

PDF 4 KURD

٦ـ هۆكانی راگەیاندن.
٧ـ رووداوە گرنگەكانو ئەزموونەكانی ژیاریی مرۆڤایەتی.
٨ـ حیزبە سیاسییەكانو گروپەكانی فشارو بەرژەوەندی.
٩ـ سەركردایەتی.
١٠ـ بارودۆخەكان ئێستاو داهاتوو.[١]

كاریگەریی راگەیاندن لە دروستبوونی رای گشتییدا

بێگومان هۆكانی راگەیاندنو میدیا، هۆكارگەلێكی گەورەن لە كاریگەریی دروستكردنی رای گشتییدا، بەتایبەت كە ئەمرۆ هاوولاتیان بە بەردەوامی مامەڵەیان لەگەڵا دەكەنو زانیارییان لێوەردەگرن، كەناڵو میدیاكانی راگەیاندنیش كێبەركێیانە بۆ راكێشانی جەماوەر بەلای خۆیاندا و دروستكردنی رای گشتی بەهەر وەسیلەیەكی گونجاو، هەروەك بانگەشەو ریكلام و جەنگی دەروونی و پروپاگەندەش، وێرای هەواڵو زانیاریی لە خۆدەگرن.

كەناڵو هۆكانی راگەیاندن دەتوانن رۆڵێكی گەورە لە گەڵاڵە كردنی رای گشتییدا ببینن، هەروەك لە رابردوودا بینییان, وەك چۆن لە شەستەكانی سەدەی بیستەمدا كەناڵە تەلەفزیۆنیە جیهانیەكان, بە ناو خۆی ئەمریكاشەوە, بە شێوەیەكی بەربلاو دەستیانكرد بە بلاوكردنەوەی كوێرەوەرییەكانی شەڕی (ڤێتنام) و كارەساتەكانی و بەدڕەوشتیەكانی سوپای ئەمریكا و پێشێلكردنەكانی مافی مرۆڤ لەو جەنگەدا, كە ئەمریكا دەیەویست تەنها هەواڵی سەركەوتنەكانی و رەوایی شەڕەكە پەخش ببێ, بەلام راگەیاندن توانی رای گشتی جیهانی دژی ئەمریكا بهەژێنێ بە هۆی ئەو هەواڵ و وێنە و دیمەنانەی لە شەڕەكەی ڤێتنامەوە بۆ خەڵكی جیهان پەخشی دەكرد, و پەردە هەڵمالێن لەسەر قەیرانی تێوەگەلانی ئەمریكا لە شەڕەكەدا و ئەو بودجەیەی بە نهێنی بۆی تەرخان كرا بوو, تەنانەت بەهۆی بلاو كردنەوەی هەواڵەكانی ئەو شەڕەوە, حكومەتی ئەمریكا رۆژنامەی (نیۆیۆرك تایمز)ی دا بە دادگا و سەرۆك كۆمار و وەزیری بەرگری ئەو ولاتە سوور بوون لەسەر سزادانی, بەلام بڕیاری دادگا پێچەوانەی داواكانیان بوو.[٢]

---

[1] - الدكتور قحطان أحمد سليمان الحمداني، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل٣٥٢. موسى زيد الكيلاني، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل٥٧ـ ٥٨.

[2] – رەئوف حەسەن, سەرچاوەی پێشوو, ل ٥٥ ـ ٥٧.

PDF 4 KURD

هەروەك (ڕای گشتی) کاری خۆی دەکات, هەوڵەکانی (دژە ڕای گشتی)ش بەردەوام کاری جددی بۆ هەڵوەشاندنەوە و پووچەڵکردنەوەی دەکەن و هەرچەکی ڕاگەیاندنیش بۆ نەهێشتن یان کەم کردنەوەی کاریگەرێتی ڕای گشتی بەکار دەبرێ, بۆ نموونە لەکاتێکدا ڕای گشتی سەبارەت بە گەمارۆی ئابووری لەسەر عێراق لەسەردەمی (کلینتۆن)دا گەیشتە لوتکە "و هەر (٢٤) ئوسقوفیەتەکەی ئەمریکا, بەراپۆرتێك کوشتنی ڕۆژانەی (٢٥٠) منداڵی عێراقی بەرەفتارێکی بەدڕەوشتانە دایە قەڵەم, کتوپڕ ئابڕوو بردنە (**فضيحة**)ەکەی (مۆنیکا ـ گەیت)ی سێکسییان بۆ چەندەمین جار بەسەردا هێنا و لەنێوانیدا کێشە جینایەتکارەکەی خۆیان بەرامبەر (٢٠) ملیۆن ئینسان کپکردەوە".[1]

هەروەها لەکاتی کیمیابارانی شاری هەڵەبجە و ناوچەکانی تری کوردستان لە هەشتاکانی سەدەی ڕابردوودا کە خەریك بوو ڕای گشتی جیهانی بهەژێنێت, هەر زوو گەمارۆ درا و زلهێزەکان خۆیان لێ گێل کردو خەریك بوو گومانیش لە ڕاستی و دروستی هەواڵەکە دروست بکەن و دروستیشیان کرد, تەنیا ئێران وەك پێویست هاتە پێشەوە و ڕێگەی بەپەیامنێرەکان داو ڕاگەیاندنی خۆیشی خستەگەڕ بۆ گواستنەوەی واقیعی کارەساتی (هەڵەبجە), تا ئەو کاتەش ویستیان و بەرژەوەندییان خواستی, باسی نەکرایەوە!

لەکۆڕەوی ملیۆنی بەهاری (١٩٩١)شدا, ڕای گشتی و ویژدانی مرۆڤایەتی جووڵا, کاتێك کەناڵەکانی ڕاگەیاندن و tv کان دیمەنەکانی کۆچی بە کۆمەڵی کوردان و ئێش و ئازار و مەرگەساتەکانیان پیشانی دنیادا کە بەرەو سنوورەکانی ئێران و تورکیا ملیان نابوو لە ترسی ڕژێمی بەعس, بەڵام ئەو ڕای گشتییەش کرایە قوربانی دەست پێکردنەوەی وت و وێژی نێوان حکومەتی بەغداو سەرانی (بەرەی کوردستانی) و دەست لەملانێ بوونیان لەگەڵ (سەددام حوسێن)دا, کە زیاتر تیشك خرایە سەر ئەو مەسەلەیە و مەرگەساتەکانی کۆڕەوەکە بە فەرامۆشی سپێردران.

جا لەبەرئەو ڕۆڵەی ڕاگەیاندن لەژیانی گشتی ئەمڕۆی مرۆڤایەتیدا دەیبینێ, ئەستەمە هەروا تێپەڕاندنی و بە هەند وەر نەگرتنی, ئەندامانی بواری ڕاگەیاندنیش کە تاکی نێو کۆمەڵگەن, وەختێك دەکارن زیاتر کاریگەریی بنوێنن و ڕای گشتی ئیجابی گەلاڵە بکەن کە

[1] – بە گواستنەوە لەسەرچاوەی پێشوو, ل ٥٧.

PDF 4 KURD

ڕاستگۆ بن و ئەمانەت لە گواستنەوەی زانیارییەکان و خستنەڕووی گرفت و ئاریشەکان و دانانی چارەسەر بۆیان, ڕەچاو بکەن.

هەڵسەنگاندنی ڕای گشتی

دوای ئەم کورتە باسە لەمەڕ رای گشتی، پێمان خۆشە ئاماژە بەوە بدەین کە (ڕای گشتی)ش لەلایەن توێژەرەوانو بایەخ پێدەرانی ئەو بوارەوە، ڕووبەڕووی رەخنەگەلێك بووەتەوە،[1] کە وتوویانە: ئەم ڕایە نە (ڕا)یەو نە (گشتی)یە، چونکە راکان هی خەڵکانێکی کەمن کە بەرژەوەندییان وادەخوازێت، هەروا هی ئەو سەرکردەو فەرمانڕەوایانەی ئاڕاستەکەر و جووڵێنەرین، بەڵام تێکڕای میللەت، ئاگادارنییەو زۆربەیان حەقیقەتی شتەکان تێناگەن، بۆیە وەسف کردنی (ڕا)یەکە بە (گشتی) لەگەڵ واقیعدا یەك ناگرێتەوە، هەروەها (ڕا)ش نییە، چونکە پێویست دەکات (ڕا) زادەی چەندین زانیاری وردو تەواو بێت لەمەڕ مەسەلەیەکدا کە جێی باسو تاوتوێ کردنە بۆ گەیشتن بە ئاکامێکی دروستو هاوسەنگ، کەچی زۆربەی ئەوەی دەخرێتە بەرباس، ئەنجامی ئەو کاریگەرییەیە کە دەزگاکانی راگەیاندن دروستی دەکەن، یان ئەو بانگەشەیە کە زانیارییەکانی پێویستییان بە راستیو دروستیو دیققەت هەیە.

بۆیە پێویستە ڕای گشتی دروستو تەواو کە سەنگو قورسایی خۆی هەبێت، چەند مەرجێکی تیادا بێتە دی، وەك بوونی رادەیەکی پێویست لە تێگەیشتنو هۆشیاری لای تاکەکانی کۆمەڵگەو ئامادەباشی بۆ وەرگرتن یان رەتکردنەوەی ئەو ڕاوبۆچوونانەی پەیوەستن بە کاروباری گشتییەوە، وەهاوبەرژەوەندیو هاوڕەگەزییو یەکبوونی زمانو ئایینو ژینگەی گشتی، چونکە جیاوازی لەو شتانەدا لە ئەمیەتی رای گشتی کەم دەکاتەوە، ئەمە وێڕای بوونی ئازادی راو قسەو بەیان، و ساغی و ئەمانەتی میدیاکانی راگەیاندنو دوور بوون لە هەوڵدانی تاکڕەوانەو کارکردن بۆ لایەنێکی دیاری کراوو قۆرخ کردن.

ئەگەر لە سیستەمە دیموکراتییەکاندا، ڕای گشتی شوێنی خۆی هەبێو مەسەلەیکی دیارو بەرچاو بێت، ئەوا لە سیستەمە تۆتالیتارو بەناو دیموکراتییەکاندا، حیزبی دەسەڵاتدار لە

---

[1] – الدكتور قحطان أحمد سليمان الحمداني، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل٣٥٨.

PDF 4 KURD

هەولّی ئەوەدایە ئیرادەو بیروڕاکانی لە ڕێی دەزگاکانی ڕاگەیاندنەوە بەسەر ڕای گشتییدا بسەپێنێ بۆ ڕازی کردنی جەماوەر بە بیروبۆچوونەکانی، هەروەك چۆن سەرکردەکانی حیزبی شیوعی سۆڤیەتی پێشوو بە ڕاشکاوانە ڕایانگەیاند کە نەك لە دوای جەماوەرەوە ناڕۆن، بەلّکو خۆیان لە سۆنگەی ئامانجەکانیانو بە هۆی ئامرازەکانیانەوە، ڕێبەرایەتی جەماوەر دەکەنو بە حیزبەوە پەیوەستی دەکەن، ئەگەر نا دووچاری مەرگو نەمان دەبنەوە لە حالّەتێکدا بێ فەرمانی حیزب بکەن، هەروەها زۆربەی ڕژێمە دەسەلاّتدارەکانی ئەمڕۆش بە تایبەت لە خۆرهەلاّتو ناوچەکەی ئێمەدا، پێچەوانەی ویستو خواستەکانی جەماوەرەکانیانو ڕای گشتی دەجوولّێنەوە.

سەرنجێك لە واقیعی ڕاگەیاندنی ئەمڕۆ و میدیای کوردیی

لە چەند لاپەڕەی پێشوودا، لەبارەی بایەخو گرنگی ڕاگەیاندن وەك فاکتەرێکی گرنگی هۆشیارکردنەوەو پێگەیاندنی کۆمەلّگاو ڕۆلّی لە بنیاتنانی سیستمی کۆمەلاّیەتی و بوارەکانی تری ژیاندا، دواینو ڕوونمان کردەوە کە ڕاگەیاندن گەر بە شێوازێکی دروست و ئیجابیانە ئاراستە بکرێت گەورەترین خزمەتی پێدەکرێتو کۆمەلّگا بەرەو پێش دەبات.

لەگەلّ داننان بەوەدا کە بە فیعلی ڕاگەیاندن بە گشتی لە جیهانی ئەمڕۆدا توانیویەتی نەخشی ئیجابیو موسبەتی هەبێ، بەلاّم لە زۆر ڕووەوە کارتێکردنی خراپی بووە و ئاسەواری سلبی لەنێو جەماوەرو کۆمەلّگای مرۆڤایەتیی دا جێهێشتووە، ئەمەش لەواقیعی ڕاگەیاندنی هاوچەرخدا هەستی پێدەکەین کە تەکنەلۆژیای ڕاگەیاندن بۆ هێنندێ کاری نامرۆڤانە و فێلّو چەواشەکاری بەکاردەهێنرێ، وەك شێواندنی دیمانەو وتەو گوتاری کەسایەتییە ناسراوەکانو دروستکردنی وێنەی قەلّپو سڕینەوەی وێنەی کەسێك و دانانی وێنەی یەکێکی تر لە شوێنیا بۆ مەبەستی تایبەتی، هەلّبەستنی وتەو لێداون بە ناوی کەسێك، یان لایەنێك، یان سەرچاوەیەکی دیاریکراو بۆ تێکدانی پەیوەندی نێوان دوو کەس، یان لایەن، یاخود دەولّەتەکان، دژایەتی کردنی ڕۆشنبیرو نووسەرانو کپکردنی دەنگە ڕەسەنەکانو هاندانی دەسەلاّتەکان بۆ تیرۆرکردن و پاکتاوکردنیان.

بە داخەوە دەلّێم کە دەزگا و کەنالّە ئیعلامییەکان بە گشتی و بە تایبەتبش لە جیهانی ئیسلامییدا، ڕۆلّێکی خراپ دەبینن لە ڕاکێشانی گەنجو لاوەکانمان بەرەو شت گەلێك کە

PDF 4 KURD

خزمەت بە ئێستاو دوارۆژیان ناکات، وەك جوانکردن و گەورەکردنی ئەدەبو رۆژسنبیری بێگانە، ناشیرینکردنی فەرهەنگو رۆشنبیری ئیسلامیی، و هەوڵدان بۆ لابردنی و نەهێشتنی لە سیستمی پەروەردەو فێرکردنیشدا، کە تەنانەت ئەو ئایەتانەش باس لە رێکخستنی خێزانو پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانو حوکمڕانی و جیهادو بەرخۆدان دەکەن، دەسڕێنەوەو وشەگەلی تر کە خزمەت بە رژێمەکانو سیستمە سیاسییە دەسەڵاتدارەکان بکات وەك (برایەتی، خۆشەویستی مرۆڤو ئاشتیو ...) لە شوێنیان دادەنرێن، گوایە ئەمە چارەسەری توندڕەوی و توندوتیژی دەکات!

هەروەها بڵاوکردنەوەی رۆشنبیرییەکی نادروستی جنسی، کە ئەمڕۆ لە کەناڵەکانی راگەیاندنداو لە میدیاکانی کوردیش بە داخەوە، ئەوینو خۆشەویستی و دڵداری ـ بە مانای پێوەندی نێوان ژن و پیاو ـ وەك بەهێزترین سۆز نمایش دەکرێت، بۆ ئەمەش ئافرەت وەك کاڵایەك بەکاردەهێنرێت، فیلمو زنجیرە دراما تەلەفزیۆنییەکانیش باس لە خۆشەویستیو هونەرو گۆرانی و پەیوەندی سێکسی ناشەرعی دەکەن، بێگوێدانە کاریگەرییەکانی لەسەر خێزانو مەترسی لەسەر تێکدانی قەڵای باوەڕو کلتوری کۆمەڵگا، کە بەم کارانە ئەخوازرێ تێڕوانینی ئیسلام بۆ رێکخستنی خێزانو جنس بشێوێنرێو بەرگێکی تری بە بەردا بکرێ و بگۆڕدرێ، گرنگی بە خورافاتو کەلووەکان و شتە نازانستییەکان دەدرێت.

لە راستیدا بوونی ئەو هەموو کەناڵە ئیعلامییە لە کوردستان بە کەناڵی ئاسمانیو رادیۆو تەلەفزیۆنی ناوخۆو دەرچوونی دەیان رۆژنامەو گۆڤارو بڵاوکراوەی حیزبیو سەربەخۆش، وە بەرەوپێشچوونی لە هەردوو رووی چەندێتیو چۆنیەتییەوە، نیشانەی زیندوێتی راگەیاندنی کوردییە و جێی دڵخۆشییە، ئازادییەکی باشیش گەر رێژەییش بێت فەراهەم هاتووە، بەڵام دەبێ ئاگاداری ئەوەش بین کە ئازادی رەها لە هیچ شوێنێکی دونیادا نییەو ئازادی گرێدراوی بەرپرسیارێتییە، واتە لەگەڵ بوونی ئازادی ئیعلامیو رۆژنامەوانی دا، ئەبێ بەرپرسیارێتی ئەخلاقی لە بیرنەکرێ، دەبێت راگەیاندن پەیامێك بێت راستو واقیعی بۆ ئەوەی ئامانجی خۆی بپێکێت، بەڵام دەبینین ئازادی قۆزراوەتەوە زۆرجار بۆ تۆمەت پێکردنو ناوزڕاندنی خەڵکیو ناشیرینکردنو لێدانی ناسنامەی مسوڵمانێتی گەلی کوردستان، کە حاشا هەڵنەگرە کۆمەڵگای کوردیی کۆمەڵگایەکی مسوڵمانەو ئەو گەلە لە ریزی پێشەوەی گەلانی پابەندبوو بە ئیسلام دێتە ژمارو ئەو پەیامە بووەتە بەشێکی گرنگ لە ژیانی کۆمەڵایەتی، وەلێ مخابن هەوڵدەدرێ پێچەوانەی بیروباوەڕو ناسنامەی ئەو گەلە راگەیاندن

PDF 4 KURD

ئاراستە بكرێ و ئەمەش بێگومان ناواقیعی بوونی ڕاگەیاندنی كوردیی لەو ڕووەوە دەردەخات.

پەیامی ڕاگەیاندنی كوردیی، بە تایبەت لە سەرەتای لە دایكبوونی یەكەم ڕۆژنامەی كوردیی كە (كوردستان) بوو لە ساڵی (١٨٩٨)، ئەو پەیامە بوو كە گوزارشتی لە ناخی كۆمەڵگای كوردستان دەكرد، كە دەیەویست ڕۆڵەكانی گەلی كورد بەناوی خواو بە پشتبەستن بە فەرموودەكانی پێغەمبەری ئیسلام (ﷺ) بەرەو پێش بباتەو هۆشیاریان بكاتەوەو بایەخی خوێندنو خوێندەواری و دژایەتی كردنی نەزانینو دواكەوتنو ڕێگاكانی پێشكەوتنیان بۆ ڕۆشن بكاتەوە، واتە پەیامێك بوو پابەند بە بەها كۆمەڵایەتیو ئایینیو مرۆییەكانی گەلەكەمان، ئایا ڕاگەیاندنو ڕۆژنامەگەریی كوردیی ئەمڕۆ میراتگری هەمان پەیامە كە (كوردستان) لە كۆتایی سەدەی (١٩)دا هەڵیگرتبوو؟ ئایا بە ڕاستی دابڕینی ڕاگەیاندن بە گشتی بە هەموو كەناڵەكانیەوە لە بەها ئایینیو كۆمەڵایەتیو كلتورییەكانمان و ئازادی ڕەهاو بێ قەیدو شەرت وەك هەندێك بانگەشەی بۆ دەكەنو بە گەورەتر سەیركردنی كلتووری بێگانەو زەقكردنەوەی هەندێ هەڵەی مێژوویی، ڕێگای سەركەوتن و گرەنتی پێشكەوتنمانە ؟!

بە دڵنیاییەوە، نەخێر، دەبێ ڕاگەیاندن واقیعی كۆمەڵگاكەمان بەرجەستە بكات، نەك وێنەیەكی ناشیرین لەو كۆمەڵگایە پیشانی دەرەوە بەتایبەتی جیهانی ئیسلامی بدرێت، چونكە ئێمە هێشتا لە قۆناغی بنیاتنانەوەداینو لەم قۆناغەدا گرنگە دەزگاكانی ڕاگەیاندنمان بەشدارییەكی بوێرانە و بە ڕێشتانە بكەن لە پرۆسەی ئاوەدانكردنەوەی كوردستانو بلاوكردنەوەی چاكەو هەرچی لەبەرژەوەندی ئێستاو دوارۆژی میللەتدایەو خۆیان بپارێزن لە وروژاندنی ئەو شتانەی بە هۆیەوە نەوەكانی داهاتوو باجەكەی ئەدەن، دیارە ئەو ئیمكانیاتە زۆرەی میدیای كوردیی لێی بەرخورداره دەتوانێ ـ لەتەك ناوەندەكانی تری پەروەردەو پێگەیاندندا ـ خزمەتگوزاری گەورە و شتی بە نرخ و سوودبەخش پێشكەش بە كوردستانو ڕۆشنبیری گەلەكەمان بكاتو هەنگاوی نوێو جددیش بەرەوپێش بنێ بەرەچاوكردنی ئایینو دابو نەریتی ڕەسەنی كوردەواریو بەخۆپاراستن و خۆبواردن لەو نموونە سلبیانەی لە شوێنانی تر تاقیكرانەوەو سەركەوتوو نەبوونو دووبارە نەكردنەوەیان لێرە، بێ شكیش زیانەكانی ڕاگەیاندن ئەگەر بەشێوەیەكی ڕاستو دروست و هاوسەنگ بەكارنەهات،

PDF 4 KURD

زۆر زیانبەخشترو خراپترن لەو زیانو زەرەرانەی کە شەڕو شۆڕو تانكو تۆپو چەکە مرۆڤ کوژەکان دروستی دەکەن.

ئەمڕۆ دەکرێ ڕاگەیاندنی کوردیی، ڕۆڵی بەرچاو ببینێ لە تێپەڕاندنی ئەم قۆناغە هەستیارەی گەلەکەمان و هەوڵدان بۆ دووچار نەبوونەوەی بە کارەساتو نەهامەتی تر، لە کاتێکدا دۆستی زۆر کەمە، خوا لەگەڵیەتی چونکە ستەمدیدەیە، با ئەویش لە خۆمان نەڕەنجێنین، سوپاس بۆ خودا تاڕادەیەکی باش دەروومان لێکراوەتەوە، نەبین بە بەشدار، ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ، لەو شاڵاوەی دژ بە ئایینو کلتوری نەتەوەکەمان وەڕێخراوە، با ڕاگەیاندن بەشداریی کاریگەرانە بکات لە چارەسەرکردنی گیروگرفتە کۆمەڵایەتییەکان، لە بڵاوبوونەوەی چەندین دیاردەی نامۆو کوشندەی وەك بەکارهێنانی (مادده بێهۆشکەرەکان) کە گەنجەکانمان بەرەو چارەنووسێکی نادیار ڕاپێچ دەکات، خۆ لێ نامۆبوونی گەنجانو سەری خۆهەڵگرتنو دوورکەوتنەوە لە هەر بەرپرسیارێتییەکی نیشتیمانیو نەتەوەیی، بڵاوبوونەوەی گەندەڵی کە ناوەندەکانی ئیعلامیی وڵاتەکەشمانی گرتۆتەوە.

درزێکی گەورە، ئەمڕۆ هەستی پێدەکرێ کە لە نێوان ڕۆشنبیرانو ڕاگەیاندنکارانی وڵاتانی ناوچەکەی ئێمە بە وڵاتی خۆشمانەوە لە لایەكو جەماوەر بە تایبەت چینو توێژە هەژارەکان لەلایەکی ترەوە، بوونی هەیە، بۆیە دەڵێم پێویستیمان بە ڕۆشنبیریو ڕاگەیاندنی ساغڵەم و دروست هەیە، بۆ ئەوەی بەرەنگاری نەزانینو دواکەوتن ببینەوە، ڕۆشنبیری مولتەزیم ئەتوانێ وەڵامگۆی ئەو داخوازییە بێتو بۆ ئەم جەنگە جەماوەر تەیارو ئامادە بکات.

پێویستە جیاوازی بکەین لە نێوان ئەوەی بوونی هەیە لەسەر زەمینی واقیعو ئەوەی دەمانەوێت، لە نێوان خواستو هیواکانو ڕاستییەکان، تاوەکو بتوانین ئەوەی گەرەکمانە بەدی بێنین، ئەو فەرهەنگەی لەم بارودۆخەدا دەمانەوێتو زەرووره، بریتییە لە فەرهەنگی بنیاتنان و ئاوەدانکردنەوە، نەك فەرهەنگی ڕووخاندن و وێرانکردن، بریتییە لەو فەرهەنگەی سروودی (شوێنکەوتنی چاکترو جوانتر) دەچڕێ بێگوێدانە بێژەر، یان بکەرەکەی (الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ..).[1] واتە: ئەو کەسانەی گوێ لە قسەو ئاخاوتنان ڕادەدێرنو بەشوێن جوانترینو چاکترینیاندا دەچن.

---

1 - (الزمر: ١٨).

PDF 4 KURD

مەرج نییە هەموومان وەکو یەك بیربکەینەوە، جیاوازی فیکریو کلتووری، جیابوونەوەو دەرچوون ناگەیەنێ لە کۆمەڵگەو خواستەکانی، چونکە ناکرێ بڵێین لە چوارچێوە مرۆڤایەتییەکەدا، ئەبێ گۆشەنیگامان و راوبۆچوونو خوێندنەوەمان بۆ شتەکان و رووداوەکان چوون یەك بێت، بەڵکو دەشێ راوبۆچوونەکان لەیەك جیاوازبنو خوێندنەوەشمان بۆ دیاردەو پەرەسەندنەکان وەك یەك نەبێ، بەڵام دەبێ پردی بەیەکگەیشتنو لە یەکبووردن ـ وەك رابردوو ـ لە رێی وتووێژو یەکتر خوێندنەوەوە، بەهێزو فراوانتر بکەین لە فەزای رۆشنبیریو ئیعلامیو کۆمەڵایەتیی-ماندا، بە لەخۆگرتنی رەگەزەکانی ئیختیلافو جیاوازی و پێکەوەکارکردن لە پێناو بنیاتنانی ئایندەیەکی باشتر لە کەشێکی سیاسیو کۆمەڵایەتیو رۆشنبیری ئازادی وا کە رێز لە هەموو بیروڕاکان بگرێ و مافو کەرامەتو ئایینو دابو نەریتی گشتی کۆمەڵگاکەمانی تیادا پارێزراو بێت.

لە دووماهی ئەم نووسینەدا دەڵێین: پێویستە دەزگا و کەناڵە ئیعلامییەکانمان بە هەموو بەشەکانیانەوە بە رێگەی گەلدا گوزەر بکەن و هەڵگری بیروباوەڕو بەهاو خواستەکانی میللەتی خۆیان بنو هەوڵی بڵاوکردنەوەی هۆشیاری تاكو کۆمەڵ بدەنو بۆ بەرژەوەندی گشتیو خزمەتکردنی وڵاتو پەروەردەی کۆمەڵگا و بنیاتنانی هاووڵاتی دڵسۆزو چاکخوازو خاوەن بیرو فەرهەنگی رەسەن کاربکەنو بە ئاراستەی سوودو بەرژوەندی ئێستاو دوارۆژی خاكو گەلو نیشتیمان تێبکۆشن.

PDF 4 KURD

راسپاردەکان

نامانەوێ ئەوەی لە ناوەڕۆکی ئەم کتێبەدا لێی دواین‌و روونمان کردەوە، لێرەدا دووبارەی بکەینەوە و درێژەی پێبدەین، ئەنجامگیریی‌و هەڵسەنگاندنی بۆ خوێنەرانی بەڕێز بەجێدێڵین، بەڵام پێمان باشە لە کۆتاییدا چەند پێشنیارو راسپاردەیەك بەشێوەیەکی کورت‌و گوشراو بخەینەڕوو:

١- سوودوەرگرتنی ئیجابیانە لە هەموو جۆرەکانی راگەیاندن‌و سەرجەم بەشەکانی بە بیسراوو بینراوو نووسراو و چاپکراوو هەر شێوازێکی ئیعلامی (وتووێژو دیالۆگ، وتار، شیعر و هەڵبەست ...).

٢- پێگەیاندنی کادیری کارامەو پسپۆڕ لە هەموو بوارەکان‌و ئاسانکاری لە تێگەیشتنی ئیعلامیی دا، بە کردنەوەی خولی تایبەت‌و ناردنی کەسانێك لەوانەی لە بواری راگەیاندندا ئیش دەکەن بۆ دەرەوەی وڵات، و خوێندن لە کۆلیژەکانی راگەیاندن لە ناوەوەو دەرەوەی هەرێمی کوردستان.

٣- خوێندنی (بابەتی راگەیاندن)ی نوێ و شێوازەکانی پەیوەندیکردنی جەماوەری لە کۆلیژەکانی شەریعەو خوێندنی ئیسلامیی دا، کە بکرێتە ماددەیەکی ئیلزامی و بخرێتە نێو پرۆگرامەکانی خوێندنەوە بە فەرمی وەك ماددەکانی تر کە تیایاندا ئەخوێنرێن، ئەمەش بۆ پێگەیاندنی کادیری ئیعلامی شارەزاو چالاك، هەروەها گرنگیدانی لایەنە پەیوەندیدارەکان بە تایبەت وەزارەتی ئەوقاف‌و یەکێتی زانایان بە پێگەیاندنی کادیری راگەیاندن لە مامۆستاو رێبەرە ئایینییەکان‌و ناردنیان بۆ دەرەوەی وڵات بۆ وەرگرتنی چەند خولێکی راگەیاندنی نوێ کە جەخت دەکات لە سەر گوتاری ناڕاستەوخۆ و بە پشتبەستن بە زیرەکی و لێهاتوویی و دەرخستنە نوێکان (إکتشافات) لەمەڕ ناخ‌و دەروونی مرۆڤو عەقڵ‌و هۆشی و چۆنیەتی ئاراستەکردنی.

٤- بەکارهێنانی شێوازی هاسان‌و ساکاریی لە کاری راگەیاندن‌و زۆر رۆنەچوون لە ئەکادیمییەت‌و بەکارهێنانی دروشمگەلی کورت‌و ئاڵۆزو زاراوەی قورس، واتە بەشێوەیەك بێ گشت لا تێی بگەن.

٥- پلەبەندی لە کاری راگەیاندن‌و گۆڕانی کۆمەڵایەتیدا، و نەوروژاندنی ئەو بابەت‌و مەسەلانەی هێشتا کاتیان نەهاتووە.

PDF 4 KURD

٦ـ هەروەك هەر وڵاتێك تایبەتمەندی خۆی هەیە لە هەموو روویەکەوە، ئاوەهاش کوردستان تایبەتمەندی ئایینیو نەتەوەییو باکگراوەندی مێژوییو کلتووریو فەرهەنگی خۆی هەیەو پێویستە رەچاو بکرێ، لەگەڵ داکۆکی کردن لە ئازادیو ئازادی راگەیاندنو رۆژنامەگەریی کە تەریب بێت لەگەڵ ئیلتیزام بە بەرپرسیارێتی گشتیو پێشکەشکردنی هەر شتێ لە راگەیاندنی کوردییدا، کە سوودبەخشو راستو واقیعی بێ، چونکە نە ئازادی رەهایەو نە بەرپرسیارێتیش بە مانای کۆتو بەندو رێگرتنە لە داهێنانی نوێو بڵاوکردنەوەی شتی بەسوود.

٧ـ هەوڵدان بۆ دروستکردنی ئاژانسێکی دەنگوباسی ئیسلامی لەسەر ئاستی جیهانی ئیسلامی بە پسپۆڕیو شارەزاییەکی هونەریو زانستییەوە و بە دوور لە فشاری سیاسی حکومەتەکان، کە بتوانێ لە ئاست پێداویستیو داخوازیەکانی کۆمەڵگا ئیسلامییەکانو خواستی نەوەی نوێی مسوڵمانان دا بێت.

٨ـ دامەزراندنو پەرەپێدانی دەزگای بڵاوکردنەوەی ئیسلامیی بۆ چاپو بڵاوکردنەوەی کتێبو گۆڤارو بڵاوکراوەی هۆشیاریی هەمەچەشن کە کەسانی پسپۆڕو شارەزا لە بواری راگەیاندندا کاری تێدا بکەن، هەروەها بوونی راگەیاندنی ئیسلامیی سەربەخۆ بە پێویست دەزانم کە هەموو بوارەکانی راگەیاندن بگرێتەوە.

٩ـ کارکردن بۆ گەیشتن بە گوتارێکی راگەیاندنی سیاسی ئیسلامیی لە کوردستانو هاوکاریو هەماهەنگی لە نێوان راگەیاندنی لایەنە ئیسلامییەکان و سوود وەرگرتن لە بەهرەو ئەزموونی یەکتریو بەسوودوەرگرتن لە تەکنەلۆژیای راگەیاندنی نوێ.

١٠ـ هەوڵدان بۆ پێکهێنانی دەستەی ڕاوێژکارییو پلاندانان و پەرەپێدان بۆ کاروباری راگەیاندنو سوودوەرگرتن لە خەڵکانی شارەزاو پسپۆڕو بەهەندوەرگرتنی ڕاو سەرنجو زانیارییەکانیان بۆ بەرەوپێشبردنو گەشەپێدانی کەناڵەکانی راگەیاندن.

١١ـ پێویستە مزگەوت رۆڵێکی گەورەو شایستە ببینێ لە کایە سیاسییو کۆمەڵایەتییەکانو پرۆسەی پێگەیاندنی کۆمەڵایەتیدا، لە ڕێی وتاری هەینیو کارە تەوجیهییەکانی ترەوە، هەروەها بەرنامەگەلی رادیۆییو تەلەفزیۆنیو کەناڵی تر لە میدیای رەسمیی دا هەبێت کەپەیامی ئاراستەیی (تەوجیهی) فیکری ئیسلامیی بە جەماوەر بگەیەنێو بوار بدرێ بە مامۆستایانو بانگخوازانی سەر ڕاستی ئیسلامیی کە حەقیقەتی پەیامی ئیسلام بۆ خەڵك روون بکەنەوەو لاوان بۆ رێگای چاك ئاراستە بکەنو هۆشیاریان

بکەنەوە لە لارێ بوونو کەوتنە داوی کاری خراپ و مادده بێهۆشکەرەکان، چونکە ئەو (ماوە ئایینی) یە کە لە هەندێ کەناڵ دانراوە، جگە لەوەی کە کەمە، نەیتوانیوە رۆڵی خۆیشی ببینێ، بە تایبەت کە ئەمڕۆ گرفتە دەروونیو کۆمەڵایەتییەکان روویان لە زیادبوونەو ئایین دەتوانێ باشترین هۆکار بێ بۆ چارەسەرکردنیانو پێگەیاندنی هاووڵاتی چاکو نیشتیمان پەروەرو دڵسۆز.

١٢- بوونی دەزگایەك یان لیژنەیەك زەرووره کە هەموو لایەنە پەیوەندیدارەکان تێیدا بەشداربن بۆ سەرپەرشتی و چاودێری کردنی هێنانو بازرگانی کردن بەو فیلمو کاسێتانەی وا خەریکە کۆمەڵگای کوردستان و بازاڕەکانمان داگیر دەکات و خەتەرێکی گەورە لەسەر پاشەڕۆژی لاوەکانمان دروست دەکات، بۆ پاراستنی وڵات لە بەزایەچوونو بڵاوبوونەوەی رەفتارو هەڵسوکەوتی نامۆو دوور لە بەهاو داب‌ونەریتی رەسەنی کوردەواری و پاراستنی ئاسایشی ئەخلاقیی-مان.

١٣- خۆدوورگرتن لە ململانێو بەریەککەوتن لەگەڵ رای گشتییدا بە تایبەت لەو کاتانەدا کە لە لوتکەی هێزو تورەییدایە...

١٤- بەرهەمهێنانی فیلمو زنجیرە درامای تەلەفزیۆنی و رادیۆیی ئامانجدارو تەرفیهی، کە دەکرێ بۆ ئەو مەبەستە گرێبەست لەگەڵ چەند کەناڵی TVو ئیعلامی شارەزادا ببەسترێت.

١٥- دەرفەت رەخساندن بۆ گەنجو لاوەکانمان بۆ گوزارشتکردن لە بیروڕاو خواستەکانیان لە دەزگاکانی راگەیاندنداو هاوبەشی پێکردنیان لە داڕشتنی بڕیاری ئیعلامیی دا، لەگەڵ دەرك کردن بەوە کە گوتاری ئیعلامی و رۆشنبیری ناتوانێ بە تەنیا بە کاری تێگەیاندن و پێگەیاندنی لاوان هەڵبستێو رۆشنبیری (مافی مرۆڤ) بڵاوبکاتەوە، بەڵکو ئەمە پێویستی بەمەنزوومەیەکی تەواو و رێك‌وپێك هەیە کە بەرەنگاری دیاردە نامۆکانو گەندەڵی ببێتەوە کە لە خێزانو قوتابخانەو زانکۆوە دەست پێدەکات، تا دەگاتە حیزبە سیاسییەکانو رێکخراوەکانی کۆمەڵگەی مەدەنی سەربەخۆ، بۆ بنیاتنانو بەهێزکردنی رۆشنبیریو کلتووری مافی مرۆڤو رێزگرتن لە بەرامبەر، ئەمەش پێویستی بە دانانی بەرنامەو پلانی تۆکمەو زانستیانەی رۆشنبیریو ئیعلامی دەکات، هەروەك تویژینەوە ئیعلامییە هاوچەرخەکان جەختی لەسەر دەکەن.

١٦ـ چاكسازی له سیاسەتی گشتی بنیات نراو لەسەر هەندێ چەمكی پەیوەندی كە دەكرێ بلێین هەڵەو كێماسی تیایاندا هەستی پێدەكرێ، وەك مەسەلەی پاشكۆیەتی ڕاگەیاندن بۆ دەسەڵاتی سیاسیو نەبوونی هاوسەنگی لە گەیشتنی زانیاریو پەیامەكانی ڕاگەیاندن كە ئێستا لە سەرەوە بۆ خوارەوەیە، واتە لە (حكومەت ـ حیزب) ەوە بۆ سەر شەقامو خەڵك، هەروا وەك پەیوەندی هەژموونی دەرەكی بەسەر كایە سیاسیو ئابووریو فەرهەنگییەكانو كاروبارەكانی تری ناوخۆ، كە كاریگەریی دەرەكی بەهێزترە لە كاریگەرییە ناوخۆییەكان.

بۆیە پێویستە ڕاگەیاندن، لەو سۆنگەیەوە كە پەیوەندی پتەوی بە سیاسەتەوە هەیە وەك لە بەشی سێیەمی ئەم كتێبەدا روونمان كردەوە، ڕۆڵی خۆی بەشێوەیەكی ئەكتیڤ ببینێ و لە پاشكۆیەتی ڕەها رزگاری ببێ. بێگومان ناكرێ پێش بكەوین گەر ڕاگەیاندنێكی بەهێزمان نەبێ، ناشكرێ ڕاگەیاندن ئازاو بوێر بێو وەك پێویست ڕۆڵی ئیجابی ببینێ ئەگەر خۆی لە پاشكۆیەتی بێگانەو تەنیا چەپڵەلێدان بۆ حیزبو دەسەڵات قوتار نەكات.

١٧ـ لە كۆتاییدا، پێویستە هەموو ڕاگەیاندنەكان لە كوردستان بە ئیسلامیو عەلمانیو نەتەوەییەكانەوە، هاوكارو هەماهەنگ بن لە خاڵە هاوبەشەكانو كۆك بن لە پاراستنی دەسكەوتەكانی گەلەكەمانو ڕەچاوكردنی بەرژەوەندی گشتی گەلی كوردستان و عێراقو قووڵ نەكردنەوەی جیاوازییەكان.

PDF 4 KURD

سەرچاوەكان

یەكەم: سەرچاوە كوردییەكان:

أ . كتێب:

١ـ ئیكرام كەریم حەمەئەمین: لە بنەما فیكرییەكانی بزووتنەوەی یەكبوونی ئیسلامیی، لە بڵاوكراوەكانی بزووتنەوەی یەكبوونی ئیسلامیی لە كوردستان/ عێراق، ١٤٢١ك ـ ٢٠٠٠ز، (ناوی چاپخانەو ژمارەی چاپی بەسەرەوەنییە).
٢ـ برایمی مەلا: رۆژنامەگەری لە سەرەتای سەرهەڵدانەكانەوە تا چەرخی نوێكاری، چاپخانەی وەزارەتی رۆشنبیری، هەولێر، ١٩٩٨.
٣ـ رەئوف حەسەن: ئەلفاو بێتای رۆژنامەگەریی، چاپخانەو ئۆفسێتی روون، سلێمانی ،١٩٩٩.
٤ـ د. فارِوق موحەممەد ئەبوزەید: سەرەتایەك لە زانستی رۆژنامەوانی، وەرگێڕانی فەرەیدون رەئوف عارف، چاپخانەی تیشك، سلێمانی،٢٠٠٦.
٥ـ محمد رشدی عبید: دەروازەیەك بۆ راگەیاندنی ئیسلامی، وەرگێرانی غازی ئیسماعیل مێروستەمەیی، چاپخانەی كالێ، چاپی یەكەم، ١٤٢١ك ـ ٢٠٠٠ز.
٦ـ هەژار، مامۆستا عەبدولڕەحمان شەرەفكەندی: وەرگێڕاوی قورئانی پیرۆز، نشر إحسان، تاران.
٧ـ هەڤال ئەبوبەكر: راگەیاندنو راگەیاندنی كوردیی، ناوەندی رۆشنبیر، چاپی یەكەم، سلێمانی ،٢٠٠٢.

ب . لێكۆڵینەوە و وتار:

٨ـ ئەحمەد ئیبراهیم وەرتی: دەزگاكانی راگەیاندنو خواستی خەڵك، رۆژنامەی (یەكگرتوو) ژمارە (٣٤٩)، رۆژی ٢٠٠١/٨/٣.
٩ـ ئەحمەد ئیبراهیم وەرتی: لە یادی كیمیابارانی هەڵەبجەدا.. باشترین ئەمەكداری لاكردنەوە لە زیندووەكانی و ڕاستكردنەوەی كەلاوەكانیەتی, ڕۆژنامەی (بزووتنەوەی ئیسلامیی), ژمارە (١٠٧)ی ڕۆژی ١٦/ ئازاری ٢٠٠٢ ز.

PDF 4 KURD

١٠ـ سۆزان مامە: ڕای گشتی و ڕۆڵی ڕاگەیاندن, گۆڤاری (ڕۆژنامەنووس) سەندیکای ڕۆژنامەنووسانی کوردستان، ژمارە (٩), ٢٠٠٦.

١١ـ شاکار: واقیعی بوونی ڕاگەیاندنی ئیسلامی, گۆڤاری (سەبا) ـ گۆڤاری سەنتەری ڕۆشنبیری هیوا, ژمارە (١), هاوینی ٢٠٠١.

١٢ـ کۆژیر: چەند سەرنجێك لە ڕاگەیاندنی ڕۆژئاوا, ڕۆژنامەی (ڕاپەرین), ژمارە (١٢), ڕۆژی ٢٠/٤/١٩٩٨.

١٣ـ یاسین ئەحمەد عبدول: ڕاگەیاندنی ئیسلامی و ئەرکی مێژوویی, ڕۆژنامەی (ڕاپەرین), ژمارە (٢٠)ساڵی یەکەم, ١٠/٨/١٩٩٨.

دووەم: سەرچاوە عەرەبییەکان:

أ. کتێب:

١٤ـ قورئانی پیرۆز.

١٥ ـ ابراهيم اسماعيل: الإعلام الاسلامي ووسائل الإتصال الحديثة, (دعوة الحق كتاب شهرى يصدر عن قطاع الاعلام والثقافة برابطة العالم الإسلامي, العدد (١٣٣), السنة (١٣), مكة المكرمة, ١٤١٤هـ .

١٦ ـ تيسير محجوب الفتياني: مقومات رجل الاعلام الاسلامي, ط١, دار عمار, عمان, ١٤٠٨هـ ـ ١٩٨٧م.

١٧ ـ حسن الصفار: التغيير الثقافي أوّلاً, مؤسسة الوفاء, الطبعة الاولى, بيروت, لبنان, ١٤٠٥هـ ـ ١٩٨٥م.

١٨ ـ دكتورة حنان يوسف: الاعلام والسياسة مقاربة ارتباطية, أطلس للنشر والانتاج الاعلامي, ط٢، القاهرة, ٢٠٠٦.

١٩ ـ رعد كامل الحيالي: الاعلام الاسلامي الواقع والحقيقة, مطبعة الخلود، الطبعة الأولى, بغداد, ١٤١٤ هـ- ١٩٩٩ م.

٢٠ ـ رؤى في مسار العمل الاسلامي ـ إعداد مجموعة من الباحثين, اربيل ـ كوردستان العراق, ١٤٢٣ هـ ـ ٢٠٠٢ م, (لم يكتب محل ونوبات الطبع).

٢١ ـ فؤاد افرام البستاني, دار المشرق, ط ١٨, بيروت, (لم يكتب سنة الطبع).

PDF 4 KURD

٢٢ ـ الدكتور قحطان أحمد سليمان الحمداني: الاساس في العلوم السياسية, دار مجدلاوى للنشر والتوزيع, عمان, ٢٠٠٤.

٢٣ ـ السيد محمد تقي المدرسي: عن الاعلام والثقافة الرسالية, المركز الثقافي الاسلامي, الطبعة الأولى, (لم يكتب تأريخ الطبع).

٢٤ ـ الدكتور محمد سعيد رمضان البوطي: فقه السيره، انتشارات لقمان, ط١, قم, ١٣٦٩ هـ ش.

٢٥ ـ الدكتور محمد بن عبدالرحمن الحضيف: كيف تؤثر وسائل الاعلام؟ دراسة في النظريات والاساليب, مكتبة العبيكان, الطبعة الثانية, الرياض, ١٤١٩هـ ـ ١٩٩٨م.

٢٦ ـ محمد على الصابوني: صفوة التفاسير, دار القران الكريم, ج٢و ٣, بيروت (لم يكتب تأريخ ونوبات الطبع).

٢٧ ـ محمد محفوظ: الاصلاح السياسى والوحدة الوطنية, المركز الثقافي العربي, ط١, الدار البيضاء, ٢٠٠٤.

٢٨ ـ موسى زيد الكيلاني: الاعلام السياسي والاسلام, مؤسسة الرسالة, الطبعة الاولى, بيروت, ١٤٠٥هـ ـ ١٩٨٥م.

٢٩ ـ النووي, محي الدين يحي بن شرف النووي: رياض الصالحين, تحقيق عبدالله أحمد أبو زينة, مكتبة النهضة العربية (لم يكتب تأريخ الطبع).

٣٠ ـ الدكتور يوسف القرضاوي: الصحوة الاسلامية بين الجحود والتطرف, مؤسسة الرسالة, الطبعة الاولى, ١٤٠٥هـ ـ ١٩٨٥م.

ب ـ لێكۆڵینەوەو وتار:

٣١ ـ أحمد ابراهيم الورتي: مصداقية الصحافة, الصحفي ـ نقابة صحفي كورستان, العدد (١٧) انيسان ٢٠٠٦.

٣٢ ـ خالد بكر أيوب: الاعلام بين المصداقية والسبق, الصحفي, العدد (١٥) شباط ٢٠٠٦.

سێیەم: سەرچاوەی فارسی:

٣٣ ـ حسن عميد: فرهنگ عميد, مؤسسه انشارات أمير كبير, چاپ بيست و ششم, تهران, ١٣٨٢ هـ ش.

PDF 4 KURD

ناوەڕۆك

پێشەکی ٥
بەشی یەکەم: بنەما گشتییەکانی ڕاگەیاندن ٧
چەمکی ڕاگەیاندن ٧
پێناسەی ڕاگەیاندن لە ڕووی زمانەوانییەوە ٧
پێناسەی ڕاگەیاندن لە ڕووی زاراوەییەوە ٩
مێژووی ڕاگەیاندن ١٣
پێکهاتەکانی ڕاگەیاندن ١٨
بایەخو گرنگی ڕاگەیاندن ٢٣
جۆرەکانی ڕاگەیاندن ٢٦
بەشەکانی ڕاگەیاندن ٢٧
چەمکی ڕاگەیاندنی ئیسلامیی ٢٨
ڕاگەیاندن لە کوردستاندا ٣٠
بەشی دووەم: ڕاگەیاندنی ئیسلامیی ٣٣
ڕێخۆشکردنێك ٣٣
گرنگی و بایەخی ڕاگەیاندن لە ئیسلامدا ٣٣
خەسڵەتو تایبەتمەندییەکانی ڕاگەیاندنی ئیسلامیی ٣٦
ئەرکەکانی ڕاگەیاندنی ئیسلامیی ٤٤
بنەما شەرعییەکانی کاری ڕۆژنامەوانو پەیامنێر ٤٧
وتاربێژیی و وتاری هەینی ٥٤
یەکەم: وتاربێژیی ٥٤
دووەم: وتاری هەینی ٥٦
نامەو پەیام ٥٨

PDF 4 KURD

راگەیاندنی ئیسلامیی لە کوردستاندا ٥٩

بەشی سێیەم: راگەیاندنو رۆڵو کاریگەرییەکانیو پەیوەندی لەگەڵ سیاسەتو رای گشتییدا ٦٣

پەیوەندی نێوان راگەیاندن و سیاسەت ٦٣

شێوازو کاریگەرییەکانی راگەیاندن ٦٨

یەکەم: شێوازەکانی راگەیاندن ٦٨

دووەم: کاریگەرییەکانی راگەیاندن ٧٠

أ ـ کاریگەرییەکان ٧١

ب ـ جۆرەکانی کاریگەریی ٧٥

ج ـ مەرجەکانی کاریگەریی ٧٩

د ـ بوارەکانی کاریگەریی ٨٣

ڕای گشتیو راگەیاندن ٨٤

چەمکی ڕای گشتی ٨٤

گرنگی ڕای گشتی ٨٦

جۆرەکانی ڕای گشتی ٨٩

پێکهاتنی ڕای گشتی ٨٩

کاریگەریی ڕاگەیاندن لە دروستبوونی ڕای گشتییدا ٩٠

هەڵسەنگاندنی ڕای گشتی ٩٢

سەرنجێك لە واقیعی راگەیاندنی ئەمڕۆو میدیای کوردیی ٩٣

ڕاسپاردەکان ٩٨

سەرچاوەکان ١٠٢

ناوەڕۆك ١٠٥

PDF 4 KURD

بڵاوکراوەکانی پرۆژەی (تیشك)

زنجیرە	ناوی کتێب	نووسەر
١	بەئیسلامکردنی کورد، ماستەرنامە یان هەڵەنامە ؟	ن: فازل قەرەداغی
٢	نەزانیی و بێشەرمیی، بەشێك لە چەواشەکارییەکانی مەریوان هەڵەبجەیی لە کتێبی (سێکس و شەرع و ژن)دا	ن: عومەر کەمال دەروێش
٣	ئاشتینامە، وەڵامێك بۆ (خوێندنامە)ی زەردەشتی	ن: ئامینە صدیق
٤	فەتواکەی مەلای خەتێ، ئەفسانەی مێژوونووسێك	ن: حەسەن مە حمود حەمەکەریم
٥	صەلاحەددینی ئەییوبی، گەورەتر لە رەخنەگرانی، گفتوگۆ لەگەڵ پرۆفیسۆر دکتۆر موحسین موحەممەد حسێن	ئا: ئارام عەلی سەعید
٦	بەرەو بەختیاری ئافرەت "بەرگی یەکەم"	جەمال حەبیبوڵڵا "بێدار"
٧	ئازادیی رادەربڕین لە رۆژئاوا، لە سەلمان روشدییەوە بۆ رۆجیە گارودی	ن: د. شەریف عەبدولعەزیم و: وەرزێر حەمەسەلیم
٨	بەجیهانیکردن، دیدێکی ئیسلامیی	ن: د. موحسین عەبدولحەمید و: حەمەکەریم عەبدوڵڵا
٩	کوردستان لەبەردەم فتوحاتی ئیسلامیدا	ن: حەسەن مە حمود حەمەکەریم
١٠	بەرەو بەختیاریی ئافرەت "بەرگی دووەم"	ن: جەمال حەبیبوڵڵا "بێدار"
١١	مێژووی دێرینی کوردستان "بەرگی سێیەم"	ن: فازل قەرەداغی

١٢	سەدەیەك تەمەنی نوورین، مامۆستا عەبدولكەریمی مودەڕیس بە پێنووسی خۆی بناسە	ئا: عەبدولدائیم مەعروف هەورامانی
١٣	دەوڵەتی خیلافەت، بوژاندنەوەی كۆمەڵگەو گەشەسەندنی شارستانییەت	ن: ئیكرام كەریم
١٤	لە سەرگوزشتەكانی ژیان، ئەدەبی گاڵتەوگەپ، رووداوی مێژوویی، بیرەوەریی	ن: شێخ موحەممەد خاڵ
١٥	پرۆژەی دەستووری هەرێمی كوردستان رامان و سەرنج و پێشنیار	ئا: پرۆژەی تیشك
١٦	بیست و سێ ساڵ سەروەریی	ن: ئەحمەد حاجی ڕەشید دكتۆر صەباح بەرزنجی پێشەكی بۆ نووسیوە
١٧	قورئان وەحی ئاسمانە، نەك ڕەنگدانەوەی سەردەمی خۆی	ن: بەكر حەمەصدیق
١٨	ئیسلام و سیاسەت، لێكۆڵینەوەیەك لەمەڕ پەیوەندی نێوان ئیسلام و سیاسەت	ن: ئارام قادر
١٩	سوپای ئەییوبیان لە سەروەدەمی سەلاحەددیندا پێكهاتنی، ڕێكخستنی، چەكەكانی، هێزی دەریایی و شەڕو جەنگە گرنگەكانی	ن: پرۆفیسۆر دكتۆر موحسین موحەممەد حسێن و: عوسمان عەلی قادر
٢٠	پوختەیەك دەربارەی ڕۆژوو	ن: عەبدوڕڕەحمان نەجمەدین
٢١	ڕۆڵی پرشنگداری زانا موسوڵمانەكان لە پێشكەوتنە زانستییەكاندا	ن: د. كاوە فەرەج سەعدون

٢٢	یەکەمین دەستووری نووسراو لە جیهاندا، بەڵگەنامەیەکی گرنگی سەردەمی پێغەمبەر ﷺ	ن: موحەممەد حەمیدوڵڵا و: شوان هەورامی
٢٣	ئیسلامناسیی یان ئیسلامنەناسیی، وەلامێك بۆ کتێبی (ئیسلامناسی) عەلی میرفطروس	ن: ئیکرام کەریم
٢٤	بەرەو بەختیاریی ئافرەت "بەرگی سێیەم"	ن: جەمال حەبیبوڵڵا "بێدار"
٢٥	ئیشکردن نەك تەمەڵی	عەبدولعەزیز پارەزانی
٢٦	دوورگەی بیناسازان، چیرۆکێکی پەروەردەییە بۆ گەورەو بچووکی ئەم نەوە نوێیە	نووسینی: د. عەبدولحەمید ئەحمەد ئەبو سلێمان وەرگێڕانی: ئامینە صدیق عەبدولعەزیز
٢٧	زمانی گەردەلوول، خەونی شنە با کۆمەڵە دیدارێکە لەسەر شیعر، فەرهەنگ، زمان، تەسەووف، ڕۆژهەلاتناسی، ژن، ڕەخنەی ئەدەبی، ڕووناکبیر و دەسەلات	فەرهاد شاکەلی
٢٨	هەڵەبجە ١٨٨٩ - ١٩٣٠، لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی سیاسییە	ن: عادل صدیق
٢٩	بەرگری لە قورئان دژی ڕەخنەگرانی	ن: عەبدوڕڕەحمان بەدەوی و: وەرزێر حەمەسەلیم
٣٠	فەرموودە هاوبەشەکانی بوخاری و موسلیم	ئامادەکردن و وەرگێڕانی: حەمەکەریم عەبدوڵڵا
٣١	مەلا ئیدریسی بەدلیسی، ڕۆڵی لە یەکخستنی میرنشینە کوردییەکاندا	ن: حەسەن مە حمود حەمەکەریم

٣٢	شێخ مەحمودی حەفید (١٩٢٢ – ١٩٢٥)	ن: ئومێد حەمەئەمین
٣٣	ئیسلام لەبەردەم دوڕیاندا	ن: لیوبو لدڤایس و: عەبدول حسێن
٣٤	ڕامیاری لە ئیسلامدا	ن: ئەحمەد کاکە مەحمود
٣٥	وەلامی پرسیارەکان، ڕەواندنەوەی کۆمەڵێك گومان سەبارەت بە ڕاستییەکانی ئیسلام	ن: دکتۆر کەریم ئەحمەد
٣٦	مرۆڤ و پەیامداری	ن: قانع خورشید
٣٧	سەید قوتب، لە هاتنەدنیاوە تا شەهیدبوون	ن: د. سەلاح عەبدولفەتاح ئەلخالیدی و: تارق نەجیب ڕەشید
٣٨	عوسمانی کوڕی عەففان، کەسایەتی و سەردەمەکەی	ن عەلی موحەممەد سەللابی و: حەمید موحەممەد عەبدوڵڵا
٣٩	خوانی ڕووح، توێژینەوەیەکە دەربارەی گەورەیی و پیرۆزیی نوێژ	ن: مەلا ئەحمەدی شەریعە
٤٠	ئەلفبێی لاتینی.. زمانی ستاندارد	ئامادەکردنی: ڕەوشت محەمەد
٤١	بنەماکانی فیقهی ئیسلامیی "بەرگی یەکەم"	نووسینی: د. صباح بەرزنجی